

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija-logopedija) magistrantūros studijų programa

Orinta Žaromskytė

**IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, PASIŽYMINČIŲ AUTIZMU,
PAŽINIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

*Magistro darbo vadovė –
prof. dr. Stefanija Ališauskienė*

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta teorinė vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimais, pažinimo ir ugdymo, aplinkos vaidmens jų ugdyme, pagalbos tėvams, specialistų pasirengimo dirbti bei specialistų ir šeimų bendradarbiavimo analizė, kuri leido susisteminti duomenis ir išskirti pagrindinius aspektus, lemiančius šių vaikų ikimokyklinį ugdymą. Magistro darbo *tyrimo objektas* – ikimokyklinio amžiaus vaikų, pasižyminčių autizmu, pažinimas, remiantis specialistų ir tėvų vertinimais; *tyrimo tikslas* – atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, pažinimo galimybes, remiantis specialistų ir tėvų vertinimais bei specialistų profesiniu pasirengimu. Tyrimas atliktas kokybinio tyrimo metodu, taikant trianguliacijos principą – duomenys apie tyrimo objektą buvo renkami iš įvairių informacijos šaltinių. Anketinės apklausos tikslas – remiantis tėvų ir specialistų vertinimais išsiaiškinti vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumus. Interviu metu, apklausiant specialistus-ekspertus, siekta išsiaiškinti esminius aspektus, susijusius su šių vaikų ugdymo ikimokykliniame amžiuje. Autizmu pasižyminčių vaikų elgesio vertinimas atliktas, taikant Funkcinio elgesio vertinimo skalę. Siekiant išsiaiškinti specialistų pasirengimą dirbti su ikimokyklinio amžiaus autizmu pasižyminčiais vaikais, atlikta antrinių duomenų analizė. Taikyti teoriniai (mokslinės literatūros, tyrimų, dokumentų analizė) ir empiriniai (klausimynai, lyginamoji duomenų analizė, antrinių duomenų analizė) metodai. Tyrime dalyvavo tėvai (N=7), auginantys vaikus, pasižyminčius autizmu; specialistai (N=7), dirbantys su tais pačiais vaikais (su trimis iš jų – išsamesnis interviu žodžiu); specialistai (N=60), dirbantys su ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikais (profesinio pasirengimo duomenų bei antrinių dokumentų analizė); vaikai (N=2), pasižymintys autizmu (funkcinio elgesio įvertinimas; vertino specialistai, dirbantys su šiais vaikais). Empirinėje magistro darbo dalyje nagrinėjami vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumai, remiantis specialistų ir tėvų vertinimais, analizuojamas specialistų pasirengimas dirbti su ikimokyklinio amžiaus vaikais, pasižyminčiais autizmu, bei šių vaikų funkcinio elgesio vertinimas. Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą, susijusią su autistiškų vaikų ugdymu ir pagalba jų šeimoms, paaiškėjo, kad, siekiant padėti šeimai kryptingai auginti vaiką, svarbu užtikrinti tinkamą socialinę ir psichologinę paramą, skatinti vaiko socializaciją. Vertinant ir ugdant vaikus, pasižyminčius autizmu, teikiant jų šeimoms pagalbą, itin svarbu įvairią pagalbą jiems teikti kompleksiskai.
2. Remiantis tėvų vertinimu, jų vaikams trūksta savarankiškumo bei savitvarkos gebėjimų, būdingi komunikavimo sunkumai, trukdantys tėvams ir kitiems šeimos nariams suprasti vaiko poreikius. Tėvų manymu, jų vaikų socializaciją riboja dažnai ištinkantys pykčio priepuoliai. Tėvai akcentuoja, kad jiems patiems reikia pagalbos iš artimųjų ir šeimos narių, auginant vaiką, pasižymintį autizmu. Tyrimu nustatyti esminiai tėvų poreikiai su jų vaiku dirbti individualiai, įsigilinti į vaiko problemas ir poreikius.
3. Specialistų vertinimu, jų ugdomiems autistiškiems vaikams trūksta savarankiškumo, savitarnos gebėjimų, pasitikėjimo aplinkiniais žmonėmis, ypač nepažįstamais, būdingi pykčio priepuoliai, savisaugos stoka. Tyrimo rezultatai parodė, kad vaikams būdingi komunikavimo sunkumai netgi su savo šeimos nariais. Specialistų manymu, aptariamų ugdytinių tėvai tik iš dalies supranta savo vaikus, patiria emocinių sunkumų. Todėl jiems svarbi ne tik finansinė, bet socialinė psichologinė parama.
4. Specialistų ir tėvų vertinimų apie autistiško vaiko funkcionavimo ypatumus, palyginimas parodė, kad daugeliu aspektų ir vienu, ir kitų nuomonės sutampa, tačiau išryškėja ir kai kurių skirtumų, susijusių su pagalba vaikui. Esminis tėvų poreikis individuali pagalba vaikui, o specialistų mano, kad tėvai patys turi domėtis naujomis ugdymo kryptimis. Ir specialistai, ir tėvai siekia bendradarbiauti įgyvendinant užsibrėžtus ugdymo tikslus.
5. Interviu su specialistais ekspertais turinio analizė parodė, kad su vaikais, pasižyminčiais autizmu, dirbantys specialistai sulaukia pagalbos, konsultacijų ir rekomendacijų iš Vaiko raidos centro bei Pedagoginės psichologinės tarnybos specialistų.
6. Funkcinio elgesio įvertinimo rezultatų analizė parodė, kad vaikų elgesys, bendravimas, jų raminimo būdai, mokymas bendrauti simboliais, gestais, paveikslėliais su kitais asmenimis bei dienos rutina, menkai priklauso nuo vaiko amžiaus. Specialistų darbą lemia individualūs vaiko poreikiai ir charakteristikos.
7. Tyrimo rezultatų analizė leidžia teigti, kad specialistų tinkamas pasirengimas dirbti su ikimokyklinio amžiaus vaikais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, susijusių su autizmu, užtikrina šių vaikų ugdymo kokybę, bei pagalbą jų šeimoms.

Esminiai žodžiai: autizmas; vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų; bendradarbiavimas; specialieji ugdymosi poreikiai.

Turinys	
Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. AUTISTIŠKŲ VAIKŲ PAŽINIMAS IR UGDYMAS IKIMOKYKLINIAME AMŽIUIJE	9
1.1. Pagalba vaikui ir šeimai ikimokykliniame amžiuje: modeliai ir strategija	9
1.2. Vaikų, pasižyminčių autizmu, pažinimas ir ugdymas	11
1.3. Aplinkos vaidmuo vaikams ugdyti.....	15
1.4. Pagalba šeimoms, auginančioms autistiškus vaikus	18
1.5. Specialistų pasirengimas dirbti su ikimokyklinio amžiaus vaikais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, ir jų šeimos nariais	20
1.6. Specialistų ir šeimų bendradarbiavimas, pažįstant ir ugdant autistiškus vaikus	22
2 skyrius. IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, PASIŽYMINČIŲ AUTIZMU, PAŽINIMAS: TYRIMO REZULTATAI	27
2.1. Tyrimo metodika	28
2.2. Tyrimo dalyvių charakteristikos	29
2.3. Tyrimo rezultatų analizė ir interpretavimas	29
2.3.1. Vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumai, remiantis tėvų vertinimu ...	30
2.3.2. Vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumai, remiantis specialistų vertinimu	34
2.3.3. Vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumai, tėvų ir specialistų vertinimu	38
2.3.4. Ikimokyklinio amžiaus autistiški vaikai specialistų-ekspertų vertinimu	40
2.3.5. Vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcinio elgesio vertinimas	43
2.3.6. Specialistų pasirengimas dirbti su autistiškais vaikais, antrinių duomenų analizė	55
Išvados	58
Literatūra	60
Summary	64
Rekomendacijos	66
Priedai	67

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Pastaraisiais metais Lietuvoje vis labiau pastebimas susirūpinimas pagalba ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikams bei jų šeimoms. Ypač tai svarbu, kai vaikas turi raidos sunkumų ar sutrikimų. Pagalbą vaikui ir šeimai reglamentuoja keletas svarbių naujausių dokumentų: Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašas (2011); Kompleksiškai teikiamos švietimo pagalbos, socialinės paramos, sveikatos priežiūros paslaugų ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams ir jų tėvams (globėjams) tvarkos aprašas (2011); Vaikų nuo gimimo iki privalomojo mokymo pradžios gyvenimo ir ugdymo sąlygų gerinimo modelio aprašas (2009); Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas (2011); Specialiojo ugdymo plėtros programa (2009).

Pastaraisiais dešimtmečiais vis daugiau dėmesio teikiama ypatingų poreikių, kurie siejasi su autizmo spektro sutrikimais, turintiems vaikams (Balčiūnaitė, 2001). Autizmas yra sudėtingas raidos sutrikimas, pasireiškiantis socialinės sąveikos, verbalinio ir neverbalinio bendravimo, vaizduotės, interesų ir pan. sutrikimais (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Autizmas – vienas sunkiausių raidos sutrikimų, paveikiantis maždaug vieną vaiką iš 1000 (Rutter, 2000). Kitų autorių teigimu, 4-6 vaikus iš 1000. Galima teigti, kad 0,25-0,5% populiacijos turi autizmo požymių (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004).

Simptomai pasireiškia per pirmuosius trejus gyvenimo metus ir sąlygoja sunkumus, apimančius daugelį vaiko psichikos funkcionavimo sričių. Vaikams, pasižymintiems autizmo spektro bruožais, būdinga visą gyvenimą trunkantys kokybiniai socialinio bendravimo, komunikacijos ir elgesio sutrikimai. Autizmas sukelia tokius socialinio bendravimo sunkumus: pablogėjęs ar visai neišsivystęs gebėjimas žaisti socialinius žaidimus, vienvietės pasirinkimas, abejingumas kitiems, socialinių taisyklių nesupratimas (Lesinskienė, Pūras, Kajokienė, Šenina, 2001).

Daalen, Kemner ir kt. (2009) nurodo, kad diagnozuojamas autizmo spektro sutrikimas ankstyvajame amžiuje turi keletą privalumų. Vienas iš jų – padeda taikyti ankstyvąją intervenciją bei švietimo planavimą ir pritaikymą. Taip pat ankstyvojo ugdymo programos suteikia galimybę pagerinti komunikacijos įgūdžius ir socialinį bendravimą bei sumažinti nepageidaujamą elgesį. Kitas privalumas – ankstyvas diagnozavimas leidžia sužinoti apie autizmo spektro turinčių vaikų vystymosi sutrikimus ankstyvajame amžiuje.

Autistiškų vaikų ugdymas yra ilgas ir sudėtingas procesas. Dažniausiai susiduriama su problema, kuri yra ne žinių ir įgūdžių įgijimas, bet jų naudojimas. Svarbus autistiškų vaikų ugdymo

tikslas – išugdyti bendravimo, savitvarkos įgūdžius ir pagal galimybes paruošti savarankiškam gyvenimui (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Mikulėnaitė, Ulevičiūtė (2004), teigia, kad vienas iš pagrindinių vaikų, turinčių autizmo požymių, gydymo ir ugdymo metodų — struktūruotas mokymas. Labai svarbu žinoti, kaip padėti tėvams, kurie nori mokyti savo vaiką namuose, t.y. nuo ko pradėti, kokius ugdymo metodus taikyti ir pan. Intensyvi ankstyvoji reabilitacija, dažni fizinės kultūros užsiėmimai ir bendravimas su kitais vaikais, nes pastarieji padeda vaikams autistams suvokti elgesio taisykles. Geriausia pradėti vaiką mokyti kuo anksčiau, bet gerų rezultatų galima pasiekti ir vyresniame amžiuje.

Minėtos aktualijos, susijusios su autistiškų vaikų ugdymu, išryškėja ir analizuojant atliktus mokslinius tyrimus (Lesinskienė, Vilūnaitė, Paškevičiūtė, 2002).

Nepaisant to, jog yra atliekami įvairūs tyrimai analizuojantys su autistiškų vaikų ugdymu ir pagalba susijusius klausimus, vis dar išlieka tam tikrų tiek praktikai, tiek mokslui aktualių klausimų, kaip geriau ir kuo anksčiau pažinti vaikus, pasižyminčius autizmo spektro sutrikimu, siekiant suteikti jiems reikiamą pagalbą. Ypač aktualu pažinti vaikus remiantis sisteminiu požiūriu, kad ir tėvai, ir specialistai kartu analizuotų aktualius vaikų funkcionavimo bei gebėjimų ugdymo klausimus. Taip pat, šio tyrimo kontekste labai aktualu atskleisti kaip specialistai yra pasirengę tenkinti šios grupės minėtų vaikų poreikius.

Iškyla **probleminiai klausimai**: Kokie yra teoriniai autizmo sutrikimą turinčių ikimokyklinio amžiaus vaikų pagalbos teikimo prioritetai? Kaip vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų, gali būti vertinami ir pažįstami? Koks yra specialistų pasirengimas ugdyti ikimokyklinio amžiaus autizmo spektro sutrikimų turinčius vaikus? Kaip specialistai ir tėvai vertina savo vaiko elgesį ir funkcionavimą? Kokie yra šių vertinimų panašumai ir skirtumai?

Tyrimo problema. Tyrimo problemą atskleidžia anksčiau suformuluoti probleminiai klausimai, kuriuos apibendrinus, akivaizdu, kad, viena vertus, vis intensyviau tyrinėjami autizmo spektro sutrikimai, remiantis įvairiomis teorijomis. Keičiasi šių vaikų ugdymo praktika, tobulėja įvertinimo instrumentai, galimybės, tačiau vis dar patiriama didelių sunkumų, siekiant kuo geriau pažinti vaikus ir jų situaciją. Vaikų turinčių autizmo spektro sutrikimą, pažinimą apsunkina tai, jog dažniausiai specialistai siekia pažinti savais būdais ir instrumentais, ne visada išklaUSDami šeimas ir derindami savo gautą informaciją su šeimų pateikiama informacija apie vaiką. Nederinant specialistų ir šeimų informacijos, dažnai išryškėja nuomonių nesutapimai, bei nuomonių konfliktai.

Tyrimo objektas – ikimokyklinio amžiaus vaikų, pasižyminčių autizmu, pažinimas, remiantis specialistų ir tėvų vertinimais.

Tyrimo tikslas – atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, pažinimo galimybes, remiantis specialistų ir tėvų vertinimais bei specialistų profesiniu pasirengimu.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą tiriamuoju klausimu bei teisinį reglamentavimą, susijusį su autistiškų vaikų ugdymu ir pagalba jų šeimoms.
2. Išanalizuoti vaikų pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumus, remiantis specialistų vertinimu.
3. Išanalizuoti vaikų pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumus, remiantis tėvų vertinimu.
4. Atlikti specialistų ir tėvų vertinimų apie vaiko funkcionavimą, lyginamąją analizę.
5. Atskleisti specialistų, dirbančių su ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, profesinį pasirengimą.

Tyrimo dalyviai: Tyrime dalyvavo 7 tėvai, auginantys vaikus, turinčius autizmo sutrikimą (klausimynas raštu); 7 specialistai dirbantys su autizmo sutrikimą turinčiais vaikais (klausimynai raštu, su 3-mis iš jų išsamesnis interviu žodžiu); 60 specialistų, dirbančių su ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikais (profesinio pasirengimo duomenų bei antrinių dokumentų analizė); 2-jų vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, funkcinio elgesio įvertinimas.

Tyrimo metodologija ir metodai. Tyrimas atliktas kokybinio tyrimo metodu, taikant trianguliacijos principą, kai duomenys apie tyrimo objektą renkami iš įvairių informacijos šaltinių. Tokį pasirinkimą lėmė tyrimo objekto sudėtingumas. Tėvams ir specialistams apklausti buvo sukurti du klausimynai. Tyrimo instrumentas parengtas, remiantis Lesinskienės, Pūro, Kajokienės, Šeninos (2001) metodiniais nurodymais. Tyrimo instrumentų pavyzdžiai pateikiami 1 ir 2 priede. Interviu klausimai (žr. 4 priedas) parengti, remiantis šiais šaltiniais: tyrimo instrumentu, kuris parengtas pagal Lesinskienės, Pūro, Kajokienės, Šeninos (2001) metodinius nurodymus; Jeffrey A. Miller, Ph.D., ABPP (2000), funkcinio elgesio vertinimo skalę bei teorinę medžiagą. Funkcinio elgesio vertinimas atliktas pagal funkcinio elgesio vertinimo skalę (žr. 5 priedas), parengtą pagal Jeffrey A. Miller, Ph.D., ABPP (2000).

Taikyti teoriniai (mokslinės literatūros, tyrimų, dokumentų analizė) ir empiriniai (klausimynai, lyginamoji duomenų analizė, antrinių duomenų analizė) metodai.

Pagrindinės sąvokos

Ankstyvoji intervencija vaikystėje (AIV) – tai paslaugų sistema, kuri skatina vaiko augimą ir vystymąsi bei padeda šeimoms pirmaisiais vaiko gyvenimo metais.¹ Daugelyje šalių ankstyvosios intervencijos pagrindą sudaro ankstyvoji kompleksinė pagalba (gydymas, ugdymas, taip pat psichologinė bei socialinė pagalba) rizikos grupės arba sutrikusios raidos vaikams ir jų šeimoms (Ališauskienė, 2009)

Autizmas – pagal tarptautinę ligų klasifikaciją TLK-10, autizmas priskiriamas įvairiapusių raidos sutrikimų grupei (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004).

Bendradarbiavimas – tai darbas kartu, siekiant bendro tikslo sutelkus intelektines jėgas, pagalba vienas kitam. Bendradarbiaujant svarbu matyti ir jausti kitą, siekti susiklausymo, drauge artėti prie bendro tikslo (Ališauskienė, 2005).

Ikimokyklinis ugdymas – pagal ikimokyklinio ugdymo programą teikiamas vaikams nuo gimimo iki šešerių metų².

Kompleksiškai teikiama pagalba – koordinuotas švietimo pagalbos, socialinės paramos, sveikatos priežiūros paslaugų teikimas vaikams ir jų tėvams (globėjams), gyvenantiems savivaldybės teritorijoje (Kompleksiškai teikiamos švietimo pagalbos, socialinės paramos, sveikatos priežiūros paslaugų ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams ir jų tėvams (globėjams) tvarkos aprašas, 2011).

Specialieji ugdymosi poreikiai (SUP) – pagalbos ir paslaugų ugdymo procese reikmė, atsirandanti dėl išskirtinių asmens gabumų, įgimtų ar įgytų sutrikimų, nepalankių aplinkos veiksnių.³

Švietimo pagalba – specialistų teikiama pagalba mokiniams, jų tėvams (globėjams, rūpintojams), mokytojams ir švietimo teikėjams, leidžianti padidinti švietimo veiksmingumą. Švietimo pagalba skirta į informacinę, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą⁴.

---

¹ Early intervention (2010). http://www.brighttots.com/early_intervention.html%3 (žiūrėta: 2012-03-27).

² Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. <http://www.smm.lt/ugdymas/ikimokyklinis.htm> (žiūrėta: 2012-02-03).

³ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas (2011). Vilnius. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2 (žiūrėta: 2012-02-03).

⁴ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. <http://www.svietimopagalba.lt/index.php?-761215750> (žiūrėta: 2012-03-01).

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (45 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo planą atspindi 1 paveikslas, duomenis iliustruoja 1 lentelė. Prieduose pateikiama: anketa tėvams; anketa specialistams; tėvų ir specialistų nuomonių apie vaikų elgesį palyginimas; interviu protokolas; funkcinio elgesio vertinimo protokolas ir specialistų išklausių kvalifikacijos tobulinimosi kursų suvestinės pavyzdys (antrinių duomenų šaltinis). Darbo apimtis – 67 psl.

1 skyrius. AUTISTIŠKŲ VAIKŲ UGDYMAS IKIMOKYKLINIAME AMŽIUJE IR PAGALBA JŲ ŠEIMOMS

1.1. Pagalba vaikui ir šeimai ikimokykliniame amžiuje: modeliai ir strategija

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011) nurodoma, kad ikimokyklinis ugdymas teikiamas vaikui nuo gimimo iki jam pradedamas teikti priešmokyklinis arba pradinis ugdymas. Šiame skyriuje ankstyvoji intervencija vaikystėje nagrinėjama kaip ikimokyklinio ugdymo dalis. Kaip rodo praktika, raidos sunkumai, kalbos ir komunikacijos sutrikimai ima ryškėti jau ankstyvojoje vaikystėje.

Ankstyvoji intervencija vaikystėje (AIV) – apibūdinama kaip rizikos grupės ar sutrikusios raidos vaiko ugdymas ir pagalba šeimai (Ališauskienė, 2005, p.19). Švietimo ir sveikatos priežiūros specialistų teikiama pagalba (vaikui nuo gimimo iki 3 metų ir jo tėvams, globėjams), siekiama kompleksiskai lavinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų pažintines ir sensomotorines funkcijas (Specialiojo ugdymo plėtros programa, 2009).

Kompleksiškai teikiamos švietimo pagalbos, socialinės paramos, sveikatos priežiūros paslaugų ikimokyklinio ir priešmokyklinio mažiaus vaikams ir jų tėvams (globėjams) tvarkos apraše (2011) nurodoma, kad kompleksiskai teikiamos švietimo pagalbos, socialinės paramos, sveikatos priežiūros paslaugų ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams ir jų tėvams (globėjams) teikimo tikslą, principus, organizavimą ir finansavimą. Kompleksiškai teikiamos pagalbos tikslas – užtikrinti veiksmingą vaikų ugdymąsi pagal ikimokyklinio ir/ar priešmokyklinio ugdymo programas ir padėti tėvams (globėjams) stiprinti tėvystės ir socialinius įgūdžius.

Išskiriami tokie ankstyvosios intervencijos vaikystėje (AIV) išskiriami trys pagrindiniai modeliai:

1. Pirmasis ir pats svarbiausias modelis, pagal kurį dirba didžioji visų ikimokyklinio ugdymo įstaigų dalis, paremtas į vaiką orientuotų, ugdymo įstaigose specialistų teikiamų paslaugų strategija. Ši strategija apima tradicinę institucinę vaikų priežiūrą ugdymo centruose, tikslines ikimokyklinio ugdymo programas ir ankstyvąjį bendrąjį ikimokyklinį ugdymą ikimokyklinėse įstaigose.

2. Antrasis modelis apima įvairias į vaiką orientuotas namuose teikiamas vaiko priežiūros paslaugas ir ugdymo programas, kurios dažniausiai vykdomos specialaus pasirengimo neturinčių asmenų, t.y tėvų, praktikų.

3. Trečiasis modelis apima daugybę įvairiausių paramos tėvams ir šeimai programų, kurių metu yra siūloma daugybė paslaugų ir veiklos formų, specialiai pritaikytų šeimų poreikiams.⁵

Europos ir pasaulio valstybių patirtis rodo, kad socialinės rizikos šeimoms reikia ilgalaikės kompleksinės pagalbos, kad tokia pagalba būtų teikiama sklandžiai, turi bendradarbiauti pačios institucijos ir aiškiai koordinuoti veiklą, tačiau toks bendradarbiavimas retai pasitaiko. Valstybės ir savivaldybės įstaigos ir institucijos, atsakingos už paramos ir pagalbos šeimai teikimą, nepakankamai keičiasi informacija apie nepalankias vaiko gyvenimo sąlygas. Informacija dalijamasi fragmentiškai ir nesistemiškai. Dažniausiai keičiasi informacija ir bendradarbiauja tik tam tikros srities įstaigos, organizacijos asminių ryšių pagrindu. Pabrėžiama, kad mūsų šalyje nėra sistemos, kuri aiškiai apibrėžtų, kokia institucija yra atsakinga už socialinį darbą ir teikiamas socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams, taip pat beveik nedirbamas prevencinis darbas su socialinės rizikos šeimomis (Vaikų nuo gimimo iki privalomojo mokymo pradžios gyvenimo ir ugdymo sąlygų gerinimo modelio aprašas, 2009).

Dauguma užsienio mokslininkų (Kilburn, Connon, 2005; Shonhoff, Meisels, 2004) teigia, jog ankstyvosios intervencijos vaikystėje pagrindą sudaro pagalba vaikams ir jų šeimoms. Šios pagalbos tikslas yra įgalinti vaiką, jo šeimą, susijusias tarnybas – kurti darnią visuomenę, kuri pripažintų vaikų ir jų šeimų teises (Ališauskienė, 2005).

Strain, Schwartz, Barton (2011) teigia, kad pastaruoju metu domėtasi įvairiais metodais ir būdais, kurie skatina autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų dalyvavimą natūralioje aplinkoje bei mokymąsi svarbių įgūdžių. Intervencija orientuojama į funkcionalų dalyvavimą natūralioje aplinkoje mažų vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų. Tyrimai rodo, kad kasdieninės veiklos bei rutinos buvimas teikia natūralias galimybes mokytis ir tobulėti vaikams. Taip pat atkreipiamas dėmesys į priežiūros ir apibendrinimo įgūdžius natūralioje aplinkoje. Išskiriami veiksniai, kurie gali lemti įgūdžių tobulinimą:

- funkcinis elgesys (pvz.: didinti bendravimo įgūdžius naudojantis balso „išėjimo“ programomis);
- dalyvavimas grindžiamas mokomųjų dalykų integravimu į kasdieninę rutiną bei veiklą (pvz.: vaikai mokosi imituoti natūraliai veikdami);
- vystymuisi reikalingi įgūdžiai (pvz.: mokomasi žaidimo metu);

---

⁵ Ankstyvasis vaikų ugdymas ir rūpyba Europoje: socialinio ir kultūrinio nelygyateisiškumo problemų sprendimas. (2009). http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/098LT.pdf (žiūrėta: 2012-01-28).

- socialinių gebėjimų ugdymas su bendraamžiais vaikais (pvz.: mokyti panašaus amžiaus vaikus bendrauti su autizmo spektro sutrikimus turinčiais vaikais);
- šeimos sąnaudos (pvz.: teikiama pagalba šeimai).

Šie aprašyti įgūdžių tobulinimo veiksniai gali lemti tolimesnį vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, bendravimą šeimos ar socialinėje aplinkoje. Kuo anksčiau autizmo spektro sutrikimų turintys vaikai pradedami mokyti reikalingų įgūdžių, kurių reikės atityje, tuo daugiau informacijos jie įsisavina per praktinį jų naudojimą. Norint gauti kuo daugiau reikiamos informacijos ir patarimų, derėtų kreiptis į specialistus, kurie dirba ankstyvosios reabilitacijos centruose.

Viliūnienė (2007) teigia, kad ankstyvasis vaiko vystymasis ir ugdymas – labai svarbus asmenybės raidos laikotarpis, kuriame svarbų vaidmenį atlieka žmogaus prigimtis ir jį supanti aplinka. Dažniausiai vaikai į ugdymo įstaigą ateina iš namų, t. y. labai saugios aplinkos.

Ankstyvoji intervencija vaikystėje apima platų paslaugų spektrą rizikos grupės vaikams ir jų šeimoms. Galima teigti, kad funkcionuojanti ankstyvosios intervencijos sistema užtikrina, kad nė vienas vaikas, kuriam nuo gimimo reikia specialiosios ir logopedinės pagalbos, neturėtų būti paliktas be paramos. AIV paslaugos yra nemokamos, ir prieinamos daugelio Lietuvos miestų gyventojams (išskyrus kaimo vietas) (Ališauskienė, 2005).

1.2. Vaikų, pasižyminčių autizmu, pažinimas ir ugdymas

Įvairių antrinių, bei švietimo pagalbą teikiančių institucijų duomenys rodo, kad vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimais, atpažįstama vis daugiau. Šiaulių miesto pedagoginės psichologinės tarnybos duomenimis, 2011m. ikimokyklinio amžiaus vaikų, kuriems nustatytas autizmas, buvo 14, o kartu su mokyklinio amžiaus vaikais – 48.

Mickevičienė, Perminas, Šinkariova (2009), teigia, kad autizmas yra plataus spektro nespecifinis sutrikimas, kurį sukelia įvairūs kenksmingi organiniai, biologiniai ir genetiniai veiksniai. Iki šiol nėra visiškai aiškios autizmo pasireiškimo priežastys, o tiriant ir nustatant diagnozę autizmo sindromas dažnai painiojamas su kitais sutrikimais.

Pilkauskienė (2007), teigia, kad autizmas yra įvairiapusis raidos (vystymosi) sutrikimas, besitęsiantis visą žmogaus gyvenimą. Paprastai autizmas prasideda iki 3 metų amžiaus, t.y. vystymosi periodu, sutrikdydamas vaiko įvairių psichikos sričių funkcionavimo vystymąsi.

Pagrindiniai autizmo simptomai apima:

- bendravimo sunkumus: verbalinį (žodinį), neverbalinį (nežodinį arba „kūno kalbą“, tai gestai, akių kontaktas, šypsena ir kt.);
- socialiniai kontaktai – sutrikęs kitų žmonių jausmų supratimas, nepakankamas ar netinkamas reagavimas į juos, nesugebėjimas palaikyti kontakto su aplinkiniais;
- stereotipiniai (pasikartojantys) judesiai/elgesys – vaikas daug kartų kartoja žodžius, judesius, laikosi tam tikrų beprasmiškų elgesio, žaidimo taisyklių, tvarko daiktus pagal savo nekeičiamas, griežtas taisykles ir nepasiduoda koregavimui.

Pasak Lesinskienės (2001), dėl autizmui būdingų elgesio ir bendravimo sutrikimų šių vaikų socialinė adaptacija yra sunki, iki šiol neišspręsta ir labai aktuali problema. Autizmo sąlygoti bendravimo sutrikimai labai riboja šių vaikų raidos, mokymosi, socialines galimybes. Autizmo spektro sutrikimą turintys vaikai, labai jautriai reaguoja į pasikeitimus aplinkoje, dėl permainų baimės nuolat kyla sunkių adaptacijos problemų. Autistiškų vaikų elgesys sunkiai valdomas, nenuspėjamas, impulsyvus. Elgesio ypatumai pasireiškia: agresija kitų atžvilgiu, dažnu pykčio priepuoliu, savisaugos trūkumu, valgymo bei miego trūkumu. Daugumos autizmui būdingų sutrikimų negalima išgydyti ar pakeisti, tačiau atsižvelgiant į autistų pojūčių, suvokimo, mąstymo, jausmų individualius ypatumus, galima rasti konstruktyvius nuolat kylančių bendravimo ir elgesio sunkumų sprendimo būdus.

Edelson (cit. Ivoškuvienė, 2003) teigia, jog socialinio elgesio sutrikimai yra raktas autizmui nustatyti. Jis skiria tris socialinių problemų grupes:

- Socialinis vengimas;
- Socialinis abejingumas;
- Socialinis nerangumas.

Socialinis vengimas – tai žmonių vengimas ir nenoras su jais bendrauti. Bendras socialinio vengimo požymis yra pyktis arba „bėgimas šalin“. Vaikai, kuriems būdingas socialinis vengimas, norėdami išvengti kontakto, atsuka nugarą. Tokia poza daugelį metų buvo suprantama kaip žmonių nemėgimas ar jų bijojimas. Edelson (2003), nurodo, kad egzistuoja ir kita teorija, teigianti, jog autistiškam vaikui susitikus su kitais asmenimis problemų iškyla dėl perdėto jautrumo tam tikriems sensoriniams dirgikliams. Pvz., asmenys, pasižymintys autizmu, teigia, kad jie skaudžiai reaguoja į tėvų balsus, kvapus ar spalvas, o kai kurie iš jų jaučia skausmą, kai juos kas nors liečia ar laiko.

Socialinis abejingumas. Asmenys, kurie apibūdinami kaip „socialiai abejingi“, neieško socialinės sąveikos su kitais ir vengia socialinių situacijų. Edelson (2003), pažymi, kad yra

dar viena teorija, teigianti, jog asmenys, pasižymintys autizmo spektro sutrikimu, bendraudami su kitais nepatiria malonumo, nes, kaip nurodo Jaak Panksepp, jų smegenyse yra pakitęs betaendorfino kiekis. Dėl jo pertekliaus vaikai ar suaugusieji bendraudami nejaučia malonumo.

Socialinis nerangumas. Asmenys pasižymintys autizmu, bando užmegzti kontaktus su žmonėmis, tačiau negeba jų palaikyti. Viena iš nesėkmingo bendravimo priežasčių yra negebėjimas išklaudyti kitų. Dažniausiai asmenys kalba tik apie save, yra egocentiški. Jie neturi socialinių įgūdžių, nuo kurių priklauso socialiniai sprendimai. Dauguma autistiškų asmenų neišsivaizduoja, jog kiti žmonės turi savo mintis, planus, požiūrius. Jie negali suprasti kito žmogaus jausmų, emocijų ir dėl to, gali nenumanyti, ką kiti pasakys, ir kaip pasielgs įvairiose socialinėse situacijose. Socialinio elgesio pakitimai yra įvairialypiai ir skirtingi (Ivoškuvienė, 2003).

Vienas iš neadekvataus elgesio požymių yra savęs stimuliavimas. Stimuliuodami save vaikai naudoja: regą, klausą, uosnę, skonį, judesius. Vieni nuolat žiūri į šviesą, kiti purto rankas prieš savo akis, dar kiti vokalizuoja ir klausosi savo garsų, muša vieną į kitą stiprius garsus skleidžiančius daiktus arba priešingai – užsidengia ausis, nors garsas nėra stiprus. Neretai autizmo spektro sutrikimu pasižymintys vaikai save stimuliuoja linguodami į šonus ar pirmyn ir atgal bei sukdami daiktus (kinetinė ir kinestezinė stimuliacija). Autistiškiems vaikams neretai būdinga agresija ir saviagresija. Savęs žalojimas dažniausiai pasireiškia galvos daužymu, rankų kandžiojimu, drąskymusi. Dėl negebėjimo suvokti aplinkos vaikai negeba prie jos prisitaikyti, todėl būna agresyvūs su kitais arba su savimi (Ivoškuvienė, 2003).

Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų ugdymas – ilgas ir sudėtingas procesas. Didžiausia problema yra ne žinių ir įgūdžių įgijimas (nors ir tai daugumai vaikų pakankamai sunku), o jų praktinis panaudojimas realiame gyvenime (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Su vaikais, pasižymintys autizmu, dirba specialistų komanda, kurią sudaro gydytojas, auklėtojas, mokytojas, specialusis pedagogas, logopedas, psichologas, tėvai ir pagal poreikius kiti specialistai. Komanda garantuoja darbo perimamumą ir tęstinumą (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Pasak Ivoškuvienės, Balčiūnaitės (2002) darbas su vaikais ir jų ugdymas apima keturias pagrindines priemonių grupes:

- 1) medicininės;
- 2) psichologinės;
- 3) pedagoginės;
- 4) darbą su tėvais.

Medicininės ir terapinės priemonės. Gydymas vaistais, dietos be pieno produktų, psichoterapija, kurias skiria gydytojai tik sušvelnina autizmo sindromą. Goldan (cit. Ivoškuvienė, 2004) teigia, kad psichoterapija, t.y. sistemingas emocijų mokymas, iš naujo gali keisti emocinius modelius ir formuoti smegenis.

Šiems asmenims svarbi gali būti vandens (baseino) terapija. Veikla baseine suteikia galimybę labiau susipažinti su vandeniu, jo teikiamais malonumais, pajusti erdvės pasikeitimus, leidžia kauptis naujiems psichomotoriniams patyrimams. Vaikas mokosi saugumo taisyklių, tobulėja socializacija, nes mokosi naudotis rūbine, dušu, apsirengti, nusirengti. Vandenyje vaikai gali išreikšti teigiamas (džiugesį, džiaugsmą) ir neigiamas (liūdesį, baimę) emocijas.

Psichologinės priemonės. Psichologinis poveikis apima vaiko tyrimą ir įvertinimą, bendravimo su suaugusiaisiais ir vaikais skatinimą; sensorinių funkcijų lavinimą; tinkamo elgesio modifikavimą. Tyrimais patikrinamas gebėjimas mėgdžioti, nustatomas suvokimo, bendrosios ir smulkiosios motorikos lygis, akių ir rankų koordinacija, pažinimo ir kalbinė veikla bei intelektas. Kiekvienos veiklos srities planavimas remiasi susiformavusiais ar besiformuojančiais įgūdžiais. Visapusiškai įvertinus vaiko veiklą ir elgesį, numatomos pedagoginio ir psichologinio poveikio priemonės, artimiausi ir tolimiausi ugdymo tikslai.

Pedagoginės priemonės. Be tiesioginio poveikio vaikui, apima ir darbą su tėvais. Pedagoginio poveikio esmė – sudaryti pagrindinius gyvenimo įgūdžius poreikiams tenkinti. Autistiški vaikai gali būti ugdomi įvairiose įstaigose. Ją parenkant svarbu išsiaiškinti: vaiko elgesį ir emocijas (ar nėra agresyvus); ar bus saugu vaikui; kaip bendrauja su kitais vaikais; kaip tėvai bendrauja su vaiku ir rūpinasi juo. Taip pat būtina žinoti, ar vaikas gaus reikiamą pagalbą, ar pakaks jam dėmesio. Vaikai, pasižymintys autizmu, turi savo veiklos organizavimo problem- nežino, kurioje vietoje jie turėtų būti, nesupranta nurodymų bei taisyklių. Kadangi neturi išugdytų kalbėjimo įgūdžių, tik agresyviai elgdamiesi ar įniršio priepuoliais geba pranešti aplinkiniams, jog yra pavargę, alkani ar nuobodžiauja. Vaikai geriau jaučiasi užsiimdami jau žinoma ir įprasta veikla. Jie priešinasi, kai mokoma ko nors naujo, keičiama veikla ir pan. Tinkamas grupės aplinkos įrengimas ir veiklos struktūrizavimas sudaro sąlygas vaikams ugdytis (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Vaikų, turinčių autizmo požymių, vienas iš gydymo ir ugdymo metodų yra struktūruotas mokymas. Labai svarbu žinoti, kaip padėti tėvams, kurie nori mokyti savo vaiką namuose, t.y. nuo ko pradėti, kokius ugdymo metodus taikyti ir pan. (Ambrukaitis, Ališauskas, Labinienė, Ruškus, 2003).

Ugdant autistiškus vaikus, dažniausiai remiamasi bihevioristiniais elgesio formavimo principais, prizais, apdovanojimais skatinant tinkamus veiksmus. Sudarant individualias programas,

priklausomai nuo vaiko gebėjimų, numatomi pažintinės veiklos (dėmesio, mąstymo, suvokimo, atminties), kalbos ir bendravimo skatinimo būdai. Programose numatomos užduotys vizualinės-motorinės koordinacijos, smulkiosios ir bendrosios motorikos ugdymui, nuosekliai formuojami žaidimo įgūdžiai. Elgesio, bendravimo įgūdžiai formuojami ir namuose, todėl sudarant individualias autizmu sergančių vaikų ugdymo programas ypač skatinamas tėvų ir kitų šeimos narių dalyvavimas ir bendradarbiavimas su specialistais⁶

Darbo su vaikais turinčiais autizmo spektro sutrikimų sėkmės laidas yra intensyvi ankstyvoji pagalba, fizinės kultūros užsiėmimai ir bendravimas su bendraamžiais, nes pastarieji padeda vaikams autistams suvokti elgesio taisykles. Vaikams, pasižymintiems autizmo spektro sutrikimu, reikalingas struktūruotas, specialiai organizuotas mokymas, taikant elgesio terapijos metodus. Struktūruoto metodo tikslas – padėti autistams vaikams tapti savarankiškesniems, išsiugdyti kasdienio gyvenimo įgūdžių, susilpninti nerimą, įtampą, elgesio sutrikimus, suteikti jų gyvenimui džiaugsmo ir prasmės. Šiuo atveju labai svarbu minimaliai sumažinti aplinkos dirgiklių kiekį, padedant vaikams autistams susikaupti ties esminėmis mokymosi sritimis. Mokant labai svarbu atkreipti dėmesį į kiekvieno vaiko silpnąsias ir stipriąsias puses (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004).

1.3. Aplinkos vaidmuo vaikams ugdyti

Autistiški vaikai gali būti ugdomi įvairiose įstaigose, atsižvelgiant į sutrikimo sunkumą, vaiko elgesį ir emocijas. Kiekvienam vaikui ugdyti sudaroma individuali programa, kurioje daug dėmesio skiriama struktūruotos aplinkos kūrimui, kalbos ar alternatyvaus bendravimo skatinimui, numatomi konkretūs tikslai ir jų siekimo būdai⁷.

Vaikams, pasižymintiems autizmo spektro sutrikimu, itin svarbi ugdymosi ir gyvenimo aplinka, kuriai keliami tam tikri reikalavimai, pvz, kad ji būtų stabili, nedaug pokyčių. Šie reikalavimai keliami ir fizinei ir socialinei aplinkai. Visi užsiėmimai turi būti struktūruoti, t.y. turėti griežtą tvarką. Pagrindinis struktūruoto autistiškų vaikų mokymo ypatumas – suprantamai, vaizdžiai ir aiškiai pateikta ji supančios aplinkos ir numatomos veiklos struktūra. Ir namuose, ir ugdymo

---

⁶ Logopedinės pagalbos centras. (2012). *Vaikų autizmas: atpažinimas ir pagalbos metodai*. <http://www.logopedaslpc.lt/vaiku-autizmas-atpažinimas-ir-pagalbos-metodai/> (žiūrėta: 2012-03-12).

⁷ Logopedinės pagalbos centras. (2012). *Vaikų autizmas: atpažinimas ir pagalbos metodai*. <http://www.logopedaslpc.lt/vaiku-autizmas-atpažinimas-ir-pagalbos-metodai/> (žiūrėta: 2012-03-12).

įstaigose siūloma taikyti vaikui suprantamą individualią veiklos schemą, padedančią jam nuolat žinoti, ką jis darys, kur dirbs, kiek laiko jam skirs ir kas bus po to. Ši schema turi aiškiai apibrėžti veiklos pabaigą ir iš anksto įvardyti tolesnį užsiėmimą (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004).

Fiziniai ir muzikiniai užsiėmimai taip pat nepaprastai svarbūs vaikams, pasižymintiems autizmo spektro sutrikimais, kadangi tai ramina, padeda susikaupti, suteikia naujos judesių patirties. Šie užsiėmimai turi vykti nuolat, pageidautina tuo pačiu laiku. Aktyvus judėjimas sumažina vaikų autistų savistimuliaciją, suteikia naujos jutiminės patirties, gerina sensorinės integracijos procesus. (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004).

Pastebėta, kad meninė veikla ir bendravimas su gyvūnais teigiamai veikia kai kuriuos autizmo simptomus, pvz. vaikai geriau miega, nurimsta, susikaupia. Kadangi dėl veiksmų planavimo ir aplinkinių veiklos mėgdžiojimo stokos, autistiškiems vaikams sunku išmokyti būtiniausių gyvenimo įgūdžių, ugdymo programose didelis dėmesys skiriamas savitarnos ir savitvarkos mokymui. Siekiant suformuoti tam tikrus įgūdžius, dažnai naudojama simbolių ar paveikslėlių seka, suskirstant veiksmo atlikimą į mažus žingsnelius. Visi veiksmai, kuriuos vaikas atlieka yra įvardijami konkrečioje situacijoje⁸

Taip pat yra taikomi ir kitokie metodai dirbant su vaikais, turinčiais autizmo sutrikimų. Dažnai taikomos autizmo terapijos, kurioms naudojama beveik viskas, kas gali turėti kokį nors reabilitacinį poveikį žmogui. Pateikiami keli pavyzdžiai autizmo terapijos metodų, kurie gali turėti teigiamą poveikį vaikams, turintiems autizmo sutrikimų:

- gana dažnai naudojami gyvūnai (delfinai, arkliai, šunys), kurie kartais lemia kuriuos nors simptomus (geriau miega, nurimsta, susikaupia). Specialiai apmokyti šunys gali palydėti autistiškus vaikus ir apsaugoti juos nuo pavojų;
- žaidimo ir muzikos terapijos, kurios teikiamos gana intensyviai prisideda prie spartesnės vaiko raidos;
- gerai autistai jaučiasi įtraukti į sportinę veiklą (nekomandinis sportas) ypač gamtoje;
- puikiai jiems padeda atsipalaiduoti visokios vandens terapijos: pirtis, kontrastinis dušas, perlinės vonios ir pan.;
- autistiški asmenys puikiai save gali atskleisti kūryboje, yra nusistovėjęs stereotipas – autistas muzikantas;
- paplitę jogos pratimai bei kitokios rytietiškų technikų taikymas streso mažinimui⁹.

---

⁸ Logopedinės pagalbos centras. (2012). *Vaikų autizmas: atpažinimas ir pagalbos metodai*. <http://www.logopedaslp.lt/vaiku-autizmas-atpažinimas-ir-pagalbos-metodai/> (žiūrėta: 2012-03-12).

⁹ Autizmas (2008). <http://autizmo.puslapiai.lt/Gydymas.html> (žiūrėta: 2012-03-12).

Tinkamas fizinės aplinkos sukūrimas – vaikų autistų mokymo sėkmės pagrindas. Fizinės aplinkos struktūra, tai tvarka, pagal kurią vaikams autistams pritaikoma jų veikimo erdvė: namai, klasė ir pan. Kiekvienos veiklos zonos ribos turi būti aiškiai apibrėžtos, kad vaikai autistai suprastų, kur kiekviena zona prasideda ir baigiasi, nes tai sumažina jų nerimą, baimę ir išsiblaškymą (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004).

Daugeliui vaikų autistų kyla veiklos planavimo problemų. Jie nežino, kur gali būti jų darbo ar veiklos vieta ir kaip į ją patekti. Nesuprasdami kalbinių nurodymų, jie pasimeta aplinkoje ir pradeda blaškytis. Todėl būtina vaikui namuose įrengti nuolatinės veiklos zonas su aiškiais ir matomomis ribomis. Šias ribas galima pažymėti vaizdiniais simboliais (paveikslėliais, nuotraukomis ir pan.). Vaiko kambaryje reikėtų įrengti nuolatinę, aiškiai apribotą vaiko žaidimų vietą. Ribas gali ženklinti kilimėliai, ant grindų priklijuotos juostelės, lentynos, baldai ir pan. Žaislus geriausiai sudėti į dėžes, kad jie neblaškytų vaiko dėmesio ir būtų aišku kur ir kokioje dėžėje yra reikalingi žaislai ar priemonės. Tai padeda vaikui ne tik nesiblaškyti, bet ir susitvarkyti savo žaidimų vietą. Žaislų dėžės turėtų būti skirtingų spalvų, dydžių – tai padėtų vaikui suvokti spalvų ir formų įvairovę.

Individualiam ir savarankiškam darbui reikėtų įrengti nuolatinę vietą prie mažo staliuko. Skirtingas darbo veiklas, atliekamas šioje vietoje, galima pažymėti vaizdiniais simboliais (nuotrauka – simbolis su užrašu). Darbo vieta turi būti įrengta labai patogioje ir vaiko autisto dėmesio neblaškančioje vietoje (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004).

Kuriant socialinę aplinką, reikia gerai apgalvoti tai, kaip išdėstyti įvairias veiklos zonas, kad dirgikliai neblaškytų vaikų autistų dėmesio. Šiuo atveju svarbus baldų išdėstymas, nes tai gali padidinti ar sumažinti vaikų autistų sugebėjimus dirbti savarankiškai bei laikytis ugdymo taisyklių. Svarbu, kad veiklos zonos vaikams autistams būtų sukurtos ne tik namuose, bet ir ugdymo įstaigose. Grupėje arba klasėje reikia pažymėti šias pagrindines mokymosi vietas:

- bendros veiklos vietas: bendro valgymo stalą, individualių užduočių atlikimo vietą ir pan.;
- svarankiško darbo vietas: individualaus mokymosi stalus;
- poilsio žaidimų vietą;
- dienotvarkės ir pamokų tvarkaraščio laikymo vietą;
- specialisto darbo vietą (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004).

Vaikams, turintiems autizmo sutrikimą, yra svarbi juos supanti aplinka ir žmonės, monotoniška ir raminanti veikla. Vaikai turėtų jaustis patogiai ir užtikrintai, žinodami, kad visada jiems bus suteikta pagalba, kurios jiems gali prireikti. Taip pat svarbu suteikti pagalbą ir šeimoms, auginančioms autistiškus vaikus.

1.4. Pagalba šeimoms, auginančioms autistiškus vaikus

Specialių dokumentų, tvarkų, kurie reglamentuotų ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių autizmo spektro sutikimų, ugdymą ir pagalbą jų šeimoms yra mažai, tačiau visos naujausios tvarkos, kurios reglamentuoja pagalbą turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių vaikui ir jų šeimoms, galima pritaikyti ir autizmo spektro sutrikimų atveju. Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos apraše (2011) nurodoma, kad specialiosios pagalbos paskirtis – didinti asmens, turinčio specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymosi veiksmingumą. Pagalba teikiama formalioje ir neformalioje švietimo įstaigoje, mokinio namuose ir Tarnybose. Specialusis pedagogas (tiflopedagogas, surdopedagogas), logopedas, atsižvelgdamas į kiekvieno vaiko individualias galimybes, kartu su tėvais (globėjais, rūpintojais), sudaro ugdymo programą, lavina gebėjimus ir konsultuoja tėvus (globėjus, rūpintojus).

Ankstyvas autizmo požymis yra socialinio bendravimo sutrikimas, kuris išlieka ir pilnametystėje. Autizmu pasižymintys vaikai gali būti prieraišūs, bet tik jiems patiems suprantamu būdu, be džiaugsmo ir reakcijų, kurių galima sulaukti iš normaliai besivystančių tokio paties amžiaus vaikų. Šiems vaikams trūksta gebėjimų įsipareigoti kitiems, todėl jie labiau mėgsta užsiimti veikla, būdami vieni su savimi. Švelnesnėmis autizmo formomis pasižymintys vaikai yra draugiškesni, bet tokiam bendravimui trūksta šilumos ir jautrumo kitų jausmams ir poreikiams. Sunkiais atvejais, vaikas gali būti visiškai užsidaręs arba jų ribotas bendravimas gali atrodyti kaip mechaninis¹⁰.

Mikulėnaitė, Ulevičiūtė (2004), teigia, kad vaikams kyla daug socialinių problemų, nes jie nemato visumos, nesusieja vieno veiksmo su kitu, nesuvokia, o tik mechaniškai išmoksta kai kurių veiksmų. Šiems vaikams ypač sunku prisitaikyti prie permainų, kurioms jie nepasirengę, ypač sutikti ir priimti naujus nepažįstamus žmones, nes žmonių išvaizda (plaukai, drabužiai, nuotaikos) dažnai keičiasi. Todėl artimam bendravimui vaikai mieliau renkasi ne žmones, bet daiktus, nes pastarieji nejuda ir nesikeičia. Visos šios charakteristikos rodo, jog sunkiausia vaikams funkcionuoti socialinėse aplinkose, netgi sau artimoje šeimos aplinkoje.

Daugelis šeimų auginančių vaiką su sutrikusia raida, jaučiasi labiau izoliuoti nuo kitų asmenų. Dauguma tokių šeimų pamiršta, kad yra bendruomenės dalis. Parama ir paslaugumas tai bendruomenės narių pagrindinės savybės. Svarbu dalyvauti bendruomenės gyvenime. Paslaugos yra

---

¹⁰ Autizmas. <http://psichika.wordpress.com/autizmas/> (žiūrėta:2012-04-01).

prieinamos visuomenei ir turi būti prieinamos šeimai ir jų vaikui. Mokslo, poilsio ir kultūros įstaigos, medicinos paslaugos ir religiniai centrai – visa tai resursai, kuriais šeima gali naudotis kai reikia¹¹.

Mickevičienė, Perminas, Šinkariova, (2009) savo straipsnyje aptaria užsienio autorių atliktus tyrimus, kurie rodo, kad šeimose, auginančiose vaiką, turintį autizmo sindromą, tėvai labai sunkiai susitaiko su realia padėtimi. Jiems sunku suprasti tikruosius savo jausmus sutrikusiam vaikui. Kartais jie norėtų, kad šis vaikas visai nebūtų gimęs, kad visiems būtų lengviau ir paprasčiau, jeigu jis numirtų. Tokios mintys sąlygoja savęs (tėvų) gailestį, o vėliau ir savęs kaltinimą, susijusį su nuostata, kad savo vaiką reikia mylėti tokį, koks jis yra. Tačiau kartais tėvams būna per sunku suprasti ir įsisąmoninti kylančius jausmus. Weiss (cit. Mickevičienė, Perminas, Šinkariova, 2009) pabrėžia, kad įvairūs tyrimai rodo, jog tėvams depresyvumą padeda įveikti aplinkinių pagalba, partnerių tarpusavio supratimas ir palaikymas bei tvirtas sutuoktinių ryšys.

Ališauskienė, Kondrotienė (2008) teigia, kad už pagalbos teikimą vaikams bei jų šeimos nariams yra atsakingi įvairių sričių specialistai, kurie dirba ugdymo įstaigose. Siekiant padėti šeimai kryptingai auginti vaiką, svarbu užtikrinti tinkamą socialinę bei psichologinę paramą, kuri užtikrintų vaiko socializaciją visuomenėje. Švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose pagalba suprantama kaip specialistų ir ugdymo institucijų darbuotojų vykdoma veikla, susijusi su ugdytinių socialinių ir pedagoginių poreikių tenkinimu, leidžianti didinti vaiko ugdymo(si) kokybę, padidinanti švietimo veiksmingumą (Švietimo pagalbos ikimokyklinio amžiaus vaiką namuose auginančiai šeimai tvarkos aprašas, 2011; Bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai, 2011; Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011).

---

¹¹ <http://www.child-autism-parent-cafe.com/stress-on-families.html> (2012-03-27).

1.5. Specialistų pasirengimas dirbti su ikimokyklinio amžiaus vaikais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, ir jų šeimos nariais

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011) teigiama, kad ikimokyklinio amžiaus vaikui ir jo tėvams (globėjams) kompleksiškai teikiamos švietimo pagalba, socialinė parama, sveikatos priežiūros paslaugos švietimo ir mokslo ministro, socialinės apsaugos ir darbo ministro ir sveikatos apsaugos ministro nustatyta tvarka. Įstatyme pabrėžiama, kad ikimokyklinio ugdymo programą, parengtą pagal švietimo ir mokslo ministro patvirtintus ikimokyklinio ugdymo programų kriterijus, vykdo ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklos, laisvasis mokytojas ar kitas švietimo teikėjas.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos apraše (2011) nustatoma, kad vaikų/mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą įgyvendina visos privalomąjį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, atskirais atvejais – mokyklos (klasės), skirtos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti. Taip pat pritaikomos švietimo programos mokiniams, atsižvelgiant į nustatytus mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, mokinio, tėvų/globėjų pageidavimus ir vadovaujantis pedagoginės psichologinės tarnybos arba švietimo pagalbos tarnybos išvadomis ir rekomendacijomis.

Hawkins (cit. Bilbokaitė, R., Bilbokaitė, I., 2009) teigia, kad kiekvienas pedagogas švietimo kaitos epochoje turėtų keistis, jei nori būti reikalingas savo mokiniams bei išlaikyti darbo vietą. Vienas iš svarbiausių akcentų yra mokytojo išsilavinimas ir kompetencijos, kurie turi būti plečiami nuolatinio mokymosi kontekste.

Reikėtų atsižvelgti į tai, kad labai svarbu žinoti, kokių savybių reikia būsimajam mokytojui, taip pat svarbu, kad pats žmogus žinotų, kokias realias savybes jis turi. Savų psichologinių gebėjimų žinojimas ir jų sugretinimas su profesinės veiklos reikalavimais gali stimuliuoti būsimų pedagogų aktyvumą, savęs pažinimą, norą tobulėti ir sąmoningai pasirinkti tinkamą profesiją (Kavaliauskienė, 2001).

Ališauskas, Klizaitė (2010) teigia, kad vienas iš pedagogų rengimo tikslų – užtikrinti tinkamą mokytojų pa(si)rengimą dirbti su įvairaus amžiaus SUP turinčiais mokiniais, kurių mokyklinėje populiacijoje yra 9–10 proc. Pedagogų rengimo turinyje turėtų būti skiriama pakankamai dėmesio darbui su dešimtadaliu mokinių, su kuriais savo klasėje susidurs kiekvienas būsimas mokytojas.

Mokyklos specialiojo pedagogo bendrosiose pareiginėse nuostatose (2005) teigiama, kad specialusis pedagogas teikia specialiąją pedagoginę pagalbą mokiniams, turintiems intelekto

sutrikimų, specifinių pažinimo sutrikimų, emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimų, judesio ir padėties sutrikimų, lėtinių somatinių ir neurologinių sutrikimų, kompleksinių sutrikimų ir ribotą intelektą, taip pat kochlearinių implantų naudotojams.

Glebuviienė, Monkevičienė, Stankevičienė, Montvilaitė, Landsbergienė (2006) nurodo, kad pedagogams svarbu orientuotis į šiuolaikinę vaikystės ir vaiko ugdymo vaikystėje sampratą: suprasti vaiko raidą ir mokymąsi kaip vientisą procesą; įsisąmoninti visų raidos etapų tarpusavio sąryšį; interpretuoti vaikystę kaip mokymosi visą gyvenimą sėkmingą startą; bei kurti naujas ugdymo(si) galimybes kiekvienam vaikui.

Orientuojamasi į mokytojo gebėjimą parengti mokymo programą, kuri atitiktų vaiko ugdymosi poreikius, palaikytų jo mokymosi motyvaciją. Svarbu, kad mokytojas gebėtų dirbti komandoje (Ališauskas, Klizaitė, 2010). Mokyklos, atsižvelgdamos į mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, užtikrina ugdymąsi pritaikytoje ugdymosi aplinkoje, reikiamos švietimo pagalbos teikimą, aprūpinimą specialiosiomis mokymo priemonėmis ir ugdymui skirtomis techninėmis pagalbos priemonėmis mokykloje (Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašas, 2011).

Ambrukaitis (2005) nurodo, kad dirbantys pedagogai turi nepakankamus gebėjimus tenkinti mokinių specialiuosius ugdymo(si) poreikius, tokiose srityse kaip bendrųjų programų pritaikymas SUP turintiems mokiniams, adekvačių užduočių, tinkamų mokymo būdų parinkimas bei taikymas, vaiko poreikių nustatymas ir kt. Galima teigti, kad pasirengimas dirbti su specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčiais vaikais ir gebėjimas tenkinti jų individualius poreikius, yra aktualus pedagogų rengimo(si) etape bei dirbant mokykloje.

Ališausko ir Klizaitės (2010) atlikto tyrimo metu paaiškėjo studentų, besimokančių pradinėse klasių specialybėse, pasiruošimas tenkinti specialiųjų ugdymosi poreikių (SUP) mokinių poreikius, bei gebėjimas bendrauti su mokinių tėvais. Studentai nurodė nepakankamą pasirengimą šiose srityse: trūksta kompetencijų atpažinti ir tenkinti moksleivių specialiuosius ugdymo(si) poreikius, pritaikyti mokymo(si) turinį, atsižvelgiant į SUP turinčio vaiko galimybes ir poreikius bei bendrauti ir bendradarbiauti su ugdymo proceso dalyviais ir ugdymo institucijomis. Gauti rezultatai leido išskirti, kokias studentų kompetencijas reikėtų plėtoti studijų procese ir praktikų metu: gebėjimą vertinti ir tenkinti moksleivių SUP; gebėjimą pritaikyti SUP turintiems mokiniams bendrąsias programas; bendrauti ir bendradarbiauti su ugdymo proceso dalyviais ir ugdymo institucijomis. Studijuojant pedagogikos ir psichologijos dalykus, svarbu ugdyti būsimų mokytojų gebėjimus identifikuoti vaiko, turinčio SUP, raidos tipologinius ir individualius požymius, gebėti

juos sieti sumokymosi sunkumais. Dalykų didaktikos moduliuose daugiau dėmesio derėtų skirti studentų gebėjimų ugdymui mokymo programą pritaikyti mokinių individualiems poreikiams.

Apžvelgus Vaitkevičienės (2008) atliktų specialiosios pedagogikos (logopedijos) studijų modulių formuojamus gebėjimus, galima teigti, kad specialiosios didaktikos (SDK) moduliuose ugdomi gebėjimai daugiausia orientuoti į dalyko turinio planavimo ir tobulinimo kompetenciją, o kitų kompetencijų gebėjimai modulių autoriams nėra svarbūs. Specialiosios pedagogikos (SPK) modulio Specialiosios pedagogikos (logopedijos) studijų programoje akcentuojama mokinių motyvavimo ir paramos jiems teikimo kompetencija nėra ugdoma nei specialiosios didaktikos, nei specialiosios pedagogikos moduliuose.

Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymas prasideda pačioje vaikystėje suteikiant reikiamą pagalbą jiems ir jų šeimos nariams. Talay-Ongan (cit. Ališauskienė, Čegyte, 2008) ankstyvąją intervenciją vaikystėje apibūdina kaip įvairovę edukacinių, socialinių sveikatos apsaugos paslaugų neįgaliesiems ar rizikos grupės vaikams bei jų šeimos nariams. Šioje srityje kartu dirba įvairių profesijų specialistai: pediatrai, logopedai, specialieji pedagogai, socialiniai pedagogai, kineziterapeutai, psichologai ir kt.

Aptariant šių specialistų pasirengimą dirbti su vaikais, galima remtis Ališauskienės, Čegytes (2008) atliktų tyrimų duomenimis. Gauti duomenys parodė, kad specialistų pasirengimo dirbti turinys yra orientuotas į sritis, kuriose jie dirba bei yra tiesiogiai susijęs su profesija. Logopedai ir specialieji pedagogai turi daugiau žinių atpažinimo/nustatymo, specifinių funkcinių bei asmeninių kompetencijų srityse. Socialiniai pedagogai ir padiatrai daugiau patirties turi komandinio darbo bei specifinių funkcinių kompetencijų srityse. Pediatrų pasirengimas orientuotas į komandinį darbą ir individualiosios intervencijos metodus. Remiantis specialistų vertinimu, jų turimos kompetencijos daugiausiai atspindi tiesiogines funkcijas, kuriose vyrauja specialiosios kompetencijos, susijusios su konkrečiu veiklos turiniu. Tačiau reikėtų įgyti daugiau žinių bendrųjų kompetencijų srityje, kurios yra svarbios bendraujant su vaiko šeima bei kitais specialistais.

1.6. Specialistų ir šeimų bendradarbiavimas, pažįstant ir ugdant autistiškus vaikus

Ugdymo procese dalyvauja įvairūs specialistai: auklėtojai, mokytojai, specialieji pedagogai, logopedai, kineziterapeutai, socialiniai pedagogai ir tėvai. Kiekvienas atlieka savo funkcijas, kurios gali būti skirtingos ir turėti skirtingą poveikį. Labai svarbu, kad visi specialistai ir

tėvai, nors ir skirtingomis priemonėmis, siektų bendro ugdomojo tikslo bei koordinuotų savo veiksmus jį įgyvendinami (Viliūnienė, 2007).

Bendradarbiavimas įvairiose komandose gali būti labai skirtingas, tai priklauso nuo bendradarbiavimo kultūros (pvz., komandos narių turimų žinių, sampratų, veiksmų, patirčių, veiklos organizavimo tvarkos ir kt.). Beto, pastebėta, kad specialistams dažniausiai trūksta bendrųjų gebėjimų, kurie susiję su komandos pokyčių valdymu, darbo patirties reflektavimu, problemų sprendimu bei sisteminio požiūrio į vaiką trūkumu (Ališauskienė, 2003; Ruškus, Mažeikis, 2007; Čegyte, Ališauskienė, 2008; Kairienė, 2010).

Specialistų ir tėvų bendravimas taip pat svarbus, kaip ir teikiama pagalba vaikui, turinčiam autizmo sutrikimų. Ališauskas (2002) pateikia pagrindinį bendradarbiavimo principą, kad tėvai yra lygiaverčiai partneriai, pakankamai kompetentingi ugdyti savo vaiką. Norint, kad tėvai kuo aktyviau dalyvautų vaiko ugdyme, reikėtų iniciatyvą rodyti pedagogams ir specialistams.

Miltenienė, Mauricienė (2010) atlikusios tyrimą teigia, kad vaikų specialieji ugdymo(si) poreikiai turėtų būti tenkinami tarpdisciplininėje komandoje, kurioje tėvai pripažįstami kaip komandos nariai. Dettmer ir kt. (cit. Ališauskienė, 2005) pateikia penkis bendradarbiavimo žingsnius tarp specialistų ir šeimų:

1. Išsiaiškinti savo vertybes, požiūrius ir kt. Turimos nuostatos ir tėvų situacijos bei požiūrio išmanymas suteikia ugdymo procesui ir bendradarbiavimui didesnės prasmės. Įgijus tam tikros informacijos ir patirties iš vienu tėvų, jos nepavyks pritaikyti kitai šeimai, nes visi yra skirtingi ir kitaip supranta tą pačią pateikiamą informaciją. Remiantis šiuo žingsniu, svarbu pripažinti, kad tėvai yra pagrindiniai asmenys, kurie gali suteikti daugiausiai informacijos apie savo vaiką.

2. Kurti bendradarbiavimo santykius. Norint, kad bendradarbiavimas duotų teigiamų rezultatų, svarbu, kad visi gebėtų aktyviai klausyti ir išklaudyti, ieškoti bendro problemos sprendimo. Tėvai, žinodami kas jų vaikui būdinga, turėtų tai išsakyti, kad specialistas galėtų geriau organizuoti vaiko ugdymą. Taip pat svarbu vengti specialių terminų, nes tėvai gali jų nesuprasti. Bijodami likti nesupratę ką aiškina specialusis pedagogas, tėvai gali vengti lankytis ir domėtis vaiko pasiekimais ar iškylančiomis problemomis.

3. Inicijuoti tarnybos ir namų sąveikas. Tėvai nori aktyviai dalyvauti vaiko ugdymo procese ir įsitikinti, kad jų pastangos padės vaikui. Nurodoma, kad tikra partnerystė galima tik tada, kai specialistai gerai pažįsta šeimos poreikius bei interesus, kurie susiję su vaiko ugdymu. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tėvai išmano kas geriausia jų vaikui ir skatinti juos įsitraukti į ugdymo procesą.

4. Individualizuoti darbą su tėvais. Norint, kad šis žingsnis aktyviai veiktų, reikėtų gerai pažinti kiekvieną šeimą ar jos narį. Vertinti šių asmenų poreikius, išsakytas mintis, pageidavimus

bei pasiūlymus. Specialistas turėtų stengtis, kad bendradarbiavimas vyktų tarp pasitikinčių vienas kitu asmenų, kurie gali suteikti visą reikiamą informaciją apie vaiką. Remiantis šiuo žingsniu, reikėtų tėvams suteikti pasirinkimo laisvę, juk tik jie geriausiai žino, ko reikia jų vaikui. Bet kokios mintys ar pasiūlymai turi būti išklaustyti ir ieškoma bendrų sprendimo rezultatų.

5. Įvertinti bendradarbiavimą. Vaiko ugdymo proceso dalyviai, t. y. tėvai ir specialistas, turėtų patys save įvertinti, ar pasiekė užsibrėžtų tikslų, kaip juos pavyko įgyvendinti, ką reikėtų keisti, iš ko pasimokyti.

Pasak Viliūnienės (2007), socializacija tai tęstinis įsitraukimo į visuomenės gyvenimą procesas, kuris trunka visą žmogaus gyvenimą. Aplinka yra kintantis komponentas, kurio pokyčiai suteikia žmogui naujų potyrių ir tuo pačiu reikalauja naujų įsitraukimo įgūdžių. Taigi komunikacija ir tarpusavio sąveikos bei neįgalaus žmogaus įtraukimas į vietos bendruomenę – tai itin svarbios aktualijos šiandieniniame šeimos, auginančios neįgalų vaiką, gyvenime. Vaikų su negalia integracija į visuomenę turi būti pradedama šeimoje.

Krizės ištikta šeimai sunku realiai vertinti specialistų pateikiamą informaciją apie vaiką, jo būklę, negalios priežastis ir kt. Ši informacija tėvams atrodo itin skaudi, net žiauri, todėl jie dažnai linkę manyti, kad specialistai nejautriai, pernelyg formaliai kalba apie vaiko ateities perspektyvas. Neretai tėvai net linkę kaltinti specialistus dėl nepakankamos profesinės kompetencijos¹². Todėl, tėvams, auginantiems vaikus, pasižyminčius autizmo spektro sutrikimu, naudinga bendradarbiauti tarpusavyje. Jos ne tik supranta vienos kitą, bet kiekviena iš jų turi savo unikalią patirtį įveikiant krizes, sunkumus ir siekiant sėkmės, įsisavinant konkrečius sprendimų priėmimus. (Nikolskaja, Bajenskaja, Libling, 2000).

Dapkienė (2002) nurodo, kad bendras darbas, tikslų įgyvendinimas ir problemų sprendimas padeda geriau pažinti save ir kitus, numatyti jų ketinimus, išmokyti klausytis ir įsiklausyti, padeda išvengti vienpusiškumo ir netinkamo reagavimo.

Norint, kad vaiko ugdymo sėkmė būtų maksimali, specialusis pedagogas turi įtraukti ne tik vaiko mokytoją, bet ir jo tėvus. Gevorgianienė (2003) pateikia, kokiais būdais būtų galima įtraukti tėvus į vaiko ugdymą. Plačiau pateikiami tokie būdai, kurie aktyviau padėtų skatinti tėvų dalyvavimą vaiko ugdyme:

- vaiko šeimos pažinimas. Vaiko šeimos pažinimas, tai vienas iš pirmųjų veiksnių, kurį turi atlikti specialusis pedagogas. Norėdamas žinoti, kokioje šeimoje vaikas auga, kokios yra suteiktos sąlygos mokymuisi – specialistas turėtų pasikalbėti su vaiko tėvais, išsiaiškinti visus rūpimus

---

¹² <http://www.viltis.lt/wp-content/uploads/2011/01/2008-01-21-...socialine-adaptacija.pdf> (žiūrėta: 2012.04.09).

klausimus. Kuriant bendradarbiavimo planą, reikėtų atkreipti dėmesį, kad šeima galėtų suteikti kuo daugiau reikalingos pagalbos vaikui;

- pasitikėjimas tėvų patirtimi, pagarba jų nuomonei ir jausmams. Svarbu atsižvelgti į tai, kad bendradarbiavimas vyktų sklandžiai. Reikėtų leisti tėvams dalintis turima patirtimi, išgyvenamais jausmais ar kylančiomis baimėmis, nes juk tėvai geriausiai pažįsta savo vaikus;

- tėvų supažindinimas su įstaigoje dirbančių specialistų veiklos specifika. Tėvai, žinodami kokios pagalbos gali sulaukti iš įvairių specialistų, patys pradeda suprasti ir savo vaidmenį vaiko ugdyme. Tad pačioje pradžioje, kai vaikui prireikia specialistų pagalbos, kiekvienas asmuo, dirbantis su vaiku turėtų tiksliai ir aiškiai išsakyti savo poziciją, kokios pagalbos šeima gali iš jo sulaukti;

- lūkesčių, siejamų su vaiko pasiekimais, pagrįstumas bei tėvų ir pedagogų lūkesčių ir tikslų suderinamumas. Taikant šį tėvų įtraukimo būdą, reikėtų sužinoti, ar tėvai supranta ugdymo proceso svarbą. Svarbu, kad tėvai ir specialistai numatytų bendrus tikslus, kurių bus siekiama ir stengiamasi kuo geriau ir tiksliau įgyvendinti;

- tėvų požiūris į savo ir pedagogų vaidmenį. Kartais tėvai viską palieka spręsti pedagogui, galvodami, kad jie geriausiai viską išmano. Tačiau, tėvus taip pat reikia įtraukti į vaiko ugdymo procesą, kad galėtų vaikus skatinti siekti tolimesnių tikslų bei skatinti bendrauti su kitais vaikais.

Šeimos, auginančios vaikus su negalia, turi daug problemų, o jų neišsprendus neigiamai veikiama ne tik šeimos gyvensena, bet ir vaiko socializacija (Barkauskaitė, Grincevičienė, Indrašienė, Pūkinskaitė, 2001).

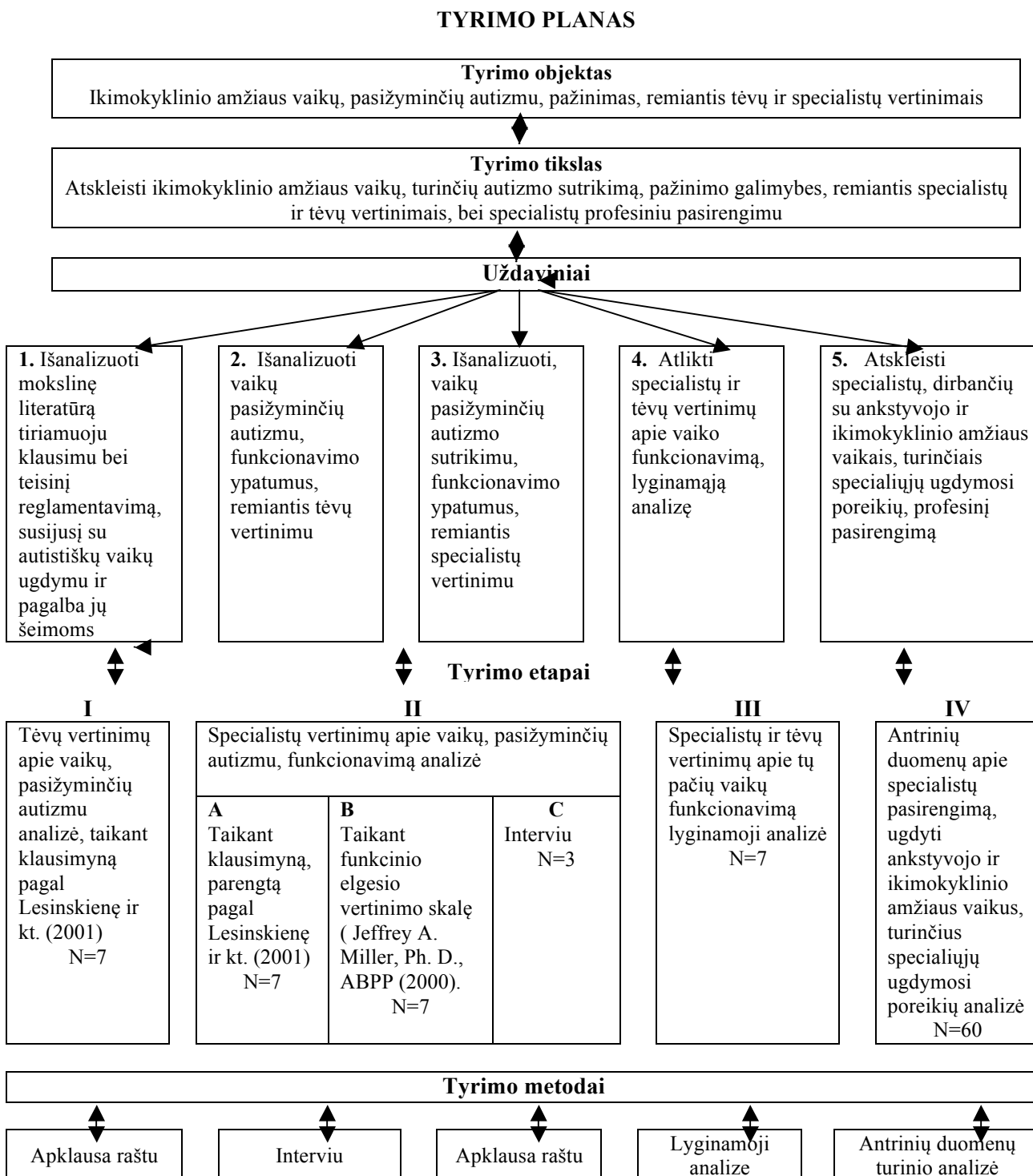
Gučas (1986) teigia, kad žmonės bendraudami keičiasi ne tik informacija, bet ir veikia vieni kitus. Dėl bendraujančiųjų sąveikos gali sumažėti ar padidėti jų aktyvumas, iškilti teigiamų ar neigiamų emocijų. Aptariant šias mintis iš specialisto pusės, būtų galima teigti, kad specialistų ir tėvų bendradarbiavimas gelėtų sumažėti dėl tėvų baimės, kad jų niekas nesupras. Taip pat daug įtakos turi ir specialistų specialių terminų vartojimas. Bendraujant su tėvais, derėtų parinkti kuo aiškesnius ir suprantamesnius žodžius, noriai ir ramiai atsakyti į jiems iškilusius klausimus, nevengti pasitikslinti ar tėvai viską suprato kas buvo sakoma.

Apibendrinant mokslinę literatūrą bei teisinius dokumentus buvo išsiaiškinta, kad vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų, reikalauja ypatingos priežiūros. Vertinant, pažįstant ir ugdant autizmo spektro sutrikimų turinčius vaikus, teikiant jų šeimoms pagalbą, itin svarbu tinkamai parinkti Švietimo pagalbos modelius ir strategijas, taip pat kompleksiskai teikti jiems reikiamą kitą įvairių pagalbą. Itin svarbios yra teikiamos vaikui aplinkos (tiek fizinės tiek socialinės), sukūrimas. Pažįstant ir ugdant autistiškus vaikus, labai svarbu specialistų ir šeimų bendradarbiavimas bei

informacijos apie vaiką nuomonių ir patirties derinimas. Specialistų tinkamas pasirengimas dirbti su ikimokyklinio amžiaus vaikais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių (jų tarpe ir dėl autizmo spektro sutrikimų), užtikrina šių vaikų ugdymo kokybę bei pagalbą šeimai.

2 skyrius. IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, PASIŽYMINČIŲ AUTIZMU, PAŽINIMAS

Apibendrinus išanalizuotą literatūrą ir atsižvelgus į tyrimo tikslą bei uždavinius, buvo suformuluotas tyrimo turinys ir sudarytas tyrimo planas (1 pav.).

1 pav. Tyrimo planas

2.1. Tyrimo metodika

Siekiant įgyvendinti tyrimo plane numatytą tikslą ir uždavinius, tyrimas vyko keturiais etapais. Pirmajame etape buvo atliktas tėvų vertinimų apie vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu analizė. Klausimynas parengtas remiantis Lesinskiene, Pūras, Kajokiene, Šenina (2001) šaltiniu. Klausimynas sudarytas (iš viso iš 39 klausimų), iš kurių 28 klausimai uždaro pobūdžio, o 11 klausimų atviro tipo klausimai (žr.1 priedą). Kai kuriuose klausimuose, respondentai išsakydami savo nuomonę, galėjo pasirinkti kelis atsakymo variantus.

Antrajame tyrimo etape atliekant specialistų vertinimų apie vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu, funkcionavimą analizę, buvo taikytas klausimynas, parengtas pagal Lesinskiene, Pūrą, Kajokiene, Šeniną (2001). Klausimyną sudarė du blokai: demografiniai duomenys (asmeninė informacija, informacija apie vaiką, gaunanti pagalbą ikimokyklinėje įstaigoje ir informacija apie ikimokyklinę įstaigą) ir klausimai apie pasitenkinimą teikiama pagalba (pagalba vaikui, šeimoms, tėvų ir specialistų tarpusavio santykiai, specialistų veiklos ypatumai). Klausimyno apimtis (iš viso 33 klausimų). Daugumą jų sudarė uždaro tipo klausimai (26 klausimai) ir 7 atviro tipo klausimai (žr. 2 priedą). Kai kuriuose klausimuose, respondentai išsakydami savo nuomonę, galėjo pasirinkti kelis atsakymo variantus.

Šiame tyrimo etape taip pat buvo taikytas struktūruotas interviu raštu (7 klausimai) specialistų apklausai (žr. 4 preidas), siekiant išsiaiškinti nuomonių bei nuostatų į teikiamą pagalbą, turiniui atskleisti. Taip pat antrajame tyrimo etape atliktas funkcinio elgesio vertinimas pagal funkcinio elgesio vertinimo skalę (žr. 5 priedas), parengtą pagal Vertinami asmenys buvo du, tai 4 metų ir 19 metų vaikinai. Kadangi jų gebėjimai ir elgesys turi tam tikrų panašių tendencijų, tai ir rezultatai šiame magistro darbe apibendrinami kartu.

Trečiajame etape buvo parengta tėvų ir specialistų vertinimų apie vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu lyginamoji analizė.

Ketvirtasis etapas buvo skirtas identifikuoti koks yra specialistų pasirengimas, ugdyti ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikus, turinčius autizmo spektro sutrikimų. Specialistų pasirengimui išsiaiškinti taikyta antrinių duomenų turinio analizė. Tėvų ir specialistų apklausos duomenims, funkcinio elgesio vertinimo bei interviu medžiagai apdoroti taikyta turinio analizė. Atliekant turinio analizę, tekstas yra koduojamas ir skirstomas į kategorijas įvairiais lygiais, pagal tam tikrus žodžius, frazes, sakinius, temas¹³.

---

¹³ An Introduction to Content Analysis. <http://writing.colostate.edu/guides/research/content/pop2a.cfm> (žiūrėta: 2011-09-12)

2.2. Tyrimo dalyvių charakteristikos

Duomenys apie respondentus. Tyrime dalyvavo tėvai (N=7; 6 moterys ir 1 vyras), auginantys vaikus, turinčius autizmo sutrikimą, ir specialistai (N=7; 1 specialioji pedagogė, 2 auklėtojos, 2 logopedės, 2 kiti specialistai), ugdatys šiuos vaikus. Apklausa atlikta 2011 spalio mėn. – 2011 gruodžio mėn. Tyrime taip pat dalyvavo tėvai (N=7), kurių vaikai ugdomi dviejose specializuotose įstaigose¹⁴ ir specialistai (N=7), dirbantys šiose įstaigose. Taip pat buvo atliktas interviu su specialistais-ekspertais (N=3). Tyrime buvo atliktas funkcinio elgesio vertinimas, kurio metu buvo vertinami du asmenys (N=2; 4 metų berniukas ir 19 metų vaikinai). Kadangi šių asmenų gebėjimai ir elgesys pasižymi tam tikromis panašiomis charakteristikomis, jų rezultatai apibendrinami kartu. Vertinimas vyko pagal Funkcinio elgesio skalę, parengtą pagal Jeffrey A. Miller, Ph.D., ABPP (2000).

Tyrime buvo įvertintas 60 specialistų (N=60), dirbančių su ikimokyklinio amžiaus vaikais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, profesinis pasirengimas dirbti su autistiškais vaikais, išanalizavus 60 specialistų pateiktus antrinius dokumentus apie profesinį pasirengimą (remiantis dokumentais, kurie parengti pagal specialistų išsilavinimą patvirtinančius dokumentus, žr. 6 priedą).

2.3. Tyrimo rezultatų analizė ir interpretavimas

Tyrimas apėmė:

1. Specialistų, ugdančių vaikus, turinčius autizmo sutrikimą, ir tėvų, auginančių autistiškus vaikus, anketinės apklausos analizę bei specialistų ir tėvų vertinimų lyginamąją analizę;
2. Autizmu pasižyminčių vaikų funkcinio elgesio vertinimą;
3. Interviu turinio analizę apie ikimokyklinio amžiaus autistiškų vaikų ugdymą;
4. Antrinių duomenų apie specialistų pasirengimą ugdyti ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, analizę.

---

¹⁴ Magistro darbo vadovei ugdymo įstaigų pavadinimai yra žinomi.

2.3.1. Vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumai, remiantis tėvų vertinimu

Analizuojant duomenis, gautus tėvų apklausa raštu matome, kad apklausoje dalyvavo šešios mamos (N=6) ir vienas tėvas (N=1). Iš jų šeši respondentai gyvena santuokoje, vienas respondentas – išsiskyręs. Šios šeimos augina vaikus – berniukus.

Visi ugdomi vaikai yra berniukai. Ugdomi vaikai pagal amžių pasiskirstę taip: 6 metų – vienas vaikas (N=1), 4 metų – penki vaikai (N=5). 4,5 metų – vienas vaikas (N=1).

Ugdymo įstaigas lanko visi vaikai, kurių tėvai dalyvavo anketinėje apklausoje. Šeši vaikai (N=6) lanko vieną specializuotą ugdymo įstaigą, vienas vaikas (N=1) lanko kitą.

Lankančių ugdymo įstaigas adaptacijos ypatumai, tėvų nuomone, yra šie:

- nežaidžia su vaikais – būdinga keturiems vaikams (N=4);
- iš viso nežaidžia – būdinga trimis vaikams (N=3);
- žaidžia vienas – būdinga penkiems vaikams (N=5);
- muša vaikus – būdinga dviems vaikams (N=2).

Kad vaikas dažnai sirgo ir nelankė specializuotos ugdymo įstaigos, nurodė tik vienas tėvas, kitiems vaikams tai yra nebūdinga. Įstaigoje, tėvų nuomone, labai greitai apsiprato vienas vaikas (N=1), vieno mėnesio apsiprasti taip pat reikėjo vienam vaikui (N=1), per du mėnesius apsiprato trys vaikai (N=3), kiti tėvai nenurodė. Taigi, akivaizdu, kad adaptacija ugdymo įstaigoje įvyko gana greitai.

Tėvai, kurių vaikai lanko ugdymo įstaigą, nurodė, kad šioje įstaigoje apsiprato gerai keturi vaikai (N=4), o visai neapsiprato trys vaikai (N=3). Nenoras eiti į mokymo įstaigą yra būdingas dviems vaikams (N=2), nebūdingas vienam vaikui (N=1). Keistas ir nesuprantamas elgesys yra būdingas dviem vaikams (N=2), nebūdingas vienam vaikui (N=1), lankantiems ugdymo įstaigą. Tėvų nuomone, nedirba per pamokas du vaikai (N=2), dirba vienas vaikas (N=1), o kiti nenurodė. Judrumas būdingas trimis vaikams (N=3), o nejudrus yra vienas vaikas (N=1), sunkiai sukaupia dėmesį trys vaikai (N=3). Tėvai nurodo, kad du vaikai (N=2) neruošia namų darbų, o ruošia vienas vaikas (N=1).

Labai svarbu yra bendravimas su vaiku. Autistams vaikams išryškėja kalbos ir kalbėjimo sutrikimai. Beveik pusei vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, neišsivysto šnekamoji kalba. Iš respondentų atsakymų matome, kad keturi vaikai (N=4) iš viso nekalba, sakiniais kalba tik vienas vaikas (N=1), o pavienių žodžių pagalba yra bendraujama su dviem vaikais (N=2). Net jei

vaikas ir kalba, kalbą kaip bendravimo priemonę iš dalies naudoja du vaikai (N=2), o iš viso nebendruoja kalbos pagalba trys vaikai (N=3), kiti nenurodė.

Kaip, tėvų nuomone, juos geriausiai supranta vaikas? Trys tėvai nurodė (N=3), kad vaikas juos geriausiai supranta pasakius žodžiu, du vaikai (N=2) tėvus supranta iš judesių, o iš veido išraiškos tėvus geriausiai supranta du vaikai (N=2). Vienas vaikas tėvus supranta iš elgesio, specifinių reakcijų.

Kiekvienam vaikui yra svarbu būti savarankiškam. Tai itin svarbu vaikams su autizmo spektro sutrikimais. Apklausoje dalyvavusių tėvų nuomone, tik vienas vaikas (N=1) moka savarankiškai apsirengti, du (N=2) moka apsiauti batus, du (N=2) sugeba savarankiškai nusiprausti, vienas (N=1) sugeba išsivalyti dantis. Savarankiškai neapsirengia šeši vaikai (N=6), neapsiauna batų, nenusiprausia penki vaikai (N=5), dantų neišsivalo vienas (N=1) ir nepavalgo keturi vaikai (N=4).

Tokiems vaikams yra būdingi miego sutrikimai. Tėvų nuomone, įprastas miego ritmas yra būdingas trimis vaikams (N=3), keturi vaikai (N=4) turi sunkumų su miegojimu, sutrikęs miegas naktį yra būdingas trimis vaikams (N=3), sutrikęs miegas dieną – penkiems vaikams (N=5). Taip pat trimis vaikams (N=3) yra būdingas neįprastas miego ciklas. Įprastas miego ritmas yra nebūdingas keturiems vaikams (N=4), sutrikęs miegas naktį – trimis (N=3), sutrikęs miegas dieną nebūdingas tik dviem vaikams (N=2). Keturiems vaikams (N=4) yra nebūdingas neįprastas miego ciklas. Autizmo sutrikimą turinčių vaikų bendrąją miego trukmę mažino dažnas atsibudimas, dažniausiai lemiamas ne fiziologinių poreikių.

Savo norus vaikai dažniausiai (N=5) išreiškia parodydami, ko nori, trys vaikai (N=3) iš karto daro, ko nori, o vienas vaikas (N=1) pasako, ko nori.

Tokio vaiko tobulėjimui yra labai svarbu, kaip jį supranta aplinkiniai. Kad mama visai supranta vaiką, nurodo du (N=2) respondentai, dviejų respondentų (N=2) nuomone, vaiką mama supranta vidutiniškai, beveik visai vaiką mama supranta trijų respondentų (N=3) manymu. Kad tėvas visai supranta vaiką, nenurodo nei vienas respondentas, dviejų respondentų (N=2) nuomone, vaiką mama supranta vidutiniškai, beveik visai vaiką tėvas supranta dviejų (N=2) respondentų manymu, šiek tiek daugiau, negu vidutiniškai, tėvas supranta vaiką keturių (N=4) respondentų nuomone.

Seserys ir broliai tokį vaiką supranta tik pusiau, ir tai teigia tik vienas respondentas. Auklėtojai ir pedagogai tokį vaiką supranta vidutiniškai, o seneliai su tokiu vaiku gali bendrauti, jį supranta įvairiai. Vienas respondentas nurodė, kad seneliai vaiką supranta beveik visiškai, dviejų

respondentų nuomone, seneliai beveik nesupranta vaiko, kiti trys (N=3) respondentai teigia, kad seneliai pusiau supranta vaiką.

Vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, yra labai svarbus bendravimas su aplinkiniais, ryšys su jais. Penkių (N=5) respondentų nuomone, vaikas *gerai sutaria su mama ir tėvu*, turi su jais glaudesnę ryšį. Du (N=2) respondentai nurodo, kad vaikai *gerai sutaria su teta ir močiute*.

Auginant vaiką su autizmo spektro sutrikimais, tėvams reikia aplinkinių pagalbos. Trys respondentai (N=3) nurodė, kad vaiką jiems *padeda auginti senelis*, vienas (N=1) respondentas susilaukia *močiutės pagalbos, padeda auginti mama, tėtis, brolis*. Trys (N=3) respondentai nurodė, kad vaiko auginti jiems *niekas nepadeda*.

Kokie auklėjimo būdai taikomi šeimoje, respondentai nurodė įvairiai. Kaip žinoma, vaikų auklėjime yra naudojamos ir bausmės, ir paskatinimai bei pagyrimai. Kaip matome iš apklausos rezultatų, ignoravimo kaip bausmės netaiko nei vienas respondentas. O barą visus vaikus ir mama, ir tėtis. Rėkimu, grasinimu, mušimu ranka ir diržu vaiką baudžia tik viena (N=1) mama ir du tėčiai (N=2). Nusiramino pertraukėles kaip bausmę taiko penkios (N=5) mamos, keturi (N=4) tėčiai.

Ramiai, pozityviai su vaiku bendrauja, jį glosto, pabučiuoja, apkabina, panešioja leidžia užsiimti mėgiama veiklybe ir palepina skanėstu visi respondentai. Tik viena mama (N=1) vaiko neapkabina, dvi (N=2) mamos ir du (N=2) tėčiai jo nepanešioja.

Šie vaikai sunkiai bendrauja su aplinkiniais, todėl kartais kyla bendravimo su svečiais (kitais svetimais) problemų. Kad tokios problemos kyla ir iššaukia neprognozuojamas reakcijas, nurodo trys respondentai. Tėvai pažymi, kad stengiasi taip užimti vaiką, kad jis *neparodytų agresijos, negerai nesielgtų*.

Kaip matyti iš tėvų atsakymų, jie dažniausiai vedasi savo vaikus į svečius, tai nurodė šeši (N=6) respondentai. Į teatrą su vaiku eina vienas (N=1) respondentas, į kavinę – du (N=2) respondentai, į gamtą ir miestą pasivaikščioti su vaikais eina visi respondentai. Šiose situacijose, kaip nurodo tėvai, vaikams *patinka daug vaikščioti*.

Tėvų nuomone, vaikams *patinka bėgioti lauke, nueiti į kiną, žaisti kompiuterinius žaidimus, pasivaikščioti, piešti ir užsiimti rankdarbiais*.

Vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, kartais būna būdingas savęs žalojimas, tačiau nei vienas iš respondentų, dalyvavusių apklausoje, to nenurodė. Tačiau du (N=2) respondentai nurodė, kad jų vaikas *žaloja kitus: stumdo, spardo, duoda per veidą, mušasi*. Tėvelių nuomone, vaiką galima nuraminti, *nukreipus kitur jo dėmesį, kartais reikia subarti*.

Vaikus, turinčius autizmo spektro sutrikimų, kartais ištinka pykčio priepuoliai. Tai patvirtino šeši (N=6) respondentai, vienas (N=1) tai neigia. Pykčio priepuoliai vaikams būna, kai jie *negauna, ko jie nori, negali daryti to, ko jie nori, kai jie pajunta dėmesio stoką*. Tėvėlių teigimu, vaikams padeda *nusiraminti piešimas*.

Taip pat autizmą išduoda padidėjęs ar sumažėjęs jautrumas aplinkos dirgikliams (garsui, šviesai). Toks vaikas gali stengtis užsidaryti, izoliuoti save arba, atvirkščiai, be perstojo uždavinėti tą patį klausimą. Kad jų vaikas yra *jautrus tam tikriems garsams*, nurodo tik du (N=2) respondentai, *prisilietimams jautrus* irgi du (N=2), šviesai nejautrūs penki (N=5) vaikai, *tam tikriems rūbams* – šeši (N=6). Į kitus dirgiklius nereaguoja visų respondentų vaikai. Tiesa, kartais vaikai *neleidžia užvilkti jiems nepatinkančių rūbų*, vienas (N=1) respondentas nurodė, kad vaikas *neduoda užmauti kojinių*. Taigi, kaip matome iš apklausos rezultatų, respondentų vaikams padidintas jautrumas nėra būdingas.

Kad jų vaikas yra išrankus maistui, nurodė šeši (N=6) respondentai, vienas (N=1) teigia, jog vaikas yra išrankus iš dalies. Aplinkos pakeitimas vaiko valgymui turėjo įtakos tik trims vaikams.

Į klausimą, ***ar jų vaikui būdingas pavojaus nejutimas***, du (N=2) respondentai atsakė teigiamai (*pvz., bėgdamas niekada nesustoja, kai jį šauki vardu; nežiūri kur bėga*), penki (N=5) tai paneigė. Kad dėl to buvo traumų ir nelaimingų atsitikimų, nurodė tik vienas (N=1) respondentas.

Vaikams, kurie turi autizmo spektro sutrikimų, būdingas noras išsaugoti pastovumą, pastovios rutinos poreikis., tačiau tik vienas (N=1) respondentas nurodė, kad jo vaikui tai būdinga. Dėl permainų baimės, respondentų nuomone, problemų kyla irgi tik vienam vaikui.

Tėvėlių, dalyvavusių tyrime, nuomone, jų nelanko namuose specialistai, susiję su pagalba vaikui ir šeimai. Taip nurodė šeši (N=6) respondentai.

Dauguma (N=5) respondentų pageidautų, kad specialistas juos lankytų namuose ir padėtų išspręsti problemas ir suteiktų informacijos.

Auginant vaiką, turintį autizmo spektro sutrikimų, reikalinga tiek specialistų, tiek ir visuomenės pagalba. Buvo klausama, su kokiomis organizacijomis tėvai palaiko ryšį, augindami tokį vaiką, matome iš pateiktų atsakymų. Su *Ankstyvosios rehabilitacijos tarnyba* ryšį palaiko penki (N=5) respondentai, su *švietimo įstaigomis* taip pat penkios šeimos (N=5), su *kitomis organizacijomis* bendrauja du (N=2) respondentai.

Į klausimą, ***kokią paramą ir lengvatas gauna tėveliai***, auginantys vaiką, turintį autizmo spektro sutrikimų, visi respondentai atsakė vienareikšmiškai. Jie paminėjo tik *finansinę paramą*.

Aptariant klausimą apie tai, *kokios pagalbos reikėtų dabartinėje situacijoje*, tėvai pageidautų, kad su jų vaikais *būtų dirbama individualiai, daugiau dėmesio būtų skiriama individualiam vaikų ugdymui, padėtų suvaldyti vaiko agresiją*.

Vaikui patekus į ligoninę, respondentai miego problemų neužakcentavo. Taip pat, tėvų nuomone, vaikui gulint ligoninėje, į jo *specifinius ypatumus ir poreikius nebuvo atsižvelgiama*. Tik vienas respondentas nurodė, kad į vaiko ypatumus buvo atsižvelgta.

Didelė problema yra vaiko apsilankymas poliklinikoje. Dauguma tokių vaikų *nesileidžia apžiūrimi, nesileidžia liečiami, jiems galima skirti ne visus vaistus*, pavyzdžiui, viena mama nurodo, kad *vaikas neima čiulpiamų vaistų, juos paprasčiausiai išspjauna*.

Aptariant tėvų pasiūlymus specialistams, matosi, kad dauguma respondentų pageidautų, kad *su jo vaiku būtų dirbama individualiai, kad būtų išigilinama į kiekvieno vaiko problemas ir poreikius, stengiamasi išspręsti problemas ir patenkinti poreikius*.

2.3.2. Vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumai, remiantis specialistų vertinimu

Analizuojant specialistų anketą matome, kad apklausoje dalyvavo dvi auklėtojos, vienas specialusis pedagogas ir keturi kiti specialistai.

Visi ugdomi vaikai yra berniukai. Ugdomi vaikai pagal amžių pasiskirstę taip: šešerių metų – du vaikai (N=2), keturių metų – penki vaikai (N=5), 4,5 metų – vienas vaikas (N=1).

Lankančių vaikų darželį vaikų adaptacijos ypatumai specialistų, dirbančių su vaikais, nuomone, yra šie:

- nežaidžia su vaikais – būdinga šešiams vaikams (N=6), nebūdinga vienam vaikui (N=1);
- iš viso nežaidžia – būdinga dviem vaikams (N=2), nebūdinga keturiems vaikams (N=4);
- žaidžia vienas – būdinga keturiems vaikams (N=4);
- muša vaikus – būdinga dviem vaikams (N=2), nebūdinga dviem vaikams (N=2);
- žaloja save – būdinga vienam vaikui (N=1), nebūdinga trimis vaikams (N=3);
- dažnai sirgo ir nelankė – nebūdinga keturiems vaikams (N=4).

Specializuotoje ugdymo įstaigoje, specialistų nuomone, labai greitai apsiprato vienas vaikas (N=1), vieno mėnesio apsiprasti reikėjo vienam vaikui (N=1), per du mėnesius vaikų įstaigoje apsiprato trys vaikai (N=3), kiti nenurodė.

Specialistai, kurie dirba ugdymo įstaigoje, nurodė, kad šioje ugdymo įstaigoje apsiprato gerai du vaikai (N=2), nebendrauja du vaikais (N=2), o visiškai apsipratimas yra nebūdingas tik vienam vaikui (N=1), kiti visai nenurodė. Nenoras eiti į mokymo įstaigą yra nebūdingas vienam vaikui (N=1). Keistas ir nesuprantamas elgesys yra būdingas dviem vaikams (N=2); per pamokas nedirba vienas vaikas (N=1) lankantis šią įstaigą; judrumas būdingas vienam vaikui (N=1). Iš gautų duomenų matyti, kad dėmesį geba sukaupti tik vienas vaikas (N=1).

Vaikams, pasižymintiems autizmo spektro sutrikimu, išryškėja kalbos ir kalbėjimo sutrikimai. Beveik pusei vaikų neišsivysto šnekamoji kalba. Iš specialistų atsakymų matome, kad vienas vaikas (N=1) iš viso nekalba, sakiniiais kalba trys vaikai (N=3), o pavienių žodžių pagalba yra bendraujama su dviem vaikais (N=2), tik garsais bendraujama su vienu vaiku (N=1). Iš viso bendraudami kalbos nevartoja penki vaikai (N=5).

Kaip, specialistų nuomone, juos geriausiai supranta vaikas? Keturi pedagogai (N=4) nurodė, kad vaikas juos geriausiai supranta pasakius žodžiu, du vaikai (N=2) pedagogus supranta iš judesių, o iš veido išraiškos pedagogus geriausiai supranta vienas vaikas (N=1).

Kiekvienam vaikui yra svarbu savarankiškumas. Tai itin svarbu vaikams su autizmo spektro sutrikimais. Apklausoje dalyvavusių pedagogų nuomone, tik du vaikai (N=2) moka savarankiškai apsirengti, trys (N=3) moka apsiauti batus, du (N=2) sugeba savarankiškai nusiprausti, vienas (N=1) sugeba išsivalyti dantis ir keturi vaikai (N=4) – savarankiškai pavalgyti. Savarankiškai neapsirengia penki vaikai (N=5), neapsiauna batų keturi vaikai (N=4), nenusiprausia penki vaikai (N=5), dantų neišsivalo šeši (N=6) ir nepavalgo trys vaikai (N=3).

Savo norus vaikai (N=2) išreiškia parodydami, ko nori, keturi vaikai (N=4) iš karto daro ką nori. Savo norų, respondentų nuomone, neparodo du vaikai (N=2).

Tokio vaiko raidai, socializacijai yra labai svarbu, kaip jį supranta aplinkiniai. Kad mama labai gerai supranta vaiką, nurodo du (N=2) respondentai, dviejų (N=2) pedagogų nuomone, vaiką mama supranta labai mažai, vienas (N=1) respondentas nurodo, kad vaiką mama beveik supranta. Kad tėvas visai supranta vaiką, nenurodo nei vienas respondentas, vieno respondento nuomone, vaiką tėvas supranta vidutiniškai, beveik visai vaiką tėvas supranta vieno respondento manymu, beveik visai tėvas nesupranta vaiko dviejų respondentų nuomone. Kad specialistai visiškai supranta vaiką, teigia du (N=2) respondentai, beveik vaiką supranta taip pat du (N=2) pedagogai,

vidutiniškai vaiką supranta vienas (N=1) respondentas. Keturių (N=4) pedagogų, dalyvavusių apklausoje, nuomone, seneliai vaiką supranta vidutiniškai.

Vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, yra labai svarbu, kiek įmanoma, didinti bendravimą su aplinkiniais. Šešių respondentų nuomone, vaikas gerai *sutaria su mama ir tėvu*, turi su jais glaudesnę ryšį. Vienas respondentas nurodo, kad vaikai gana gerai *sutaria su seneliais*.

Šie vaikai sunkiai bendrauja su aplinkiniais, jie pripažįsta tik gerai jiems žinomus žmones, todėl kartais kyla problemų, kai į grupę ateina svetimi žmonės. Štai tokios problemos kyla ir iššaukia neprognozuojamas reakcijas, nurodo keturi pedagogai, kad *vaikai neklauso, nevykdo užduočių, nereaguoja į jokių auklėtojų prašymus*.

Pedagogų nuomone, vaikams patinka *judrūs žaidimai, mokomosios užduotys (neverbalinės), kompiuteriniai žaidimai*.

Šešių specialistų (N=6) nuomone, vaikai nežaloja nei savęs, nei kitų. Tik vienas vaikas (N=1) *spardo aplinkinius, stengiasi jiems suduoti*.

Penki respondentai (N=5) nurodo, kad vaikams kyla pykčio priepuolių. Vaikai *šaukia, spardosi, draskosi*. Su priepuoliais stengiamasi susitvarkyti, *vaikus nukreipiant į kitą veiklą, juos sudominant*.

Kad auklėjamieji vaikai yra jautrūs *tam tikriems garsams*, nurodo tik du respondentai (N=2), kad *jautrūs prisilietimams* irgi du (N=2), šviesai nejautrūs, pedagogų nuomone, keturi vaikai (N=4), *tam tikriems rūbams* taip pat keturi vaikai (N=4). Į kitus dirgiklius, specialistų nuomone, nereaguoja trys vaikai (N=3).

Kad auklėjamieji yra išrankūs maistui, nurodė keturi respondentai, du pedagogai teigia, kad vaikai yra išrankūs maistui iš dalies. Respondentų teigimu, vaikai valgo tik tą patį maistą, pavyzdžiui, *tuos pačius saldumynus, geria tik tam tikros rūšies sultis*.

Į klausimą, ar jų vaikui būdingas pavojaus nejutimas, keturi respondentai (N=4) atsakė teigiamai, du (N=2) tai paneigė. Kaip nurodo respondentai, vaikai *lipa ant palangių, baldų, kiša į burną smulkius daiktus*. Kad mokymo įstaigose dėl to buvo traumų ir nelaimingų atsitikimų, nenurodė nei vienas respondentas.

Kad auklėtiniams yra būdingas noras išsaugoti pastovumą, įprastos rutinos poreikį, nurodo penki pedagogai (N=5), tačiau dėl permainų baimės, pusės pedagogų, dalyvavusių apklausoje, nuomone, vaikams kyla problemų. Vaikai, apimti neramumo, *bėgioja, šliaužioja, neklauso, nervinasi*.

Pedagogų buvo klausiama, *ar vaiką aplanko kiti specialistai* (susiję su pagalba vaikui ir šeimai namuose). Du respondentai (N=2) iš septynių nurodė (N=7), kad pagalba vaikui ir šeimai namuose neteikiama.

Su kokiomis organizacijomis pedagogai palaiko ryšį, ugdydami tokį vaiką, matome iš pateiktų atsakymų. Su *gydymo įstaigomis* ryšį palaiko du respondentai (N=2), su *Ankstyvosios reabilitacijos tarnyba* ryšį palaiko du respondentai (N=2), su *PPT* bendrauja visi apklausoje dalyvaujantys respondentai (N=7). Taip pat respondentai nurodė, kad remiasi *Vaiko raidos centro* rekomendacijomis.

Į klausimą, *kokią paramą ir lengvatas gauna tėveliai*, auginantys vaiką, turintiems autizmo spektro sutrikimų, visi pedagogai atsakė vienareikšmiškai. Jie paminėjo tik *finansinę paramą*.

Kalbant apie tai, kokios *pagalbos reikia tėvams*, auginantiems vaiką su autizmo spektro sutrikimais, pedagogų nuomone, reikalinga yra *psichologo, socialinio pedagogo, specialiojo pedagogo pagalba*. Taip pat, pedagogų nuomone, *tėvams labai padėtų bendravimas su kitais tėvais, auginančiais vaiką su tokiais pat sutrikimais*.

Vaikui patekus į ligoninę, pedagogų nuomone, miego problemą yra tame, kad vaikas *nenori miegoti popiečio miego, taip pat pakitęs miego režimas erzina vaikus*.

Pedagogai tėvams, kurie augina vaikus su autizmo spektro sutrikimais, pataria laikytis *pastovaus dienos režimo, vieningų ir nuoseklių reikalavimų vaikui (pačiam, galimybių ribose, apsitarnauti, laikytis bendravimo taisyklių)*.

Pedagogų nuomone, kad vaikų ugdymas būtų geresnis, tėveliams reikėtų daugiau domėtis literatūra apie jų vaiko sutrikimą, apie naujas tokių vaikų ugdymo kryptis.

Norėdami padėti tėvams, pedagogai stengiasi su tėvais *pasidalinti visomis naujienomis, aptarti naujas ugdymo kryptis, padėti bendrauti su kitais tėvais, auginančiais tokius pat vaikus*.

2.3.3. Vaikų, pasižyminčių autizmu, funkcionavimo ypatumai, tėvų ir specialistų vertinimu

Analizuojant tyrimo duomenis išryškėjo tėvų ir specialistų požiūris į autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų poreikius ir ugdymo ypatumus, t.y. panašumai ir skirtumai. Tėvų ir specialistų požiūris į vaiko adaptacijos ypatumus šiek tiek skiriasi: toks vaikas mažai žaidžia su kitais vaikais arba iš viso nežaidžia, taip teigia dauguma pedagogų. Tėvų nuomone, daugiau vaikų žaidžia vieni.

Dėl adaptacijos specialiojo ugdymo įstaigose tėvų ir pedagogų nuomonė beveik vienoda, nes ir tėvai, ir pedagogai nurodo, kad dauguma vaikų turi adaptacijos sunkumų.

Apie bendravimo būdą su vaikais, tėvai ir specialistai yra skirtingos nuomonės, nes didesnė dalis tėvų nurodo, kad jų vaikas iš viso nekalba, o pedagogai teigia, kad su vaikais bendrauja ir pavieniais žodžiais, ir sakiniais. Jei vaikas kalba, tai tėvų ir specialistų nuomone, didesnė dalis vaikų, kalbos kaip bendravimo priemonės, nevartoja. Galima daryti prielaidą, kad kartais net ir tėvams sunku suprasti savo vaiką, bendrauti su juo.

Siekiant išsiaiškinti kaip vaikas geriausiai supranta aplinkinius žmones, pedagogai nurodo, kad geriausiai vaikas juos supranta iš žodinio bendravimo, o tėvus – iš veido išraiškos. Tai yra natūralu, nes vaikui tėvai yra artimesni, todėl vaikas ir supranta juos iš veido išraiškos.

Kitas svarbus vaiko elgesio aspektas yra jo savarankiškumas. Čia tėvų ir pedagogų nuomonė mažai skiriasi, nes abiejų respondentų grupių nuomone, tokie vaikai nėra savarankiški. Analizuojant miego ypatumus, specialistai ir tėvai juos apibūdina skirtingai. Tėvų nuomone, jų vaikams yra nebūdingas įprastas miego ritmas. Specialistai teigia, kad šis dalykas nėra užakcentuotas, kad tokių vaikų miego ritmas dieną yra sutrikęs, vienodai teigia abi respondentų grupės. Taip pat ir tėvai, ir specialistai vienareikšmiškai nurodo, kad vaikų miego ciklas yra neįprastas. Kaip vaikas išreiškia savo norus, respondentų nuomonė irgi skiriasi. Tėvų nuomone didesnė dalis vaikų parodo, ko nori, o specialistų – iš karto daro tai, ką nori. Analizuojant respondentų nuomonę, kaip vaiką supranta aplinkiniai, tiek tėvų, tiek specialistų nuomone, vaiką geriausiai supranta mamos, ir glaudžiausias vaiko ryšys yra su mama ir tėvu. Aptariant auklėjimo būdus šeimoje, pagrindiniai bausmės būdai yra barimas, draudimas užsiimti mėgiama veikla, nusiramino pertraukėlių taikymas.

Dėl svetimų žmonių namuose tėvams su vaiko elgesiu problemų nekyla, o didesnė dalis pedagogų teigia, kad svečias grupėje vaikams sukelia neprognozuojamas reakcijas. Tai gali būti įtakojama tuo, kad vaikui yra neramu jam svetimoje aplinkoje.

Ir tėvų, ir pedagogų nuomone, vaikams patinka judrūs žaidimai, mokomosios užduotys (neverbalinės), kompiuteriniai žaidimai.

Nei tėvai, nei pedagogai beveik nenurodo, kad vaikai žalotų patys save. Tai nurodo tik vienas tėvų grupės respondentas. Taip pat tokie vaikai, bent jau tiriamojoje aplinkoje, nėra agresyvūs ir nežaloja kitų. Kad tai vyksta, nurodo tik po vieną respondentą iš abiejų tyri o imties grupių. Tačiau, daugumos abiejų grupių respondentų nuomone, vaikams būna pykčio priepuolių. Veiksmingai su priepuoliais susitvarkyti, abiejų grupių respondentų nuomone, padeda dėmesio į tikslingą veiklą nukreipimas. Apie tai, ar būdingas vaikams jautrumas, pedagogai ir tėvai teigia, kad itin dideliu, perdėtu jautrumu vaikai nepasižymi. Kad vaikas yra išrankus maistui, sutinka ir tėvai, ir pedagogai. Kad vaikams atsiranda valgymo problemų patekus į kitą aplinką, nurodo tik mažesnė abiejų grupių respondentų dalis, šiuo klausimu, tėvų ir specialistų nuomonė sutampa.

Aptariant, ar vaikams būdingas pavojaus nejutimas, tėvų ir pedagogų nuomonės skiriasi. Didesnė dalis pedagogų teigia tai pastebėję, o didesnės tėvų dalies nuomone, jų vaikui tai nebūdinga. Dėl to traumų nei namuose, nei mokymosi įstaigose nebuvo pastebėta. Kad vaikui būdingas noras išsaugoti pastovumą, poreikis išlaikyti įprastą rutiną nurodo didžioji dalis pedagogų ir tik vienas iš tėvų. Taip pat dėl permainų baimės kylančių problemų, tėvų nuomone, nekyla, o pedagogų nuomone, tą jaučia pusė jų ugdomų vaikų.

Tiek tėvų, tiek pedagogų nuomone, specialistai, susiję su pagalba vaikui ir šeimai, vaikų namuose praktiškai nelanko, tačiau dauguma tėvų tokios pagalbos pageidautų. Tėvai daugiausia palaiko ryšį su Ankstyvosios reabilitacijos tarnyba, švietimo įstaigomis, o specialistai – su PPT. Tėvai nurodo, kad auginantys vaiką su autizmo spektro sutrikimais, gauna tik finansinę pagalbą, taip pat vienareikšmiškai nurodė ir pedagogai. Tėvų nuomone, jų vaikui dabartinėje situacijoje reikėtų individualaus darbo su jų vaiku, o pedagogams reikia psichologo, socialinio pedagogo, specialiojo pedagogo pagalbos. Taip pat, pedagogų nuomone, tėvams labai reikalingas bendravimas su kitais tėvais, auginančiais vaiką su tokiais pat sutrikimais. Apibendrinant pedagogų nuomone, kad bendravimas su kitais tėvais tikrai padėtų vaiko ugdymui ir socializacijai.

Vaikui patekus į ligoninę, specialistų nuomone, miego problemų buvo, tačiau dauguma tėvų teigia, kad problemų susijusių su miegu nekilo. Tik tėvų nuomone, į vaiko specifinius ypatumus ir poreikius nebuvo atsižvelgiama tačiau, poliklinikoje kyla problemų dėl vaiko apžiūros ir skiriamų vaistų.

Tėvai pageidauja, kad su jų vaikais būtų dirbama individualiai, atsižvelgiama į kiekvieno vaiko poreikius ir ypatumus, o pedagogai pageidautų, kad tėvai daugiau domėtųsi naujomis ugdymo kryptimis, bendrautų su kitais tėvais, auginančiais tokius pat vaikus.

Apibendrinus tėvų ir specialistų nuomones apie vaikus, turinčius autizmo sutrikimą, akivaizdu, kad daugeliu klausimų jos yra panašios, tačiau išryškėjo ir skirtumų (nuominių skirtumai pateikti 3 priede). Specialistai siekia bendravimo ir bendradarbiavimo bei partnerystę pagrįstų santykių su tėvais, įgyvendinant užsibrėžtus ugdymo tikslus.

2.3.4. Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, specialistų-ekspertų vertinimas

Išklausius specialistų (N=3) (specialiosios pedagogės (N=1) ir logopedžių (N=2)) išsakytas nuomones apie ikimokyklinio amžiaus autistiškų vaikų ugdymą, atsakymai buvo sugrupuoti pagal pateiktus klausimus. Išsamesnė informacija pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė

Teiginiai	Respondentų nuomonė	Atsakymų skaičius
Autistiškų vaikų pateikimas į įstaigą.	PPT siuntimu (3); iš kitų įstaigų („Laužiko“ specialiosios logopedinės mokyklos, „Avižonio“ regos centro, Kuršėnų mokyklos (lavinamųjų klasių)); iš namuose ugdomų; rekomenduojama šeimos gydytojo ar neurologo.	6
Tėvų sprendimas, pasirenkant ugdymo įstaigą.	Rekomenduoja PPT (2); tėvai sužino iš kitų, autistiškus vaikus auginančių tėvų; autistiškų vaikų grupės buvo įsteigtos tėvų iniciatyva; tėvai sužino iš kitų šaltinių.	5
Fizinė ir socialinė aplinka autistiškų vaikų ugdyme.	Autistiški vaikai ugdomi nedidelėse (iki 10 vaikų) grupėse tarp įvairius raidos sutrikimus turinčių vaikų; ugdytiniai turi reikiamas socialines ir fizines sąlygas; pasigendama: apsiraminimo kambario su minkštomis sienomis ir grindimis (savęs žalojimo atvejais ir pan.); socialinė aplinka pritaikoma pagal autistiškų vaikų poreikius.	4
PPT teikiama pagalba specialistams.	Rekomendacijų ugdymui sulaukiame iš „Vaiko raidos centro“; pagalbą teikia psichoneurologai; PPT konsultuoja, teikia išvadas.	4
Autistiško vaiko adaptacija naujoje įstaigoje.	Adaptacija trunka 2-3 mėnesius; kitiems – ilgiau; apsiranta sunkiai; geriausiai apsiranta prie aplinkos ir darbuotojų maždaug 6 metų bėgyje ir daugiau; adaptacija priklauso nuo individualaus vaiko; adaptacija trunka apie pusę metų.	6
Autistiškų vaikų veikla.	Įvairios kompiuterinės užduotėlės; muzika; gyvūnėlių stebėjimas; konstrukciniai žaislai; figūrų dėjimas į išpjovas; stambios dėlionės; vaikai reikalauja rutinos; relaksinių priemonių; atpildo už kiekvieną atliktą veiklą; patinka relaksinės priemonės: supamoji kėdė, hamakas; ritminiai pratimai; įvairūs muzikiniai žaidimai; supimąsis ant linguojančio arkliuko.	13
Autistiško vaiko nuraminimo būdai.	Skanėstai (2); rami muzika; relaksinės priemonės; ramus priėjimas ir žodinis nuraminimas; suviliojimas pažadėtais skanėstais.	6
Iš viso:		44

Specialistų nuomonė apie ikimokyklinio amžiaus autistiškų vaikų ugdymą, N=3

Respondenčių buvo klausama „Kaip pas Jus patenka vaikai?“, visos trys specialistės teigė, kad vaikai dažnai patenka į jų ugdymo įstaigą PPT tarnybos siuntimu. Taip pat buvo nuomonių, kad rekomenduoja šeimos gydytojas ar neurologas. Viena respondentė pabrėžė, kad „2002 metais, buvo sudarytos dvi ugdymo grupės, kurios vėliau buvo performuotos į klases, vaikų turinčių autizmo sindromą. Vaikų skaičius iki 7 imtinai. Vaikai atėjo iš: „Laužiko“ specialiosios logopedinės mokyklos, „Avižonio“ regos centro, Kuršėnų mokyklos (lavinamųjų klasių) bei namuose ugdomų“. Atsižvelgiant į šią nuomonę, galima teigti, kad ikimokyklinio amžiaus autistiški vaikai turi galimybę būti ugdomi įstaigose. Vaikai gauna reikiamą pagalbą ir žinių, kuriomis galės pasinaudoti gyvenimiškose situacijose.

Specialistėms buvo pateiktas klausimas „Kaip tėvai pasirenka įstaigą?“. Išsakytos nuomonės buvo gana panašios: dalis teigė, kad ugdymo įstaigą rekomenduoja PPT; tėvai gauna informacijos iš kitų tėvų, auginančių autistiškus vaikus; bei steigiamos grupės tėvų iniciatyva. Galima teigti, kad tėvai ir specialistai bendradarbiauja tarpusavyje. Specialistai teikia rekomendacijas, kokias įstaigas galima pasirinkti. Bendraudami tėvai tarpusavyje, auginantys autistiškus vaikus, dalijasi savo gerąja patirtimi bei žiniomis.

Išsakydamos nuomonę apie socialinę bei fizinę aplinkas, specialioji pedagogė ir logopedės pateikė įvairius atsakymus. Vienos teigia, kad autizmo spektro sutrikimų turintys vaikai ugdomi nedidelėse (iki 10 vaikų) grupėse tarp įvairius raidos sutrikimus turinčių vaikų, kitos nurodė, kad ugdytiniai turi reikiamas socialines ir fizines sąlygas, tačiau pasigendama apsiraminimo kambario su minkštomis sienomis ir grindimis (savęs žalojimo atvejais ir pan.). Taip pat buvo nuomonių, kurios teigė, kad socialinė aplinka pritaikoma pagal autistiškų vaikų poreikius.

Norint išsiaiškinti kokią pagalbą gauna specialistai iš PPT, buvo pateiktas klausimas „Ar sulaukiate pagalbos iš PPT tarnybos? Jei taip, kokios?“. Specialistų nuomonės pasiskirstė įvairiai, tačiau visos pasisakė teigiamai, kad sulaukia pagalbos iš PPT tarnybos. Pagalba gaunama įvairiais būdais, tai rekomendacijų ugdymui sulaukia iš „Vaiko raidos centro“, taip pat pagalbą teikia psichoneurologai, o PPT tarnyba teikia išvadas bei konsultuoja. Apibendrinant išsakytas nuomones, galima teigti, kad specialistės, dirbančios su autizmo spektro sutrikimų turinčiais ikimokyklinio amžiaus vaikais, gauna reikiamų rekomendacijų bei patarimų apie šių vaikų ugdymą.

Specialistėms buvo užduotas klausimas „Ar vaikai greitai apsiranta Jūsų įstaigoje? Kiek laiko prireikia, kad adaptuotųsi?“, norint išsiaiškinti ar autizmo spektro sutrikimų turintys ikimokyklinio amžiaus vaikai greitai adaptuojais naujoje įstaigoje. Išsakytos logopedžių (N=2) ir

specialiosios pedagogės (N=1) nuomonės pasiskirstė įvairiai. Dalis specialistų teigia, kad vieniems vaikams adaptacija trunka 2-3 mėnesius, kitiems apie pusę metų, kitiems dar ilgiau, beto, priklauso nuo individualaus vaiko. Taip pat buvo išsakyta nuomonė, kuri teigė, kad vaikai geriausiai apsipranta prie aplinkos ir darbuotojų maždaug 6 metų bėgyje ir daugiau. Išsiskyrė viena nuomonė, kurią galima priskirti prie neigiamo adaptavimosi veiksnio, tai nurodoma, kad vaikai sunkiai apsipranta naujoje ugdymo įstaigoje.

Norint išsiaiškinti apie autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų veikla, specialistams buvo pateiktas klausimas „Kuo labiausiai autistiški vaikai domisi, ką labiausiai mėgsta veikti?“. Išsakytos nuomonės buvo įvairios, vienos specialistės teigė, kad vaikus domina ramesnė veikla, tai įvairios kompiuterinės užduotėlės, muzika, įvairūs muzikiniai žaidimai, gyvūnėlių stebėjimas, relaksinės priemonės: supamoji kėdė, hamakas, supimasis ant linguojančio arkliuko bei vaikai reikalauja rutinos. Taip pat buvo pasisakymų, kad vaikus domina aktyvesnė veikla, pavyzdžiui konstrukciniai žaislai, figūrų dėjimas į išpjovas, stambios dėlionės ir ritminiai pratimai. Beto, vaikai, tikisi kažkokio atpildo už kiekvieną atliktą veiklą. Apibendrinant, galima teigti, kad šiems vaikams reikalinga pastovi veikla, kad turėtų kuo nusiraminti ar atsipalaiduoti.

Išsakydamos savo nuomonę apie būdus kas padeda vaikams nusiraminti kai jie supyksta, specialistės pateikė panašius atsakymus. Nuomonės nesiskyrė, visos teigė, kad vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, svarbi rami aplinka ir įvairūs skanėstai. Respondentės nurodė, kokie būdai padeda ikimokyklinio amžiaus vaikams nusiraminti, tai skanėstai, rami muzika, relaksinės priemonės, ramus priėjimas ir žodinis nuraminimas bei suviliojimas pažadėtais skanėstais.

Apibendrinant interviu metu išsakytas specialistų (N=3) nuomones, galima teigti, kad į jų ugdymo įstaigą vaikai patenka iš įvairių kitų įstaigų, bei tėvai patys savo noru pasirenka jų ugdymo įstaigą. Apibūdinant fizinę ir socialinę aplinkas, kuriose vaikai ugdomi, galima teigti, kad nuomonės išsiskyrė, vienos teigė, kad aplinka tinkama, kitos – kad trūksta nusiramavimo vietų. Išanalizavus nuomones, galima teigti, kad specialistės sulaukia pagalbos iš PPT tarnybos. Taip pat jos teigia, kad vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, adaptacija ugdymo įstaigoje trunka įvairiai, t.y. nuo 2 mėnesių iki 6 metų, beto, adaptacija priklauso ir nuo paties vaiko. Interviu metu išsiaiškinta, kad autistiškų vaikų veikla būna įvairi, dažniausiai jie renkasi ramesnius būdus bei laukia įvairių paskatinimų ar apdovanojimų (saldumynų) už atliktas veiklas.

2.3.5. Vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, funkcinio elgesio vertinimas

Vertinant vaikų, turinčių autizmo sutrikimą, funkcinį elgesį buvo remtasi Jeffrey A. Miller, Ph.D., ABPP (2000) metodika, kurioje vertinamos 4 sritys: elgesys; kontekstas: ankstesni įvykiai, susiję su vaiko aplinka (veiklos; lūkesčių aptarimas; sensoriniai aspektai: perstimuliavimas, išsiblaškyimas; komunikacijos gebėjimai; kiti veiksniai); pasekmės: aplinkos poveikiai lemiantys elgesį; strategijos planavimas.

Elgesys. Identifikuojant elgesį, buvo klausiama, ką asmuo daro, kaip dažnai tai vyksta, kiek laiko tęsiasi ir koks elgesio intensyvumas. Aptariant pirmojo vaiko rezultatus, logopedė teigė, kad pasitaikantis elgesys yra *gnybimas, pešimas plaukų, stiprus apkabinimas, šaukimas ir bambos krapštymas*. Toks elgesys *trunka kelias minutes, kai yra susierzinęs ar nenori vykdyti užduoties*. Apibendrinant antrojo vaiko elgesį, specialioji pedagogė nurodė, kad *kvatodamas, gestikuliuodamas energingai šokinėja, laksto šoniniu žingsniu*. Toks elgesys trunka nevienodai, dažniausiai iki 15 min. Elgesys *kartojasi nuo pat atvykimo į ugdymo įstaigą ir pasireiškia dažnai, ypač po veiklos ar jei yra ką nors negero padaręs, ar sugalvojęs kokią nors šunybę*.

Norint išsiaiškinti, ar su apibūdintu elgesiu dar pasireiškia kitokios elgesio problemos, buvo prašoma jas apibūdinti. Pirmajam vaikui būdinga, kad jis *paskendęs savo mintyse, abejingas siūlomai veiklai bei plasnoja rankomis ir bėgioja ant pirštų galų*. Aptariant antrojo vaiko elgesio problemas, kurios pasireiškia, specialioji pedagogė nurodė, kad *kartais būna nenuspėjami, staigūs pykčio priepuoliai: daužo daiktus, spardo sienas, žaloja save bei kitus ugdytinius*.

Apibendrinant galima teigti, kad jų elgesys yra panašus, t.y. trukmė ir intensyvumas. Taip pat abu vertinti asmenys panašiai elgiasi, taiko panašius elgesio veiksmus, kurie gali pakenkti ne tik jiems patiems, bet ir aplinkiniams asmenims.

Kontekstas: ankstesni įvykiai, susiję su vaiko aplinka. Veiklos. Vertintojų buvo prašoma identifikuoti veiklas, per kurias pasireiškia ir per kurias nepasireiškia netinkamas elgesys, taip pat kuriuo dienos metu tai pasireiškia/nepasireiškia. Įvertinus pirmojo vaiko elgesį, matyti, kad žaidimo metu, t.y. per pertrauką vaikas *nežaidžia*, o užkandžiaujant pasireiškia netinkamas elgesys, jei *pirmam neduodama maisto*. Atliekant grupines/socialines veiklas arba fizinio lavinimo metu dažnai pasireiškia netinkamas elgesys, kada *nori daryti kitaip nei yra sakoma* bei kada *nenori daryti siūlomų pratimų ir nori bėgti kitur*. Priešpiečiaujant vaikas *gali atimti maistą, gėrimus iš kitų vaikų*. Tačiau prausiantis ar užsiimant savarankiška veikla (pasiima pavartyti knygutę, dėlioja kaladėles), netinkamas elgesys nepasireiškia. Vertintoja teigia, kad vaikui būdinga *rutina, bambos krapštymas, pastovus gulinėjimas ant minkštos dalies, čiuožimas nuo čiuožynės*. Pažymima, kad taip pat

pasireiškia netinkamas elgesys pereinant nuo vienos veiklos prie kitos veiklos. Dažnai vaikas neturėdamas ką veikti *krapšto bambą, laksto po grupę ir šaukia*.

Vertinant antrojo vaiko elgesį iš pateiktų duomenų matyti, kad žaidimo metu pasireiškia netinkamas elgesys, beto, jo *laikas yra nenuspėjamas*. Visada pasireiškia netinkamas elgesys grupinėje/socialinėje veikloje ar renginyje, taip pat pastoviai *nesukaupia dėmesio* fizinio lavinimo metu ar atliekant pratimus. Priešpiečių metu netinkamas elgesys nepasireiškia, tačiau kai reikia praustis, vaikas *nesiplauna net rankų*. Atliekant savarankišką veiklą, kuri trunka iki *15 min.*, *mėgsta valyti daiktus, tačiau tik drėgna ir kvėpiančia servetėle*. Vertintoja teigia, kad rutinos/kasdienės veiklos pokyčiai vyksta, kurie dažniausiai būna ilgalaikiai. Nurodoma, kad jie trunka apie *metus ir kas 15 min., pavyzdžiui bėgioja plautis rankų su muilu*. Tačiau paskutiniu metu, t.y. jau *1,5 metų iš viso nesiplauna rankų*. Taip pat būdinga, kad *be paskatinimo nenori imtis naujos veiklos*. Specialioji pedagogė teigia, kad dažnai vyksta *keisto elgesio apraiškos, t.y. slapta suplėšo kito vaiko apatinius marškinėlius, išsukioja varžtus, nuotraukose išskutinėja akis ir kt.* Beto, nurodoma, kad paskutiniaisiais mėnesiais ieško *kiaulės paveikslėlių, piešia, o po to užspalvina kvatodamasis ir viesiems rodydamas paveikslėlį „muša“*.

Išsiaiškinus abiejų asmenų elgesį, galima teigti, kad jų elgesys ir jo pasireiškimas yra panašus. Tačiau vertinti vaikai yra skirtingos asmenybės ir kiekvienas iš jų elgiasi skirtingai per įvairias veiklas.

Lūkesčių aptarimas. Šioje lūkesčių grupėje bus aptariamos tokios veiklos: veiklos planas/tvarkaraštis; darbo sistemos aiškumas; instrukcijos.

Siekiant išsiaiškinti, kaip vaikas supranta, atpažįsta, kas vyks toliau, kur jis eis ir pan., vertintojų buvo prašoma pateikti veiklos planą arba tvarkaraštį. Pirmojo vaiko vertintoja teigia, kad *logopedinių pratybų metu veikla nurodoma simboliais, vaikas pasižiūri į rodomą simbolį ir turėtų suprasti kokia bus sekanti veikla*. Tačiau sunku pasakyti iš vaiko elgesio ar jis *suvokia veiklos eigą*. Nurodoma, kad *darbo vietą palieka tik vedamas už rankos*. Aptariant antrojo vaiko veiklos planą, specialioji pedagogė nurodė, kad jis *dienos režimą suvokia pagal piktogramoje išdėliotus simbolius*. Pasitaiko atvejų, kada net nepasakius, jis dažnai *užverčia buvusios veiklos simbolį, pasibaigus pamokai pats skambina varpeliu (garsiniu signalu fiksuojame darbo pradžią ir pabaigą)*. Vertintojos teigimu, vaikas suvokia kada baigiasi darbo savaitė, nes *per paskutinę pamoką ant mokytojos stalo padeda skaitmenį 2*, tai rodo, kad *dvi dienas bus namie*.

Norint sužinoti, ar vaikui aiški darbo sistema, vertinant buvo atsižvelgiama į tokius punktus: kiek dirbų, ką darau, kada baigsiu, ką darysiu toliau? Šie punktai susieti su netinkamo elgesio pasireiškimu. Apibūdinant pirmojo vaiko netinkamą elgesį pagal šiuos keturis aspektus,

nurodoma, kad jis *stebi rodomą simbolį; ilgai sėdi nieko nedarydamas; užduotį atlieka „bet kaip“ – nekokybiškai; bei primygtinai prašant atlikti užduotį, pradeda šaukti, blaškytis, gali įgnybti*. Aptariant antrojo vaiko elgesį pabrėžiama, kad *suvokia pertraukėlės laiką ir to reikalauja; užduotis atlieka skubėdamas, nekokybiškai, o naujas užduotis suvokia negreitai, nervinasi; žino, kad užduotį reikės atlikti iki galo; ką darys toliau, mato pagal paruoštų užduočių kiekį ir sužymėtą eiliškumą, beto žino, kad atlikus užduotį visada gaus pasirinktą atpildą*.

Šioje netinkamo elgesio vertinimo dalyje, taip pat buvo siekiama išsiaiškinti apie pateikiamas instrukcijas, jų verbalinius ar neverbalinius būdus. Apibūdinant pirmojo vaiko elgesį instrukcijų metu pabrėžiama, kad *žodinės instrukcijos palydimos gestais*. Taip pat, kad vaikas jas suprastų, *instrukcijos turi būti trumpos bei dirbama bendrų veiksmyų pagalba arba pagal pavyzdį*. Nagrinėjant specialiosios pedagogės, kuri vertino antrojo vaiko elgesį instrukcijų metu, matyti, kad jos pateikiamos panašiai kaip ir pirmajam vaikui. Nurodoma, kad pateikiamos *verbalinės instrukcijos, kai užduotis jau žinoma*. Norint, kad vaikas priimtų informaciją, *instrukcijos būna trumpos, konkrečios vienai užduočiai*. Atliekant naują užduotį, naudojamas *mėgdžiojimo būdas*, tačiau vėliau užduotis atliekama pagal *pateiktą pavyzdį ar taikant žingsnelių metodiką*.

Apibendrinant abiejų vertintų asmenų veiklas, galima teigti, kad joms suprasti naudojami simboliai ir kitokie dėmesio atkreipimo būdai. Pateiktoms užduotims ruošiasi gana ilgai, bet atlieka greitai ir nekokybiškai. Instrukcijas supranta nevienodai, vienam vaikui reikalinga gestų pagalba, kitam – pakanka verbalinio paaiškinimo.

Sensoriniai aspektai: perstimuliavimas, išsiblaškyimas. Sensorinių aspektų grupei priskiriamos tokios sritys: socialinis stimuliavimas; verbalinis stimuliavimas; išsiblaškyimas; triukšmas; vaizdai; kvapai; vidiniai stimulai. Žemiau pateikiama apibendrinta informacija apie vaikų netinkamą elgesį išskirtose srityse.

Atkreipiamas dėmesys į žmones, kurie yra šalia vaiko, kai pasireiškia netinkamas jo elgesys. Įvertinus pirmojo vaiko elgesį, pastebima, kad jis *šalinasi žmonių, nemėgsta didesnių susibūrimų*. Dalyvaujant įvairiuose *renginiuose* vaikas *neįsitraukia į bendrą veiklą*. Aptariant antrojo vaiko elgesį prie kitų žmonių, taip pat pastebėta *netinkama reakcija*, kuri būna skirtingo pobūdžio: *kartais bėga slėptis į lovą, užsikloja galvą, kvatojasi ar bėgioja*. Taip pat būdinga, kad didesniame žmonių sambūryje *tampa nevaldomas*. Trumpai tariant, abu vertinti asmenys vengia didesnių susidūrimų su žmonėmis, o jei tai įvyksta, stengiasi juos ignoruoti.

Verbalinis stimuliavimas, t.y. verbalinių instrukcijų davimas vaikams, abiem atvejais, vyksta panašiai. Pirmu atveju, vaikui duodamos *verbalinės instrukcijos individualiai*. Antru atveju

nurodoma, kad visi ugdytiniai yra nekalbantys, *dažniausiai užsiima individualia veikla prie savo stalo, todėl verbalinės instrukcijos duodamos kiekvienam individualiai.*

Aptariant, kaip išsiblašymas veikia netinkamą asmenų elgesį, abiem atvejais nurodytos skirtingos priežastys. Pirmu atveju nurodoma, kad vaikui nepatinka *stiprūs garsai*, o antru atveju – *ypač neigiamai veikia, įaudrina, kai pamato kito protiškai atsilikusio ugdytinio masturbavimąsi.* Apibendrinant galima teigti, kad autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams, neigiamą poveikį gali daryti įvairūs aplinkos veiksniai.

Kita sritis, kuri gali daryti neigiamą poveikį elgesiui yra triukšmas. Vertintojų buvo prašoma nurodyti, koks triukšmas labiausiai erzina vaiką. Pirmojo vaiko vertintoja pateikė tokius triukšmo sukėlėjus, kurie skatina netinkamą elgesį, tai *mikseris, kirpimo mašinėlė, gręžimo (statybinių darbų) garsai* bei *garsai muzika*. Kito vaiko vertintoja nurodė, kad *labiausiai veikia triukšmas iš gretimų patalpų, iš tolimesnės aplinkos.* Iš šių nurodytų aplinkos veiksnių, galima teigti, kad bet kokie garsai lemia netinkamą elgesį.

Siekiant išsiaiškinti ar aplinkos vaizdai gali lemti vaikų elgesį, vertintojai turėjo nurodyti konkrečius pavyzdžius. Aptariant pirmojo vaiko elgesį, kurį gali lemti vaizdai, logopedė teigė, kad *nepastebėjo*, kas gali daryti įtaką. Tačiau antru atveju nurodoma, kad labiausiai *dėmesį atitraukia gamtos reiškinių pokyčiai (lietus, saulės švystelėjimas ir kt.), kuriuos pamato per langą.*

Kvapai taip pat gali blaškyti ar kelti vaiko nepasitenkinimą. Vertinant pirmo vaiko elgesį kvapų atžvilgiu, vertintoja teigė *nepastebėjusi*, kad kvapai turėtų kokios nors įtakos elgesiui. Aptariant antro vertinto vaiko elgesį nurodoma, kad ypač sudirgina *neigiami kvapai, pvz. fekalijų.* Tačiau nurodomi ir *teigiami kvapai*, kurie iššaukia neigiamą elgesį, tai *kvėpalų ir žvakių kvapai (slapta valgo vašką, klijus, kreidas; purškiaisi į burną kvėpalus).* Apibendrinant galima teigti, kad bet kokie kvapai gali erzinti autizmo spektro sutrikimų turinčius vaikus.

Paskutinė sritis, kuri bus aptarta, yra vidiniai stimulai. Logopedė, vertinusi vaiko elgesį nurodė, kad jis dažnai *atrodo nugrimzdęs į savo mintis.* Būna atvejų, kada kartoja savo veiksmus, tai *išardo ir vėl sudeda piramidę, dėlionę.* Specialioji pedagogė, vertinusi antrąjį vaiką, pateikia konkretų pavyzdį, kuomet vaikas būna susierzinęs. Ji teigia, kad jei vaikas *namuose padarė blogą darbą, atvykęs į įstaigą, getikuliuoja, daužo ar drasko kaktą, kvatoja ir kt.* Galima teigti, kad kiekvienas vaikas elgiasi savaip, dažnai gali priklausyti nuo individualios asmenybės bei kaip tuo metu yra jaučiamasi.

Apibendrinant sensorinius aspektus: perstimuliavimą ir išblaškymą, iš aukščiau pateiktų analizių galima daryti prielaidą, kad vaikų elgesys skiriasi nepriklausomai nuo aplinkos

įtakos, bet ir nuo to, kaip kiekvienas vaikas reaguoja. Dažniausiai pasitaiko neigiamo elgesio apraiškos, kurios gali sukelti pavojų ne tik pačiam vaikui, bet ir aplinkiniam asmenims.

Komunikacijos gebėjimai. Komunikacijos gebėjimų vertinimui priskiriamos tokios komunikacijos rūšys: impresyvioji komunikacija; ekspresyvioji komunikacija; kitų raidos sričių lygmenys: gebėjimas pasirinkti; žaidimo ir laisvalaikio gebėjimai; organizaciniai gebėjimai; problemų sprendimų gebėjimai; kasdienės rutinos gebėjimai.

Vertinant impresyviosios komunikacijos gebėjimus, buvo prašoma nurodyti ar vaikas supranta sudėtingas instrukcijas, pavienius sakinius, žodžius, gestus, paveikslėlių ir daiktų pavadinimus. Taip pat buvo prašoma įvardinti, kokioje aplinkoje impresyvioji kalba yra geriausia. Aptariant pirmojo vaiko gebėjimus suprasti impresyviosios komunikacijos būdu pateikiamą informaciją, logopedė nurodė, kad jis *nesupranta žodinių instrukcijų (nevykdo), paveikslėlių, daiktų pavadinimų*. Vertinti antrojo vaiko gebėjimai parodė, kad jam *sunku suprasti sudėtingas instrukcijas*. Specialioji pedagogė nurodo, kad *pasyvusis žodynas gana platus: pažįsta žvėris, gyvūnus, namų apyvokos daiktus, ypač maisto produktus – kas jam yra aktualu*. Taip pat pabrėžiama, kad *impresyvioji kalba (kiek įmanoma), geriausia, kai gerai nusiteikęs*.

Vertinant vaiko ekspresyviosios komunikacijos gebėjimus, buvo siekiama išsiaiškinti ar tinkamai ir savarankiškai atlieka įvairias funkcijas, tokias kaip: prašymas dėmesio, pagalbos, norimo maisto, pertaukos ir kita. Duomenys buvo rekami pildant lentelę esančiame funkcinio elgesio įvertinimo protokole. Aptariant vertinto pirmojo vaiko rezultatus, galima matyti, kad jis *nesiprašo nei dėmesio, nei pagalbos*. Skiltyje, prašo norimo maisto, daikto ar veiklos, nurodoma, kad pats vaikas pasiima ką nori, *eina prie staliuko, ima puodelį ar maistą*. Tačiau pertraukos *neprašo, o pabėga, sėdi ir nieko neveikia*. Protestuodamas arba ignoruodamas situaciją ar veiklą *šaukia, gnybia bei mosikuoja rankomis*. Kitoje lentelės dalyje, kurioje buvo prašoma nurodyti, ar vaikas parodo, kad skauda, vertintoja pažymėjo, kad *labai retai, kai užsigauna*. Siekiant išsiaiškinti kaip vaikas demonstruoja sutrikimą, baimę ar nepasitenkinimą, buvo pažymėta, kad vaikas *pradedą verkti jei išsigando*. Tačiau pasitaiko atvejų, kai vaikas *verkia nežinia dėl ko*.

Analizuojant antrojo vaiko ekspresyviosios komunikacijos gebėjimus, iš pateiktos lentelės matyti, kad *dėmesio prašosi gestais ir garsais*, tačiau nurodoma, kad *pagalbos labai retai kada prašosi*. Vertintoja teigia, kad vaikas norėdamas maisto, daikto ar veiklos, tai parodo *simboliais, konkrečiai parodydamas, kartais parodo paveikslėliais*. Toliau buvo prašoma nurodyti kaip vaikas elgiasi prašydamas pertraukos, vertintoja pabrėžė, kad jis tiesiog *pabėga neprašydamas, o delnu daužydamas stalą* – protestuoja ar ignoruoja situaciją arba veiklą. Kitoje lentelės skiltyje buvo prašoma įvertinti vaiko elgesį, kaip parodo, kad jam skauda. Specialioji pedagogė nurodė, kad

retai galima suprasti, vaikas nesuvokia kur konkrečiai skauda. Taip pat nurodoma, kad vaikas demonstruoja sutrikimą, baimę ar nepasitenkinimą.

Aptariant kitų raidos sričių lygmenys: gebėjimą pasirinkti; žaidimo ir laisvalaikio gebėjimą; organizacinius gebėjimus; problemų sprendimų gebėjimus; kasdienės rutinos gebėjimus, buvo prašoma apibūdinti šių sričių vaiko gebėjimus, jei jie susiję su nepageidaujamu elgesiu. Įvertinus pirmojo vaiko gebėjimą pasirinkti, matyti, kad jam yra sudaromos sąlygos, kuomet gali pasirinkti *knygutes*, tačiau *pasiima kaladėles* ir tai kartojasi *nepastoviai*. Apibūdinant antrojo vaiko gebėjimus pasirinkti, nurodoma, kad *nemėgiamos užduoties metu priemonę geba akimirksniu paslėpti ir pasiimti lengvesnę*. Vertinant žaidimo ir laisvalaikio gebėjimus, pirmojo vaiko vertintoja nurodė, kad vaikas tik *manipuliuoja daiktais*, o antrojo vaiko vertintoja nurodė, kad vaiko *net trumpam negalima palikti be dėmesio*. Įvertinus organizacinius gebėjimus, kurie gali būti susiję su netinkamu elgesiu, pirmojo vaiko vertintoja nurodė, kad vaikas *neturi* organizacinių gebėjimų. Tačiau antrojo vaiko organizaciniai gebėjimai susiję su teigiamu elgesiu, specialioji pedagogė pabrėžė, kad *geba išdalinti maistą, įpilti arbatą, dalinai aprengti draugą (stebint)*. Apibendrinant problemų sprendimo gebėjimus nurodoma, kad pirmasis vaikas *verkia, pasitraukia į šalį*, o antrasis vaikas – *apsiramina supdamasis supamojoje kėdėje, klausydamasis ramios muzikos*. Pirmojo vaiko kasdienės rutinos gebėjimai apibūdinami, kad viską *reikia daryti kartu: paimti už rankos, nuvesti, parodyti, paduoti*. Beto, *nepasiprašo į tualetą, reikia nuvesti. Gali gulinėti ant minkštos dalies visą dieną*. Tačiau antrasis vaikas, kaip teigia specialioji pedagogė, *per 10 ugdymo metų rutinos stengiasi jau nebepažeisti*.

Apibendrinant abiejų asmenų komunikacijos gebėjimų ir kitų raidos sričių lygmenis, galima teigti, kad jiems reikia pagalbos, kartais minimalios. Bendraujant dažnai naudojami simboliai, paveikslėliai, neretai aplinkos daiktai. Taip pat galima teigti, kad nevisada yra iššaukiamas netinkamas ar nepageidaujamas elgesys.

Kiti veiksniai. Šioje dalyje bus siekiama išsiaiškinti ar vartojami vaistai, kokia valgymo rutina, koks aplinkinių elgesys bei vaiko fizinė veikla ir kt. Visų pirma buvo norima sužinoti, kokios vaiko medicininės ar fizinės būklės, gali paveikti jo netinkamą elgesį. Vertinant pirmąjį vaiką, buvo nurodyta, kad jam *labai patinka maudytis baseine, patinka vaistažolių vonios, tada nusiramina, geriau miega*. Antrajam vertintam vaikui *netinkamą elgesį sukelia skausmas*. Taip pat teigiama, kad labiausiai jo netinkamas elgesys *pasireiškia išvykus tėvams, tada kankina nemiga*. Netinkamam elgesiui slopinti naudojami įvairūs būdai tokie kaip, *skatinimo priemonės, pagyrimas ar ramus tonas*.

Antra, buvo vertinama, ar vaikas vartoja vaistus ir, ar jie gali paveikti vaiko elgesį. Nurodoma, kad pirmasis vaikas vartoja daug *įvairių maisto papildų*, tačiau antrasis vaikas, paskutiniais brendimo metais *vartoja psichoneurologo skiriamus vaistus, kurie jau tapo būtinybe*.

Toliau buvo vertinami vaiko miego ypatumai, kurie gali turėti įtakos elgesiui. Apibūdinant pirmojo vaiko elgesį miego atžvilgiu, nurodoma, kad jis *sunkiai užmiega tiek dieną, tiek naktį*. Išsiaiškinus antrojo vaiko miego ypatumus, matyti, kad jis *dieną niekada nemiega*, o tai gali lemti netinkamą elgesį, kad yra pavargęs ar suirzęs. Taip pat nurodoma, kad *tėvai skundžiasi, jog vaikui būna dažnų miego sutrikimų, netgi nemigo kelių naktų*.

Apibūdinant valgymo rutiną ir dietą, kurie gali turėti įtakos vaiko elgesiui, nurodoma, kad pirmasis vaikas *valgo daug, godžiai, neišrankus, labai mėgsta saldumynus, jogurtą*. Beto, nuėjus į *parduovę, sunku jį suvaldyti, ima maisto produktus*, bei būdamas grupėje *pyksta, jei pirmas negauna savo porcijos*. Antrasis vertintas vaikas taip pat nejaučia saiko maisto produktams, teigiama, kad *labai laukia valgymo laiko ir jo atidėti ar pakeisti negalima*.

Siekiant išsiaiškinti aplinkinių reakciją, kai pasireiškia netinkamas vaiko elgesys ir ar darbuotojų skaičius bei jų išsilavinimas gali lemti vaiko netinkamą elgesį, buvo prašoma pateikti konkrečių pavyzdžių. Pirmojo vaiko vertintoja pasisako teigiamai, nurodydama, kad *su vaiku specialistai turėtų dirbti visą laiką, nes savarankiškai nieko nedaro*. Taip pat teigia, kad labai *svarbus profesinis pasirėngimas*. Panašiai teigia ir antrojo vaiko vertintoja, kuri pažymi, kad nuo *darbuotojų patirties, kompetencijos labiausiai priklauso darbo sėkmė*. Galima teigti, kad darbui su autizmo spektro sutrikimų turinčiais vaikais, svarbus ne tik darbuotojų skaičius, bet ir jų profesinis pasirėngimas.

Paskutinė vertinta sritis priklausanti šiai grupei, yra fiziniai pratimai, kuomet siekiama išsiaiškinti pozityvius elgesio pokyčius. Abi vertintojos nurodė, kad yra daromi fiziniai pratimai jų įstaigose. Pirmojo vaiko vertintoja nurodė, kokie fiziniai pratimai ar terapijos teikiamos vaikui, tai *du kartus savaitėje daromos gydomosios mankštos, užsiėmimai vyksta grupiniai, ir baseino procedūros*. Taip pat *du kartus metuose* vaikas gali mėgautis *vaistažolių voniomis*. Aptariant antrojo vaiko fizinę veiklą, nurodoma, kad *savaitėje vyksta trys fizinės kultūros pamokos sporto salėje*. Galima teigti, kad vaikams fizinė veikla gali padėti nusiraminti, išlieti pyktį, pasisemti teigiamų emocijų.

Trumpai apibendrinant šį skyrių, galima teigti, kad įvairūs veiksniai gali lemti vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, netinkamą elgesį arba jo išvengimą. Nurodoma, kad miego ypatumai, valgymo rutina ir dieta, lemia neigiamą elgesį, o medicininė ir fizinė būklė bei fiziniai paratimai, gali lemti teigiamą elgesį.

Pasekmės: aplinkos poveikiai lemiantys elgesį. Šioje dalyje bus siekiama išsiaiškinti specialistų/darbuotojų elgesį, kitų vaikų elgesį, kai vertinamas vaikas elgiasi netinkamai, taip pat kokia būna vaiko reakcija po netinkamo elgesio.

Aptariant ką daro specialistai/darbuotojai, kai vaikas elgiasi netinkamai, pirmojo vaiko vertintoja nurodė, kad visų pirma yra *pašalinamas dirgiklis, nukreipiamas dėmesys. Vaikas pasodinamas ant minkštos dalytės kad atsipalaiduotų bei pirmam yra duodamas maistas.* Antrojo vaiko vertintoja, specialioji pedagogė teigia, kad *priemonės labai individualios ir adekvačios vaiko poelgiui.* Nurodoma viena iš efektingesnių priemonių – *įpratinti atspėti pačiam savo netinkamo elgesio proveržį, t.y. žinoti, kada reikia nueiti pabūti vienam į apsiramavimo vietą ir kt.*

Kitas vertintas aspektas – aplinkinių vaikų elgesys, kai vienas iš jų elgiasi netinkamai. Pirmojo vaiko vertintoja nurodo, kad *berniuko grupėje autistiškų vaikų daugiau nėra.* Pasireiškus netinkamam vaiko elgesiui, *kiti vaikai atsitraukia nuo jo, bėga į šalį.* Vertinant kitų vaikų elgesį antru atveju, nurodoma, kad apibūdintam vaikui *pradėjus netinkamai elgtis, labai svarbu greitai jį izoliuoti.* Vertintoja iš savo patirties teigia, kad *kiti būtinai kartos (ir namie), kokią nors situaciją, pvz., indų, baldų daužymą ir panašiai.* Taip pat nurodoma, kad *jei klasėje įvyksta incidentas, kiti ima kvatoti, gestikuliuoti, bėgioti, o tai būtina išvengti,* kad situacija nesuaštrėtų.

Siekiant išsiaiškinti kas dar vyksta, kai vaikas elgiasi netinkamai, pirmoji vertintoja nieko nenurodė, tačiau antrojo vaiko vertintoja išsamiai išdėstė, į ką reikėtų atkreipti dėmesį. Ji nurodė, kad *labai svarbu atstatyti ramybę, tęsti veiklą. Vaikas izoliuotame kambaryje rodo savo neigiamas emocijas paprastai apie 20 minučių, po to grįžta į kasdieninę veiklą.* Galima teigti, kad svarbu, jog kiti vaikai neperimtų blogo elgesio, todėl jį pastebėjus reikia kuo greičiau pakeisti tinkamu.

Taip pat buvo norima sužinoti, ką vaikas daro po visko. Logopedė, pirmojo vaiko vertintoja, nurodė, kad susierzinimas būna trumpalaikis, *greitai nusiraminama.* Specialioji pedagogė, kuri vertino antrąjį vaiką teigia, kad *kiti vaikai nuteikiami taip lyg nieko neįvyko.* Pabrėžia, kad svarbu *blogą poelgį neprisiminti, kad neužsifikuotų ir nepakartotų tas pats ar kitas vaikas.*

Apibendrinant galima teigti, kad aplinkos poveikis taip pat gali lemti vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, bei aplinkinių vaikų ar suaugusių elgesį. Svarbu laiku pastebėti netinkamą elgesį iššaukiantį faktorių ir stengtis jį kuo greičiau pašalinti, kad nesuaštrėtų situacija.

Strategijos planavimas. Šioje dalyje bus siekiama apibendrinti įvykius, aplinkybes, kurios susijusios su anksčiau (2 ir 3 dalyje) vertintais įvykiais. Taip pat stengiamasi išsiaiškinti ir apibendrinti, kaip tobulinti vaikų tinkamą elgesį, kokius metodus bei būdus naudoti.

Pirmiausia buvo prašoma apibendrinti įvykius, aplinkybes, gebėjimus ir sensorinius aspektus, pateiktus 2 dalyje, kurie gali įtakoti vaiko elgesį (veiklas, lūkesčius, sensorinius aspektus, kalbos ir kitų gebėjimų lygį, kitus veiksnius). Abi vertintojos nurodė vaikų raidos sutrikimus. Pirmuoju atveju, logopedė teigia, kad *vaiko elgesį nusako Vaiko raidos centro išvada: įvairiapusis raidos sutrikimas*. Antroji vertintoja, specialioji pedagogė, nurodė, kad *vaiko elgesį geriausiai nusako PPT išvada: ugdymo(si) sunkumai dėl kompleksinio kalbos ir komunikacijos, žymaus kalbos neišsivystymo dėl intelekto sutrikimo (nepatikslinto laipsnio protinio atsilikimo), vaikystės autizmo*. Atsižvelgiant į šias išvadas, specialistai turėtų parinkti ugdymo metodus bei būdus, kurie geriausiai tenkintų vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, poreikius.

Toliau buvo prašoma apibendrinti pasekmes iš 3 dalies – įvykius ir aplinkybes, kurie gali turėti įtakos vaiko elgesiui. Pirmojo vaiko vertintoja teigia, kad *su šiais vaikais turėtų dirbti gerai paruošti specialistai (būtent darbui su autistiškais vaikais)*. Specialistė, vertinusi antrą vaiką, nurodo kitokias priežastis. Ji teigia, kad *reikia labai gerai pažinti vaiką, nuolat stebėti jo sveikatos būklę ir jam nepriimtinių įvykių bei aplinkybių stengtis išvengti*. Abi specialistės, galima teigti, pateikė išsamius pasiūlymus, į kuriuos atsižvelgiant, būtų galima išvengti nepageidaujamo vaikų elgesio.

Buvo prašoma užpildyti lentelę, kurioje turėjo pažymėti, ką vaikas nori pasakyti savo elgesiu, ar siekia bendravimo taip elgdamasis. Abi vertintojos pateikė tokius pat atsakymus. Jos nurodė, kad vaikai savo netinkamu elgesiu *protestuoja prieš veiklą/situaciją ir demonstruoja sutrikimą, baimę, nepasitenkinimą*. Nė viena nenurodė, kad vaikas netinkamu elgesiu prašosi dėmesio, pagalbos, norimo daikto ar maisto, pertraukos, ar parodo, kad skauda. Taip pat pirmojo vaiko vertintoja pabrėžė, kad toks elgesys *nesuteikia bendravimo* ir vaikas *geriau jaučiasi, kai grupėje pasilieka vienas*.

Aptariant bendravimo funkcijas, kurios susijusios su elgesio problema, vertintojų buvo prašoma pateikti hipotezę arba elgesio funkciją. Pirmoji vertintoja nurodė, kad vaikas *bendravimo nesiekia, vengia akių kontakto*. Beto, vaikas *geriau jaučiasi, kai grupėje pasilieka vienas (be kitų vaikų), tada bėgioja po grupę, šypsodamasis šūkauja, plasnoja rankomis*. Antroji vertintoja pateikė panašų vertinimą, ji teigia, kad *visi jos autistiški vaikai vengia bendravimo, netgi ilgiau neišlaiko akių kontakto*. Galima daryti išvadą, kad vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų, vengia bendravimo su kitais asmenimis, teikia pirmenybę būti atskirai nuo kitų žmonių, savo susikurtame pasaulyje.

Norint išsiaiškinti koks funkcinis alternatyvus elgesys asmeniui yra įmanomas ir koks socialiai tinkamas elgesys skatina norimas reakcijas, pirmoji vertintoja nepateikė jokie paaiškinimo.

Tačiau antroji vertintoja pabrėžė, kad vaiko didžiausias pasiekimas, kad *jis su kitu lygiaverčiu vaiku rodo norą bendrai veiklai (žaidimui, priešimui ir kt.), be abejo, tai šveknina jo elgesį*. Toliau prašant išvardinti besiformuojančius gebėjimus, kurie galėtų būti laikomi kaip funkcinė alternatyva dabartiniam elgesiui, pirmoji vertintoja pateikė tokius vaiko pasiekimus. *Vaikas ilgiau pasėdi prie staliuko, sukaupia dėmesį patinkančiai užduočiai atlikti, kartais bando mėgdžioti artikuliacinius pratimus prieš veidrodį, pažiūri į rodomą paveikslėlį*. Antroji specialistė, vertinusi vaiką, nepateikė jokios informacijos apie besiformuojančius gebėjimus dabartiniam elgesiui.

Kitame pateiktame klausime, vertintojų buvo prašoma nurodyti, kaip jos vaiką mokys, siekdamas skatinti jo alternatyvų elgesį. Logopedė, vertinusi pirmąjį vaiką, teigė, kad *skatins bendrauti naudojant daiktus, paveikslėlius ir kalbą, taikys vienodus ir nuoseklius reikalavimus bei teigiamus paskatinimus*. Antrojo vaiko vertintoja, specialioji pedagogė, nurodė, kad ir toliau *mokys bendros veiklos namų ruošoje ir žaidime*.

Toliau vertintojos turėjo pateikti būdus, kaip bandys patobulinti komunikacines strategijas, fizinę struktūrą, tvarkaraštį/veiklos planą. Tobulinant komunikacines strategijas, pirmojo vaiko vertintoja pateikė tokius būdus: *dalyvavimas bendrose veiklose ir žaidimuose su vaikais; vaizdžiai pateikta užduočių struktūra; laikymasis taisyklių, jų nekeitimas*. Antrojo vaiko vertintoja teigė, kad stengiasi jog *vaikas komunikuotų su kitais klasės autistiškais vaikais*. Siekiant paskatinti alternatyvų elgesį, reikėtų tobulinti fizinę struktūrą. Logopedė, vertinusi pirmąjį vaiką nurodė, kad *sieks aplinkos pritaikymo, išdėstant įvairius veiklos plotus su reikalingais apribojimais*. Specialioji pedagogė, vertinusi antrą vaiką, teigia, kad *įprasta struktūruota aplinka veikia vaiką teigiamai, kol kas keisti nėra būtina*. Norint patobulinti tvarkaraštį ar veiklos planą, pirmojo vaiko vertintoja pabrėžia, kad grupės specialiajam pedagogui *sunku paskirstyti laiką visiems grupės ugdytiniais, kadangi skirtingi ugdomosi poreikiai*. Antrojo vaiko vertintoja, nurodė, kad ugdytiniui, kurio dienos tvarkaraštis žymimas paveikslėliais, *palaiapsniui ir daugiau bus įvedama simbolių*.

Siekiant tobulinti darbo sistemą, kuri pateisintų lūkesčius, pirmojo vaiko vertintoja nurodė, kad bus bandoma *įvesti simbolius, planuojant veiklą namuose*. Taip pat bus ugdoma pagal *kompetencijas bendroje grupės veikloje ir įstaigos veikloje*. Antrojo vaiko vertintoja nurodė, kad bus *siekiama nors dalinė integracija į visuomenę, kurios metu bandoma daugiau pamokų vesti kitoje aplinkoje*. Tobulinant veiklos vaizdumą, pirmojo vaiko vertintoja pateikė, kokių priemonių gali reikėti, ji įvardino, kad labai *padėtų naujas kompiuteris logopedo kabinete* ir šiuo metu ieško rėmėjų, kurie gali jiems padėti. Antrojo vaiko vaiko vertintoja, veiklos vaizdumą bandys sieti su ugdytinių šeimos nariais, ji nurodė, kad *meninės veiklos pamokų darbelius dažniau rodys tėveliams ir kartu su jais džiaugsis vaikų pasiekimais*.

Vertintojų buvo klausama, kokias gali pasiūlyti veiklas, kurios sumažintų vaiko netinkamą elgesį? Siūlant veiklas, reikėjo atsižvelgti į laiką ir situaciją, kai pasireiškia sunkumai. Abi vertintojos pateikė tiek pasiūlymus, tiek išsakė patirtus nusivylimus. Pirmojo vaiko vertintoja teigia, kad vaiką sudomina *įvairios kompiuterinės užduotėlės*. Patinka visos *vandens procedūros*, taip naudojamos *menų terapijos*, ypač įvairių kruopų žarstymas, kuris suteikia nusiramimą. Antrojo vaiko vertintoja pasidalino neigiama patirtimi. Ji teigia, kad paskutiniaisiais metais *išvykos nebeįmanomos dėl nenusipėjamo vaikų elgesio*. Taip pat pateikia pavyzdį iš vienos išvykos: stadione sutiktas mažas šunelis sukelia didžiausią stresą ir bėgimą. Vertintoja teigia, kad svarbu *nepažeisti rutinos ir neperkrauti veikla*. Pabrėžia, kad *teigiamai veikia uždaros pramogėlės, gimtadienių šventimas ir kita*. Apibendrinant galima teigti, kad specialistai, dirbantys su autizmo spektro turinčiais vaikais, stengiasi pritaikyti veiklas, užduotis pagal vaikų poreikius.

Funkcinio elgesio vertinimo protokole buvo pateiktas klausimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti ar atpažįsta ženklus, kurie padeda prognozuoti būsimą nepageidaujamą elgesį, ir kaip stengiamasi to išvengti. Abi specialistės, vertinusios vaikus, pasisakė teigiamai, kad atpažįsta ženklus. Pirmojo vaiko vertintoja nurodė, kad nepageidaujamo elgesio ženklai *susiję su maitinimu*, todėl stengiasi jų išvengti, tačiau nenurodo kaip. Antrojo vaiko vertintoja teigia, kad *labai svarbu laiku sureaguoti ir jį nukreipti nusiramimui*.

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti kaip stengiamasi užkirsti kelią vaiko sensoriniam perstimuliavimui ir išsiblaškimui, bei kas galėtų motyvuoti vaiką sutelkti dėmesį į alternatyvų elgesį. Pirmojo vaiko vertintoja, logopedė, teigia, kad norint užkirsti kelią sensoriniam perstimuliavimui ir išsiblaškimui, *vaikas turi būti pastoviai nukreiptas kuriai nors veiklai*. Teigia, kad jei vaikas lieka be veiklos, *tada pats save stimuliuoja*. Antrojo vaiko vertintoja, specialioji pedagogė, nurodė, kad neleidžia vaikui išsiblaškyti, kai *apgalvotai paruošia užduotis, kurios vaikui įveikiamos ir palaipsniui sunkinamos*. Siekiant sutelkti vaiko dėmesį į alternatyvų elgesį, pirmojo vaiko vertintoja nurodė, kad vaikui patinkanti veikla yra *įvairūs konstrukciniai žaislai, kompiuterinės užduotėlės ir stambios dėlionės*. Antrojo vaiko vertintoja teigia, kad vaikui *įdomios metodinės priemonės, pastovus dėmesys jam ir kt.*

Mokant vaiką išreikšti savo norus kitiems asmenims, pasisakant kokios pagalbos jiems reikia, vertintojos nurodo būdus, kaip tai atlieka. Pirmoji vertintoja pabrėžia, kad poreikius reikšti *mokosi gestų, simbolių pagalba*, o antrojo vaiko vertintoja nurodo, kad norus išreikšti taip pat *mokosi simbolių, paveikslėlių bei gestų pagalba*.

Vertinant funkcinį elgesį, buvo pateiktas klausimas, ką specialistai darytų, jei nepaisant visų priemonių, vaiko elgesys bus nepageidaujamas. Kokių priemonių reikia imtis, kad užkirsti

nepageidaujamą elgesį, kaip sumažinti stimuliavimą, kad vaikas nurimtų? Logopedė, pirmojo vaiko vertintoja teigia, kad *vaikas nusiramina gana greitai pašalinus dirgiklį, nukreipus kitai veiklai*. Specialioji pedagogė, antro vaiko vertintoja, pabrėžia, kad kai užėina didesni nerviniai priepuoliai, į joki stimuliavimą jis nekreipia dėmesio, *nusiramina būdamas vienas (apsiramavimo vietoje), kartais vedamas į izoliuotą kambarį, kur rodo savo neigiamas emocijas bei medikamentų pagalba*.

Apibendrinant funkcinio elgesio įvertinimą autizmo atveju, galima teigti, kad vaikų elgesys, bendravimas, jų ramino būdai, mokymas bendrauti (simboliais, gestais, paveikslėliais) su kitais asmenimis, bei dienos rutinos buvimas, nepriklauso nuo vaiko amžiaus. Specialistų darbas su įvairaus amžiaus vaikais, turinčiais autizmo spektro sutrikimų, yra panašus, tačiau labiausiai jį lemia individualūs vaiko poreikiai ir charakteristikos. Tyrimo rezultatai liudija, jog labai svarbu laiku pastebėti pasireiškiantį netinkamą elgesį ir vaiką nukreipti kitai veiklai. Tyrimo rezultatai rodo, kad dažniausiai naudojami metodai netinkamam elgesiui įveikti yra vaiko izoliavimas nuo kitų vaikų bei atvirkštinis metodas – kitų vaikų dėmesio nukreipimas nuo vaiko, kuris elgiasi netinkamai.

2.3.6. Specialistų pasirengimas dirbti su autizmo sutrikimą turinčiais vaikais: antrinių duomenų analizė

Atliekant antrinių duomenų analizę, panaudotos anketos, kuriose aptariamas specialistų pasirengimas (N=60) ugdant ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikus. Darbui panaudota medžiaga susijusi su specialistų išklaustytais kvalifikacijos tobulinimo kursais, kuriose aptariamas autizmo spektro sutrikimas. Prieduose esančioje lentelėje (žr. 6 priedas) pateikiami duomenys, kurie iliustruoja specialistų užimamas pareigas, išsilavinimą, išklaulytus kvalifikacijos tobulinimo kursus ir išklaulytas valandas.

Apibendrinant turimus duomenis matyti, kad daugiausia dirbančių specialistų (N=60), kurie išklause ir dalyvavo kvalifikacijos tobulinimo kursuose, susijusiuose su vaikais, turinčiais autizmo spektro sutrikimų, yra logopedai (N=11), specialieji pedagogai (N=5), kineziterapeuto padejėjai (N=5), socialiniai darbuotojai (N=4), kineziterapeutai (N=4), psichologai (N=4), logopedai-specialieji pedagogai (N=4), judesio ir padėties specialistai (N=4), auklėtoja (N=3), vaikų ligų gydytoja (N=2), vyr. logopedė (N=1), gydytoja-pediatrė (N=1), logopedė-surdopedagogė (N=1), logopedė ekspertė (N=1), vyr. specialioji pedagogė, vyr. logopedė (N=1), pediatras (N=1), ART med. registrorė (N=1), med. felčerė (N=1), med. sesuo, slaugytoja (N=1), dėstytoja (N=1), dėstytoja-asistentė (N=1), o savo užimamų pareigų nenurodė (N=3).

Specialistai, dirbantys su autizmo spektro turinčiais vaikais, išsilavinimą įgijo studijuodami kologijoje arba universitete. Išsikiriant konkrečiai, kokius išsilavinimus specialistai įgijo, jie nurodė, kad išsilavinimą kologijoje įgijo (N=10), universitetinį bakalaurą (N=29), universitetinį magistrą (N=8), universitetinį bakalaurą ir universitetinį magistrą (N=4), kologijoje ir universitetinį bakalaurą (N=8), kologijoje ir universitetinį magistrą (N=1). Apibendrinant, galima matyti, kad daugiausiai respondentų yra baigę universitetą irturi arba bakalauo laipsnį arba magistro laipsnį. Taip pat nemažai apklaustųjų baigę kologiją, o papildomai žinias gilino dar universitete, kuriame įgijo arba bakalauo, arba magistro laipsnį.

Specialistai norintys įgyti papildomų žinių ar pasitobulinti, turi galimybę dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo kursuose. Tačiau iš 60 apklaustų respondentų, 21 nurodė, kad nedalyvavo *kvalifikacijos tobulinimo kursuose*. Asmenys, kurie nedalyvavo jokiuose kursuose, užima tokias pareigas: kineziterapeutė (K¹⁵) N=1; kineziterapeuto padejėjas (K) N=2 ir (U(b)) N=1; ART med. registrorė (K) N=1; logopedė-surdopedagogė (U(m)) N=1; logopedė (U(b)) N=2; socialiniai

---

¹⁵ U(b) – Universitetas, bakalauras; U(m) – Universitetas, magistras; K – kologija.

darbuotojai (U(b); K) N=1; dėstytoja (U(b)) N=1; med. sesuo, slaugytoja (U(b)) N=1; specialusis pedagogas (U(b)) N=1; judesio ir padėties specialistai (K) N=2; auklėtoja (U(b)) N=2. Galima daryti išvadą, kad šie asmenys nedirba su vaikais turinčiais autizmo spektro sutrikimų. Taip pat galima manyti, kad jiems užtenka turimų žinių, jog nedalyvavo jokiuose kvalifikacijos tobulinimo kursuose.

Specialistai dirbantys su specialiųjų poreikių vaikais, tame tarpe ir su autistiškais vaikais, norintys gauti kuo daugiau žinių apie šių vaikų ugdymą, dalyvavo įvairiuose kvalifikacijos tobulinimo kursuose. Likusieji apklausti specialistai, iš 60 respondentų, 39 nurodė, kad baigė kolegiją arba universitetą ir įgiję bakalauro ar magistro diplomą, *toliau tobulinasi įvairiuose kvalifikacijos tobulinimosi kursuose*. Dalis apklaustųjų išklaušė kelis skirtingus kvalifikacijos tobulinimo kursus, kurie susiję su autizmo sindromu. Toliau pateikiama, kiek specialistų ir kokius kvalifikacijos tobulinimo kursus yra išklaušę.

Daugiausiai, net 11 respondentų nurodė, kad jie yra išklaušę „Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas“ kursas, 8 respondentai teigia, kad jie išklaušė „Autizmas: kaip padėti vaikui ir šeimai“ kursas, po 4 respondentus nurodė, kad jie išklaušė šiuos kursus, tai „Vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu, ugdymas“, „Darbo ypatumai su autistiškais asmenimis, Suomijos patirtis“ bei „Autistiškų vaikų ugdymas“. Kvalifikacijos kursas „Autizmas. Teoriniai ir praktiniai aspektai“, „Vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu, motorikos ypatumai“ ir „Autizmo spektro supratimo ir gydymo pažanga“ nurodė, kad išklaušė po 3 respondentus, 2 apklausti specialistai teigia, kad išklaušė kursas „Autizmas“. Kitus kvalifikacijos tobulinimo kursus nurodė, kad išklaušė tik po 1 respondentą. Net 11 respondentų nurodė, kad dalyvavo dviejuose ar trijuose kvalifikacijos tobulinimo kursuose.

Taigi, jei specialistas nori tobulinti turimas žinias ir įgyti daugiau papildomos informacijos, turi galimybę dalyvauti įvairiuose kursuose. Dalyvaudami kvalifikacijos tobulinimo kursuose, specialistai turėjo nurodyti išklaustytų valandų skaičių. Respondentų atsakymai pasiskirstė nevienodai, išklaustytos valandos svyruoja nuo 2 valandų iki 40 valandų. Daugiausia 40-36 valandas nurodė, kad išklaušė 2 respondentės dalyvavusios „Vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu, ugdymas“ kursuose, 36 valandas nurodė po 1 respondentę, kad dalyvavo kursuose „Autizmas“ ir „Vaikų turinčių autizmo sindromą ugdymas“. Likę respondentai teigia, kad kursas klaušė nuo 8 valandų iki 2 valandų.

Apibendrinus šios dalies tyrimo rezultatus, nustatyta, kad didžioji dalis apklausoje dalyvavusių respondentų toliau siekia įgyti naujų žinių ir dalyvauja kvalifikacijos tobulinimo kursuose. Iš apklausoje dalyvavusių, keletas teigia, kad išklaušė po kelis kvalifikacijos tobulinimo

kursus. Taip pat išklaustų valandų skaičius nevienodas, svyruoja nuo 2 valandų iki 40 valandų. Galima teigti, kad vieni specialistai siekia tobulinti turimas žinias, kiti mano, kad turi pakankami žinių iš kolegijos ar universiteto studijų.

Išvados

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą, susijusią su autistiškų vaikų ugdymu ir pagalba jų šeimoms, paaiškėjo, kad, siekiant padėti šeimai kryptingai auginti vaiką, svarbu užtikrinti tinkamą socialinę ir psichologinę paramą, skatinti vaiko socializaciją. Vertinant ir ugdant vaikus, pasižyminčius autizmu, teikiant jų šeimoms pagalbą, itin svarbu įvairią pagalbą jiems teikti kompleksiskai.
2. Remiantis tėvų vertinimu, jų vaikams trūksta savarankiškumo bei savitvarkos gebėjimų, būdingi komunikavimo sunkumai, trukdantys tėvams ir kitiems šeimos nariams suprasti vaiko poreikius. Tėvų manymu, jų vaikų socializaciją riboja dažnai išstinkantys pykčio priepuoliai. Tėvai akcentuoja, kad jiems patiems reikia pagalbos iš artimųjų ir šeimos narių, auginant vaiką, pasižymintį autizmu. Tyrimu nustatyti esminiai tėvų poreikiai su jų vaiku dirbti individualiai, įsigilinti į vaiko problemas ir poreikius.
3. Specialistų vertinimu, jų ugdomiems autistiškiems vaikams trūksta savarankiškumo, savitarnos gebėjimų, pasitikėjimo aplinkiniais žmonėmis, ypač nepažįstamais, būdingi pykčio priepuoliai, savisaugos stoka. Tyrimo rezultatai parodė, kad vaikams būdingi komunikavimo sunkumai netgi su savo šeimos nariais. Specialistų manymu, aptariamų ugdytinių tėvai tik iš dalies supranta savo vaikus, patiria emocinių sunkumų. Todėl jiems svarbi ne tik finansinė, bet socialinė psichologinė parama.
4. Specialistų ir tėvų vertinimų apie autistiško vaiko funkcionavimo ypatumus, palyginimas parodė, kad daugeliu aspektų ir vienu, ir kitų nuomonės sutampa, tačiau išryškėja ir kai kurių skirtumų, susijusių su pagalba vaikui. Nustatytas esminis tėvų poreikis specialistų pagalbą vaikui teikti individualiai, o specialistų esminė nuostata yra ta, kad tėvai patys turi domėtis naujomis ugdymo kryptimis. Tačiau ir specialistai, ir tėvai siekia bendradarbiauti įgyvendinant užsibrėžtus ugdymo tikslus.
5. Interviu su specialistais ekspertais turinio analizė parodė, kad su vaikais, turinčiais autizmo sutrikimą, dirbantys specialistai sulaukia pagalbos, konsultacijų ir rekomendacijų iš Vaiko raidos centro bei pedagoginės psichologinės tarnybos specialistų. Į ugdymo įstaigą vaikai patenka rekomendavus pedagoginės psichologinės tarnybos specialistams, tėvai dalyvauja pasirenkant ugdymo įstaigą. Respondentų nuomonės analizė leidžia teigti, kad vaikų adaptacija ugdymo įstaigoje vyksta individualiai ir užtrunka iki pusės metų. Fizinė ir socialinė aplinka dažniausiai pritaikoma autistiškiems vaikams pagal jų individualius poreikius, tačiau vis dar trūksta aplinkų, kuriose vaikai galėtų nusiraminti.

6. Funkcinio elgesio įvertinimo rezultatų analizė parodė, kad vaikų elgesys, bendravimas, jų ramino būdai, mokymas bendrauti simboliškai, gestais, paveikslėliais su kitais asmenimis bei dienos rutina, menkai priklauso nuo vaiko amžiaus. Specialistų darbas su įvairaus amžiaus vaikais, pasižyminčiais autizmu, yra panašus, tačiau jį lemia individualūs vaiko poreikiai ir charakteristikos. Tyrimo rezultatai liudija, jog labai svarbu laiku pastebėti pasireikšiantį netinkamą elgesį ir vaiką nukreipti kitai veiklai.
7. Tyrimo rezultatų analizė leidžia teigti, kad specialistų tinkamas pasirengimas dirbti su ikimokyklinio amžiaus vaikais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, susijusių su autizmu, užtikrina šių vaikų ugdymo kokybę, bei pagalbą jų šeimoms. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad respondentai yra išklause įvairius kursus, susijusius su autistiškų vaikų pažinimu ir ugdymu – vieni įvairiose universitetinių studijų pakopose, kiti kvalifikacijos tobulinimo kursuose. Taip pat tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad tik dalis specialistų siekia tobulinti turimas žinias, kiti mano, kad užtenka įgytųjų per studijas.

Literatūra

1. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumą ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ališauskas, A. Klizaitė, J. (2010). Būsimų pedagogų pasirengimas tenkinti mokinių specialiuosius ugdymo(si) poreikius. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1 (22), 40–49.
3. Ališauskienė, S. (2003). Specialistų ir tėvų bendradarbiavimo predispozicija ir bendradarbiavimo kūrimas. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1(8), 129–139.
4. Ališauskienė, S. (2005). *Ankstyvoji intervencija vaikystėje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. p.19
5. Ališauskienė, S., Čegyė, D. (2008). Ankstyvosios intervencijos vaikystėje specialistų profesinio pasirengimo turinio analizė. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (19), 79–91.
6. Ališauskienė, S., Kondrotienė, L. (2008). Ankstyvosios intervencijos srities specialistų profesinės kompetencijos. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 2 (18), 24–34.
7. Ambrukaitis, J. (2005). Pedagogų nuomonė apie savo pasirengimą ugdyti vaikus, turinčius specialiųjų poreikių. Specialiojo ugdymo kaitos bruožai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 335–353.
8. Ankstyvasis vaikų ugdymas ir rūpyba Europoje: socialinio ir kultūrinio nelygiateisiškumo problemų sprendimas. (2009). http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/098LT.pdf (žiūrėta: 2012-01-28).
9. An Introduction to Content Analysis. <http://writing.colostate.edu/guides/research/content/pop2a.cfm> (žiūrėta: 2012-03-18)
10. *Autizmas* (2008). <http://autizmo.puslapiai.lt/Gydymas.html> (žiūrėta: 2012-03-12).
11. *Autizmas*. <http://psichika.wordpress.com/autizmas/> (žiūrėta:2012-04-01).
12. Balčiūnaitė, J. (2001). Vaikų, pasižyminčių autizmo sindromu, kai kurie motorikos ypatumai. *Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas*. 22-24.
13. Bilbokaitė, R., Bilbokaitė, I. (2009). Pedagogų įvaizdis žiniasklaidoje: faktai be simbolių. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 2 (23), 91-97. http://su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/09_02_23/bilbokaite%20billbokaite.pdf. (žiūrėta: 2012-02-17).
14. Čegyė, D., Ališauskienė, S. (2009). Specialistų komandos bendroji pasidalyta kompetencija tenkinant vaikų specialiuosius poreikius: koncepto analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 1(22), 33–45.

15. Daalen, E., Kemner, Ch., Dietz, C., Swinkels, S. H. N., Buitelaar, J. K., Engeland, H. (2009). *Inter-rater reliability and stability of diagnoses of autism spectrum disorder in children identified through screening at a very young age*. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=11&hid=24&sid=7f36035b-4640-427b-8cab-f43a03d51656%40sessionmgr113> (žiūrėta: 2012-03-12).
16. Dapkienė, S. (2002). *Klasės auklėtojas ir tėvai – partneriai*. Šiauliai: Litera.
17. *Dėl mokyklos specialiojo pedagogo bendrųjų pareiginių nuostatų*. (2005). http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=269292&p_query=&p_tr2 (žiūrėta: 2012-02-17).
18. Gevorgianienė, V. (2003). Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas ugdant specialiųjų poreikių turinčius vaikus. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. (p. 173-195). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
19. Glebuviienė, V., Monkevičienė, O., Stankevičienė, K., Montvilaitė, S., Landsbergienė, A. (2006). Kaip rengti įstaigos ikimokyklio ugdymo programą. R. Skripienė (Red.). *Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo programai rengti*. (p. 9-54). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
20. Gučas, A. (1986). *Bendroji psichologija*. Vilnius: Mokslas.
21. Ivoškuvienė, R. Balčiūnaitė, J. (2002). *Autistiškų vaikų ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p.64-70.
22. Kairienė, D. (2010). Komandos narių bendradarbiavimas teikiant ankstyvąją pagalbą vaikui ir šeimai: atvejo analizė. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1 (22), 84-96.
23. Kavaliauskienė, V. (2001). *Pedagoginis pašaukimas ir jo ugdymas*. Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
24. *Kompleksiškai teikiamos švietimo pagalbos, socialinės paramos, sveikatos priežiūros paslaugų ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams ir jų tėvams (globėjams) tvarkos aprašas*. (2011). <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/ISAKYMAS-DeI%20klompleksiskai%20teikiamos%20pagalbos-2011-11-04.pdf> (žiūrėta: 2012-03-15).
25. Lesinskienė, S., Vilūnaitė, E., Pakevičiūtė, B. (2002) Autizmo sutrikimą turinčių vaikų raidos ypatumai. *MEDICINA*, 38 tomas, Nr.4.
26. Lesinskienė, S., Pūras, D., Kajokienė, A., Šenina, J. (2001). *Autistų vaikų slaugos ypatumai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
27. *Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas* (2011). http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2. (žiūrėta: 2012-02-25).

28. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. <http://www.smm.lt/ugdymas/ikimokyklinis.htm> (žiūrėta:2012-02-03)
29. Logopedinės pagalbos centras. (2012). *Vaikų autizmas: atpažinimas ir pagalbos metodai*. <http://www.logopedaslpc.lt/vaiku-autizmas-atpažinimas-ir-pagalbos-metodai/> (žiūrėta: 2012-03-12).
30. Mickevičienė, E., Perminas, A., Šinkariova, L. (2009). Vaikų, turinčių autizmo sindromą, tėvų ir motinų depresyvumas. *Psichologija*. Nr. 39, 19–30. http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Psichologija/2009_39/9-30.pdf (žiūrėta: 2012-03-15).
31. Mikulėnaitė, L., Ulevičiūtė, R. (2004). *Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas*. Vilnius. <http://www.viltis.lt/wp-content/uploads/2011/01/Maketas-2005-03-14.pdf> (žiūrėta: 2012-04-02).
32. Miltenienė, L., Mauricienė, D. (2010). Specialiosios ir specialiosios pedagoginės pagalbos teikimas. Komandinio darbo struktūra ir kryptingumas tenkinant specialiuosius ugdymo(si) poreikius mokykloje. *Specialusis ugdymas*. Nr. 2 (23), 116–126.
33. *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašas*. (2011). http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=408141&p_query=&p_tr2 (žiūrėta: 2012-02-17).
34. Pilkauskienė, A. (2007). Autizmas. Vis dar daug klausimų. *Sveikas žmogus*. Nr. 2. <http://www.sveikaszmogus.lt/index.php?pagrid=straipsnis&strid=35915> (žiūrėta: 2012-03-15).
35. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas: kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija*. Šiauliai: ŠU leidykla.
36. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. <http://www.svietimopagalba.lt/index.php?-761215750> (žiūrėta: 2012-03-01).
37. *Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašas*. (2011). <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=7ADF47E7-C9CE-4C6B-82B3-2926557049F3> (žiūrėta: 2012-03-15).
38. *Specialiojo ugdymo plėtros programa* (2009). <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=4077BDDA-EE0C-411E-8038-07F2398715AB> (žiūrėta: 2012-03-15).
39. Strain, P. S., Schwartz, I. S., Barton, E. E. (2011). *Providing interventions for young children with autism spectrum disorders: what we still need to accomplish*. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&hid=106&sid=1334c8d6-f2dc-444f-9caa-30cd351762fe%40sessionmgr115> (žiūrėta: 2012-04-03).

40. *Vaikų nuo gimimo iki privalomojo mokymo pradžios gyvenimo ir ugdymo sąlygų gerinimo modelio aprašas.* (2009). <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=5F2FFB8F-2C1B-4E66-9F02-68989E298734> (žiūrėta: 2012-03-15).
41. Vaitkevičienė, A. (2008). Specialiosios pedagogikos (logopedijos) studijų programos modulių formuojami gebėjimai. *Specialusis ugdymas*. Nr. 1 (18), 82–90.
42. Viliūnienė, A. (Sud.). (2007). *Neįgalaus vaiko ir jo šeimos socialinė adaptacija*. <http://www.viltis.lt/wp-content/uploads/2011/01/2008-01-21-...socialine-adaptacija.pdf> (žiūrėta: 2012-03-15).
43. <http://www.child-autism-parent-cafe.com/stress-on-families.html> (žiūrėta: 2012.03.27).
44. Jeffrey A. Miller, Ph. D., ABPP (2002). Multimodal functional behavioral assessment <http://mfba.net/forms.html> (žiūrėta 2012.04.15).
45. Никольская, О. С., Баенская, Е. Р., Либлинг, М. М. (2000). *Аутичный ребенок*. Москва: Теревинф. p. 79-80.

Orinta Žaromskytė
COGNITION OF AUTISTIC PRESCHOOL CHILDREN
The Master's Degree Thesis

Summary

The paper performs a theoretical analysis of cognition and education of children with autistic spectrum disorders, role of environment in their education, assistance for parents, preparation of specialists for the work and collaboration between specialists and families, which allowed systematizing the data and highlighting the main aspects that determine education of such pre-school children. *The subject of the Master Thesis* - cognition of autistic pre-school children based on assessment of specialists and parents; *the aim of the research* - to reveal the possibilities of cognition of the autistic pre-school children based on assessment of specialists and parents and vocational preparation of the specialists. The research was performed by the method of qualitative research by applying the principle of triangulation - the data about the research subject were collected from various information sources. The aim of a questionnaire survey - to ascertain functional peculiarities of autistic children based on the assessments of parents and specialists. During the interview, when interviewing specialists-experts, we sought to clarify the essential aspects related to the education of such children in the preschool age. The assessment of autistic children behaviour was performed by applying a scale of functional behaviour. An analysis of secondary data was performed in pursuance of the ascertainment of the specialists' preparation for the work with autistic pre-school children. We applied the methods of theoretical (analysis of scientific literature, document analysis) and the empirical (questionnaires, comparative data analysis, analysis of secondary data) research. Parents (N=7) growing autistic children; specialists (N=7) working with the same children (three of them participated in more exhaustive oral interview); specialists (N=60) working with early age and pre-school age children (analysis of vocational preparation data and analysis of secondary documents); autistic children (N=2) (assessment of functional behaviour; the assessment was done by the specialists working with these children) participated in the research. The empirical part of the Master Thesis dealt with the functioning peculiarities of autistic children based on the assessments of specialists and parents, analysed preparation of specialists for work with the pre-school autistic children, and assessed the functional behaviour of these children. The main *conclusions* of the empirical research:

1. Upon the analysis of the scientific literature related to the education of autistic children and the assistance to their families, it emerged that in pursuance of the assistance for growing the child single-mindedly, it was necessary to ensure an appropriate social and psychological assistance and encourage socialisation of the child. It was especially important to provide integrative assistance to the families, when assessing and educating the autistic children and providing assistance to the families.
2. On the grounds of the parents' assessment, their children lack for autonomy and self-regulation skills, they characterize by communication difficulties that hamper the parents and other family members to understand the needs of the child. According to the parents, socialisation of their children is limited by the frequent anger attacks. The parents emphasize that in the course of growing of the autistic child, they need help from relatives and family members. The research has ascertained the need of the parents that the work with their child would be performed individually considering the problems and needs of their child.
3. Based on the assessment of specialists, the autistic children under education lack for independence, self-service skills, confidence in the people round about, especially strangers, they characterize by anger attacks and lack for self-defence. The research results showed that difficulties of communication, even with the members of their families, were typical for the children. According to the specialists, the parents of the children under research understand their children only partially and experience emotional difficulties. Therefore, not only financial, but also social and psychological assistance is important for them.
4. The comparison of the specialists' and the parents' assessments of the child's functional peculiarities showed that in many aspects their opinions were concurrent, however, there emerged some differences related to assistance to the child. The essential need of the parents was an individual help for their child, and the specialists considered that the very parents had to be interested in new educational trends. Both specialists and parents sought for collaboration implementing the educational goals set.
5. The content analysis of the interview with specialists- experts showed that the specialists working with autistic children received help, consultancy and recommendations from the specialists of Child's Development Centre and Pedagogical Psychological Service.
6. The analysis of the results of functional behaviour assessment revealed that the children's behaviour and communication, the methods of their appeasement, the training of communication with others by symbols, gestures, pictures and the daily routine were scantily dependent on the child's age. The work of specialists was determined by individual child's needs and characteristics.

7. The analysis of the research data allows stating that the appropriate preparation of the specialists for the work with pre-school children with special educational needs related to autism ensures the quality of these children education and assistance to their families.

Key words: autism; children with autistic spectrum disorders; collaboration; special educational needs.

Rekomendacijos

1. Specialistų nuomonės turėtų būti suderintos su tėvų nuomone ugdant vaikus, pasižyminčius autizmo spektro sutrikimais. Reikalingas glaudus bendradarbiavimas, abipusis pasitikėjimas, norint suteikti vaikui įvairiapusę pagalbą.
2. Vertinant vaiką, kuriant ugdymo planus turėtų būti naudojami vienodi vertinimo instrumentai (funkcinio elgesio skalė, ir pan.).
3. Specialistai ir tėvai turėtų skirti daugiau dėmesio bendradarbiavimui su ekspertais. Keitimasis informacija, leistų geriau pažinti vaikus, jų turimus gebėjimus ir padėtų rasti būdus kaip įveikti patiriamas nesekmes.
4. Specialistai turėtų daugiau skirti dėmesio, savo profesinio pasirengimo tobulinimui – dalyvauti įvairiose konferencijose, lankyti įvairius kursus, rinkti naudingą informaciją. Nebijoti savikritiškai pažiūrėti į savo profesinį pasirengimą (naudojant įvertinimo pavyzdį savo profesionalumui nustatyti).

Rekomendacijos tėvams, specialistams yra grindžiamos šio magistrinio darbo išvadomis.

Priedai

Mieli Tėvai,

Labai kviečiame Jus dalyvauti tyrime. Prašome atsakyti į žemiau pateiktus klausimus, susijusius su Jūsų vaiko ugdymo. Tai padės įvertinti Jūsų poreikius ir parengti praktinius pasiūlymus su vaikais dirbantiems specialistams. Kaupdami informaciją, laikysimės anonimiškumo principo.

Pažymėkite Jums tinkamus atsakymus.

1. Klausimyną pildo: Vaiko mama Tėtis

2. Šeimyninė padėtis: Išstekėjusi (vedęs) Išsiskyrusi (išsiskyręs) Našlė (našlys)

Vieniša mama (tėtis)

3. Vaiko lytis: Berniukas Mergaitė

4. Vaiko amžius: .....

5. Kokią ugdymo įstaigą lanko Jūsų vaikas? (Jeigu nelanko, tai kodėl?).

Vaikų darželį Mokyklą Ugdymo centrą Jokios įstaigos nelanko, nes.....

.....

6. Jei lanko darželį, adaptacijos ypatumai: Būdinga Nebūdinga

Nežaidžia su vaikais

Iš viso nežaidžia

Žaidžia vienas

Muša vaikus

- Žaloja save
- Dažnai sirgo ir nelankė
- Kita (nurodykite)

Per kurį laiką vaikas apsiprato darželyje.....ar visai neapsiprato

7. Jei lanko mokyklą (ugdymo centrą), adaptacijos ypatumai: Būdinga Nebūdinga

- Apsiprato gerai, nekyla problemų
- Nebendrauja su vaikais
- Visai neapsiprato
- Nenoriai eina
- Keistai ir nesuprantamai elgiasi
- Nedirba per pamokas
- Labai judrus
- Sunkiai sukaupia dėmesį
- Neruošia darbų
- Kita (nurodyti)

Per kurį laiką apsiprato mokykloje.....ar visai neapsiprato

8. Ar dėl elgesio ypatumų negalėjo lankyti darželio, mokyklos, buvo priverstas persikelti į kitą?

Taip Ne

9. Kokiais būdais bendraujate su vaiku?

Tik garsais Skiemenimis Pavieniais žodžiais Sakiniais Iš viso nekalba

10. Jei kalba, ar naudoja kalbą bendravime?

Taip Iš dalies Ne

11. Iš ko Jūsų vaikas Jus geriausiai supranta, Jūsų nuomone:

Pasakius žodžiu Parodžius judesiais Iš veido išraiškos Iš elgesio, specifinių reakcijų

12. Nurodykite atsakymą.

Ar Jūsų vaikas moka savarankiškai	Taip	Ne
Apsirengti		
Apsiauti batus		
Nusiprausti		
Išsivalyti dantis		
Pavalgyti		

13. Nurodykite atsakymą.

Jūsų vaiko miego ypatumai	Būdinga	Nebūdinga
Įprastas miego ritmas (nesukelia sunkumų)		
Sutrikęs miegas naktį (dažnai pabunda, neužmiega jautriai, ne ilgai)		
Sutrikęs miegas dieną (sunkiai užmiega, jautriai, greitai pabunda)		
Neįprastas miego ciklas		

14. Koku būdu Jūsų vaikas dažniausiai išreiškia savo norus:

Parodo ko nori Pasako ko nori Iš karto daro tai, ką nori Savo norų neparodo

15. Kaip Jūs manote, kiek aplinkiniai supranta Jūsų vaiką ir jo ypatumus?

(įvertinkite 10 balų skalėje, apibraukite tinkamą skaičių, kai 10 labai gerai suprantam, 1 – visai nesuprantam)

Mama: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Tėvas: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Seserys, broliai: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Mokytojas, auklėtojas: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Seneliai: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Jūsų pažįstami, draugai: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

16. Su kuo iš šeimos narių, giminių, aplinkinių Jūsų vaikas turi glaudesnę ryšį, gerai sutaria?

1).....

2).....

3).....

4).....

17. Kas padeda auginti Jūsų vaiką?.....

.....

18. Auklėjimo būdai šeimoje:

Bausmės:	Mama		Tėvas	
	Taip	Ne	Taip	Ne
1) ignoravimas				
2) barimas				
3) rėkimas				
4) grasinimas				
5) mušimas ranka				
6) mušimas diržu				
7) draudimas užsiimti mėgiama veikla				
8) nusiramino pertraukėlių taikymas				

9) kita (nurodyti).....				
Pagyrimai, paskatinimai:				
1) ramaus, pozityvaus dėmesio skyrimas				
2) pagyrimas				
3) paglostymas				
4) pabučiavimas				
5) apkabinimas				
6) panešiojimas				
7) leidimas užsiimti mėgiama veikla				
8) mėgiamas valgis (skanėstai)				
9) kita (nurodyti).....				

19. Ar Jums kyla sunkumų dėl vaiko elgesio ir neprognozuojamų reakcijų, kai pas Jus į namus atein svečiai: Kyla Nekyla

Jei kyla nurodykite kokių.....

20. Ar Jūs einate su savo vaiku į svečius Taip Ne

Į teatrą Taip Ne

Į kavinę Taip Ne

Į gamtą pasivaikščioti Taip Ne

Į miestą pasivaikščioti Taip Ne

Koks elgesys būdingas Jūsų vaikui šiose situacijose? .....

.....

21. Kokios pramogos patinka Jūsų vaikui (nurodykite).....

.....
22. Ar Jūsų vaikas žaloja save: Taip Ne

Jeigu taip, kokiū būdu (nurodykite).....

Kas yra veiksminga saugojant save nuo sužalojimo (nurodykite)

1).....

2).....

23. Ar Jūsų vaikas žaloja kitus: Taip Ne

Jeigu taip, kokiū būdu (nurodykite).....

Kokiais būdais Jūs su tuo susitvarkote (nurodykite)

1).....

2).....

24. Ar Jūsų vaikui būna pykčio priepuolių: Taip Ne

Jeigu taip, kokia dažniausiai jų priežastis?.....

Kaip dažnai jie kyla?.....

Kas padeda Jums veiksmingai su tuo susitvarkyti (nurodykite)

1).....

2).....

25. Ar būdingas Jūsų vaikui padidintas jautrumas?

Tam tikriems garsams ne taip - kokiems.....

Šviesai ne taip - kokiam.....

Prisilietimui Ne Taip - kokiam.....

Tam tikriems rūbams Ne Taip - kokiems.....

Kitiems dirgikliams Ne Taip - kokiems.....

26. Ar Jūsų vaikas yra išrankus maistui: Taip Iš dalies Ne

Pažymėkite būdingiausias maitinimo ypatumus.....

27. Ar būdingas Jūsų vaikui pavojaus nejutimas Taip Ne

Jei taip, kaip tai pasireiškia (nurodykite).....

.....

Ar buvo dėl to traumų, nelaimingų atsitikimų: taip ne

Jei buvo, tai kokių? (nurodykite).....

28. Ar Jūsų vaikui būdingas noras išsaugoti pastovumą, poreikis išlaikyti įprastą rutiną?

Taip Ne

29. Ar dėl permainų baimės kyla problemų: Taip Ne

Jei kyla, tai kokių (nurodykite).....

.....

30. Ar Jūsų vaiką aplanko specialistai susiję su pagalba vaikui ir šeimai Jūsų namuose: Taip Ne Jeig
lanko, tai kokie specialistai, kaip dažnai jie ateina ir dėl kokios priežasties dažniausiai:

Specialistai	Kaip dažnai?	Dėl kokios priežasties?
☐ Pediatras		
☐ Socialinis pedagogas		
☐ Logopedas		
☐ kiti (nurodykite)		

31. Ar norėtumėte, kad Jus lankytų specialistas namuose (padėti išspręsti sunkumus, suteikti reikiamą informacijos)? Taip Ne

32. Su kokiomis organizacijomis ar institucijomis palaikote ryšį, augindami savo vaiką?

1) gydymo: Ankstyvosios reabilitacijos tarnyba

Vaikų psichikos sveikatos centras

Kita specializuota įstaiga (nurodykite).....

2) Švietimo įstaiga (nurodykite).....

3) Sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“

4) Kitos organizacijos (nurodykite).....

33. Kokią programą ar lengvatas Jūs gaunate, augindami vaiką, turintį raidos sutrikimų:

Finansinę kokio pobūdžio.....

Kito pobūdžio (nurodykite) .....

Jokios paramos

34. Kokios pagalbos Jums labiausiai reikėtų Jūsų dabartinėje situacijoje? (nurodykite)

.....
.....
.....

35. Ar atsirado valgymo problemų, vaikui patekus į kitą aplinką? (svečiuose, išvykoje, it kt.)

Atsirado (kokių).....

Ne

36. Ar atsirado miego problemų, vaikui gulint ligoninėje?

Atsirado (kokių).....

Ne

37. Ar buvo atsižvelgta į vaiko specifinius ypatumus ir poreikius tuo atveju, jei vaikas gulėjo ligoninėje?

Taip Ne

38. Kai ateina į polikliniką, ar kyla sunkumų dėl vaiko elgesio apžiūrint, tiriant Jūsų vaiką (liečiant, žiūrin gerklę, klausant širdį, plaučius ir kt.), nurodykite kokių, aprašykite situacijas.....

.....

39. Kokių turėtumėte pasiūlymų specialistams (ugdymo įstaigoje ir kitur) bendraujant, dirbant su vaikais?

.....

Nuoširdžiai dėkojame Jums už dalyvavimą šiame tyrime ir vertingą pagalbą.

Klausimynas parengtas remiantis šaltiniu S. Lesinskienė, D. Pūras, A. Kajokienė, J. Šenina. (2001). Autistiškų vaikų slaugos ypatumai. Vilnius

Mieli Specialistai,

Labai kviečiame Jus dalyvauti tyrime. Prašome atsakyti į žemiau pateiktus klausimus, nes tai padės įvertinti Jūsų poreikius ir parengti praktinius pasiūlymus specialistams, dirbantiems su vaikais, turinčiais specialiųjų poreikių, susijusių su autizmo spektro sutrikimais. Kaupdami informaciją, laikysimės anonimiškumo principo.

Pažymėkite Jums tinkamus atsakymus arba įrašykite informaciją apie *individualų vaiką*.

1. Klausimyną pildo: Vaiko mama Tėtis Auklėtoja Spec. Pedagogas Kita

2. Jūsų ugdomo vaiko lytis: Berniukas Mergaitė

3. Vaiko amžius: .....

4. Kokioje ugdymo įstaigoje Jūs dirbate?

Vaikų darželyje Specialiojo ugdymo centre Logopediniame darželyje Kita

5. Lankančio vaiko adaptacijos ypatumai: Būdinga Nebūdinga

Nežaidžia su vaikais

Iš viso nežaidžia

Žaidžia vienas

Muša vaikus

Žaloja save

Dažnai sirgo ir nelankė

Kita (nurodykite)

Per kurį laiką vaikas apsiprato darželyje..... ar visai neapsiprato? Kodėl, Jūsų manymu?

6. Jei lanko mokyklą (ugdymo centrą), adaptacijos ypatumai: Būdinga Nebūdinga

Apsiprato gerai, nekyla problemų

Nebendrauja su vaikais

Visai neapsiprato

Nenoriai eina

Keistai ir nesuprantamai elgiasi

Nedirba per pamokas

Labai judrus

Sunkiai sukaupia dėmesį

Neruošia darbų

Kita (nurodyti).....

Per kurį laiką apsiprato mokykloje.....ar visai neapsiprato

7. Kokiais būdais bendrauja su vaiku?

Tik garsais Skiemenimis Pavieniais žodžiais Sakiniais Nekalbate

8. Jei kalba, ar vartoja kalbą bendraudamas?

Taip Iš dalies Ne

9. Kaip vaikas Jus geriausiai supranta, Jūsų nuomone:

Pasakius žodžiu Parodžius judesiais Iš veido išraiškos Iš elgesio Kita (įrašykite)

10. Nurodykite atsakymą.

Ar vaikas moka savarankiškai	Taip	Ne
Apsirengti		
Apsiauti batus		
Nusiprausti		
Išsivalyti dantis		
Pavalgyti		

11. Nurodykite atsakymą.

Vaiko miego ypatumai	Būdinga	Nebūdinga
Įprastas miego ritmas (nesukelia sunkumų)		
Sutrikęs miegas naktį (dažnai pabunda, neužmiega jautriai, ne ilgai)		
Sutrikęs miegas dieną (sunkiai užmiega, jautriai, greitai pabunda)		
Neįprastas miego ciklas		

12. Koku būdu vaikas dažniausiai išreiškia savo norus:

Parodo ko nori Pasako ko nori Iš karto daro tai, ką nori Savo norų neparodo

13. Kaip Jūs manote, kiek aplinkiniai supranta vaiką ir jo ypatumus?

(įvertinkite 10 balų skalėje, apibraukite tinkamą skaičių, kai 10 labai gerai suprantam, 1 – visai nesupranta)

Mama: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Tėvas: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Seserys, broliai: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Mokytojas, auklėtojas: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

Seneliai: visiškai nesupranta- 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10- labai gerai supranta

14. Jūsų manymu, su kuo iš šeimos narių, giminių, aplinkinių vaikas turi glaudesnę ryšį, gerai sutaria?

1).....

2).....

3).....

4).....

15. Ar Jums kyla sunkumų dėl vaiko elgesio ir neprognozuojamų reakcijų, kai pas Jus į grupę ateina svečiai: Kyla Nekyla

Jei kyla nurodykite kokių.....

16. Kokios pramogos patinka vaikui (nurodykite).....

.....

17. Ar vaikas žaloja save: Taip Ne

Jei taip, kokiu būdu (nurodykite).....

Kas yra veiksminga saugojant save nuo sužalojimo (nurodykite)

1).....

2).....

18. Ar vaikas žaloja kitus: Taip Ne

Jei taip, koku būdu (nurodykite).....

Kokiais būdais Jūs su tuo susitvarkote (nurodykite)

1).....

2).....

19. Ar vaikui būna pykčio priepuolių: Taip Ne

Jei taip, kokia dažniausiai jų priežastis?.....

Kaip dažnai jie kyla?.....

Kas padeda Jums veiksmingai su tuo susitvarkyti (nurodykite)

1).....

2).....

20. Ar būdingas vaikui padidintas jautrumas?

Tam tikriems garsams Ne Taip - kokiems.....

Šviesai Ne Taip - kokiai.....

Prisilietimui Ne Taip - kokiam.....

Tam tikriems rūbams Ne Taip - kokiems.....

Kitiems dirgikliams Ne Taip - kokiems.....

21. Ar vaikas yra išrankus maistui: Taip Iš dalies Ne

Pažymėkite būdingiausias maitinimo ypatumus.....

22. Ar būdingas vaikui pavojaus nejutimas Taip Ne

Jei taip, kaip tai pasireiškia (nurodykite).....

.....

Ar buvo dėl to traumų, nelaimingų atsitikimų: taip ne

Jei buvo, tai kokių? (nurodykite).....

23. Ar vaikui būdingas noras išsaugoti pastovumą, poreikis išlaikyti įprastą rutiną?

Taip Ne

24. Ar dėl permainų baimės kyla problemų: Taip Ne

Jei kyla, tai kokių (nurodykite).....

.....

25. Ar vaiką aplanko specialistai susiję su pagalba vaikui ir šeimai namuose: Taip Ne

Jeigu lanko, tai kokie specialistai, kaip dažnai jie ateina ir dėl kokios priežasties dažniausiai

Specialistai	Kaip dažnai?	Dėl kokios priežasties?
☐ Pediatras		
☐ Socialinis pedagogas		
☐ Logopedas		
☐ kiti (nurodykite)		

26. Su kokiomis organizacijomis ar institucijomis palaikote ryšį, ugdydami autistišką vaiką?

1) Gydytojų: Ankstyvosios reabilitacijos tarnyba

- Vaikų psichikos sveikatos centras
- Kita specializuota įstaiga (nurodykite).....
- 2) Švietimo įstaiga (nurodykite).....
- 3) Sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“
- 4) PPT
- 5) Kitos organizacijos (nurodykite).....

27. Kokią programą ar lengvatas gauna tėvai, augindami vaiką, turintį raidos sutrikimų:

- Finansinę kokio pobūdžio.....
- Kito pobūdžio (nurodykite) .....
- Jokios paramos

28. Kaip Jūs manote, kokios pagalbos labiausiai reikėtų šeimoms auginančioms neįgalų vaiką? (nurodykite)

.....

.....

.....

29. Ar atsiranda valgymo problemų, vaikui patekus į kitą aplinką? (svečiuose, išvykoje, it kt.)

- Atsiranda (kokių).....
- Ne

30. Ar atsiranda miego problemų, vaikui gulint ligoninėje?

- Atsiranda (kokių).....
- Ne

31. Kokių turėtumėte pasiūlymų tėvams bendraujant, dirbant su vaiku?

.....
.....

32. Ko norėtumėte iš tėvų, kad vaiko ugdymas būtų kuo geresnis?.....

.....
.....

33. Nurodykite, ką dėl to darote? .....

.....
.....

Nuoširdžiai dėkojame Jums už dalyvavimą šiame tyrime ir vertingą pagalbą.

Klausimynas parengtas remiantis šaltiniu S. Lesinskiene, D. Pūras, A. Kajokienė, J. Šenina. (2001). Autistišk vaikų slaugos ypatumai. Vilnius

Tėvų ir specialistų nuomonių apie vaikų elgesį skirtumai

<i>Vaikas</i>	<i>Nuomonių skirtumai</i>	<i>Specialistas</i>	<i>Šeimos atstovas</i>
Nr.1	Vaikas žaloja save	Taip	Ne
	Vaikas kitoje, neįprastoje aplinkoje nevalgo	Taip	Ne
Nr.2	Vaikas adaptavosi	Per 3 mėn.	Per 2 mėn.
	Vaikas geriausiai supranta	Parodžius judesiais	Pasakius žodžiu
	Neįprastas miego ciklas	Būdinga	Nebūdinga
	Vaiko ypatumus supranta tėvas	Sunkiai	Gerai
	Vaikui būdingas pavojaus nejutimas	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikas išrankus maistui	Būdinga	Iš dalies
	Reikalinga pagalba šeimai	Parama, palaikymas	Finansinė pagalba
Nr.3	Vaikas geriausiai supranta	Pasakius žodžiu	Iš veido išraiškos
	Vaikas pavalgo pats, savarankiškai	Būdinga	Nebūdinga
	Vaiką ir jo ypatumus supranta labiausiai mama, auklėtoja	Būdinga	Nebūdinga
	Vaiko mėgstama veikla	Kompiuteriniai žaidimai, filmai	Maudynės
	Pykčio priepoliai	Nereguliariai	Kasdien
	Vaikui svarbu išsaugoti rutiną	Būdinga	Nebūdinga
	Dėl permainų baimės kyla problem	Būdinga	Nebūdinga
Nr.4	Vaikas iš viso nežaidžia	Būdinga	Žaidžia, bet vienas
	Vaikas nekalba	Būdinga	Kalba pavieniais žodžiais
	Nenaudoja kalbos bendraudamas	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikas nesupranta specialist	Būdinga	Nebūdinga
	Neįprastas miego ciklas	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikas savo norus išreiškia iš karto darydamas tai, ko nori	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikas išreiškia savo norus parodydamas ko nori	Nebūdinga	Būdinga
	Specialistai vaiką supranta labia gerai	Būdinga	Nebūdinga
	Kyla sunkumų dėl vaiko elgesio kai ateina svečių	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikui yra būdingi pykčio priepoliai	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikas išrankus maistui	Iš dalies	Išrankus
	Vaikui yra būdingas pavojaus nejutimas	Būdinga	Nebūdinga
Nr.5	Vaikas nežaidžia su vaikais	Būdinga	Nebūdinga
	Darželyje vaikas apsirato	Per 1 mėn.	Per 2 mėn.
	Bendraudamas nenaudoja kalbos	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikas moka savarankiškai apsiauti batus, pavalgyti	Būdinga	Nebūdinga
	Sutrikęs miegas dieną	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikas parodo savo norus	Nebūdinga	Būdinga
	Mama supranta vaiką	Nebūdinga	Būdinga
	Tėvas vaiką ir jo ypatumus supranta labia gerai	Nebūdinga	Būdinga
	Vaikui būna pykčio priepolių	Nebūdinga	Būdinga
	Vaikui būdingas padidintas jautrumas	Būdinga	Nebūdinga

	prisiliečiant		
	Vaikui yra būdingas pavojaus nejautimas	Būdinga	Nebūdinga
Nr.6	Vaikas nesupranta specialist	Būdinga	Nebūdinga
	Vaiko miegas sutrikęs	Nebūdinga	Būdinga
	Specialistai vaiką supranta labia gerai	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikui pykčio priepolių būna	Kartais	Kasdien
	Vaikui yra padidintas jautrumas prisiliečiant	Būdinga	Nebūdinga
Nr.7	Vaikas geriausiai supranta paradžius judesiais, pasakius žodžiu	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikui būdingas sutrikęs miego ciklas	Būdinga	Nebūdinga
	Vaiką ir jo ypatumus seneliai supranta gerai	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikas žaloja save	Nebūdinga	Būdinga
	Vaikas žaloja kitus	Nebūdinga	Būdinga
	Vaikui yra padidintas jautrumas prisilietimams, tam tikriems rūbams	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikui būdingas pavojaus nejutimas	Būdinga	Nebūdinga
	Vaikui svarbu išsaugoti rutiną, pastovumą	Būdinga	Nebūdinga

Siekiant išlaikyti anonimiškumą, vaikai tekste numeruojami.

Interviu su .....

1. Kaip pas Jus patenka vaikai?

2. Kaip tėvai pasirenka įstaigą?

3. Kaip atsispindi aplinka (socialinė, fizinė)?

4. Ar sulaukiate pagalbos iš PPT tarnybos? Jei taip, kokios?

5. Ar vaikai greitai apsipranta Jūsų įstaigoje? Kiek laiko prireikia, kad adaptuotųsi?

6. Kuo labiausiai autistiški vaikai domisi, ką labiausiai mėgsta veikti?

7. Jei vaikas supyksta, kas padeda jam nusiraminti?

Interviu su logopede (1)

1. Kaip pas Jus patenka vaikai?

PPT siuntimu.

2. Kaip tėvai pasirenka įstaigą?

Rekomenduoja PPT, tėvai sužino iš kitų, autistiškus vaikus auginančių tėvų.

3. Kaip atsispindi aplinka (socialinė, fizinė)?

Autistiški vaikai ugdomi nedidelėse (iki 10 vaikų) grupėse tarp įvairius raidos sutrikimus turinčių vaikų.

4. Ar sulaukiate pagalbos iš PPT tarnybos? Jei taip, kokios?

Rekomendacijų gydymui sulaukiame iš „Vaiko raidos centro“.

5. Ar vaikai greitai apsipranta Jūsų įstaigoje? Kiek laiko prireikia, kad adaptuotųsi?

Adaptacija trunka 2-3 mėnesius, kitiems- ilgiau.

6. Kuo labiausiai autistiški vaikai domisi, ką labiausiai mėgsta veikti?

Labai patinka įvairios kompiuterinės užduotėlės, lydimos muzikos, mėgsta stebėti gyvūnus, kartoja jų garsiažodžius. Patinka įvairūs konstrukciniai žaislai, figūrų dėjimas į išpjovas, stambių dėlionių dėjimas.

7. Jei vaikas supyksta, kas padeda jam nusiraminti?

Įvairūs skanėstai, rami muzika.

Interviu su logopede (2)

1. Kaip pas Jus patenka vaikai?

PPT siuntimu. Kartais šeimos gydytojo ar neurologo rekomenduojama.

2. Kaip tėvai pasirenka įstaigą?

Rekomenduoja PPT, arba tėvai sužino iš kitų šaltinių.

3. Kaip atsispindi aplinka (socialinė, fizinė)?

Socialinė aplinka yra pritaikoma pagal autistiškų vaikų poreikius.

4. Ar sulaukiate pagalbos iš PPT tarnybos? Jei taip, kokios?

PPT tarnyba, patikrinusi vaiką, teikia išvadas. Pagal poreikį konsultuoja.

5. Ar vaikai greitai apsipranta Jūsų įstaigoje? Kiek laiko prireikia, kad adaptuotųsi?

Adaptacijos laikas priklauso nuo individualaus vaiko. Pilnai adaptacija vyksta apie pusę metų.

6. Kuo labiausiai autistiški vaikai domisi, ką labiausiai mėgsta veikti?

Mėgsta ritminius pratimus, įvairius muzikinius žaidimus. Supimąsi ant linguojančio arkliuko.

7. Jei vaikas supyksta, kas padeda jam nusiraminti?

Labai individualiai. Vieniems tinka ramus priėjimas ir žodinis nuraminimas. Kitiems suviliojimas pažadėtais skanėtais.

Interviu su specialiąja pedagoge (3)

1. Kaip pas Jus patenka vaikai?

2002 metais, buvo sudarytos dvi ugdymo grupės, kurios vėliau buvo performuotos į klases, vaikų turinčių autizmo sindromą. Vaikų skaičius iki šiol imtinai. Vaikai atėjo iš: „Laužiko“ specialiosios logopedinės mokyklos, „Avižonio“ regos centro, „Kuršėnų mokyklos (lavinamųjų klasių), namuose ugdomų. Šiuo metu, dažniausiai vaikai ateina pagal PPT rekomendacijas.

2. Kaip tėvai pasirenka įstaigą?

Vaikų turinčių autizmo sindromą grupės, buvo įsteigtos pagrinde tėvų iniciatyva. Šį projektą padėjo įgyvendinti Šiaulių savivaldybė, Šiaulių universitetas ir „Šaltinis“ vaikų globos namai.

3. Kaip atsispindi aplinka (socialinė, fizinė)?

Pagal autistų ugdymo metodoką, ugdytiniai turi reikiamas socialines ir fizines sąlygas. Yra pasigendama: apsiraminimo kambario su minkštomis sienomis ir grindimis (savęs žalojimo atvejais ir panašiai).

4. Ar sulaukiate pagalbos iš PPT tarnybos? Jei taip, kokios?

Pagalbą teikia psichoneurologai.

5. Ar vaikai greitai apsipranta Jūsų įstaigoje? Kiek laiko prireikia, kad adaptuotųsi?

Vaikai apsipranta sunkiai, pilnesnis apsipratimas prie aplinkos ir darbuotojų stebimas maždaug 6 metų bėgyje ir daugiau.

6. Kuo labiausiai autistiški vaikai domisi, ką labiausiai mėgsta veikti?

Mūsų įstaigoje kaip būdinga autistams, vaikai reikalauja rutinos, relaksinių priemonių, atpildo už kiekvieną atliktą veiklą. Labiausiai patinka relaksinės priemonės: supamoji kėdė, hamakas.

7. Jei vaikas supyksta, kas padeda jam nusiraminti?

Supykusiam vaikui labiausiai padeda nusiraminti tai visa grandinė relaksinių priemonių, įvairūs skanėstai (saldainis, sausainis ir kt).

Specialistų pasirengimas, ugdant ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikus, pasižyminčius autizmo spektro sutrikimu

Eil. Nr.	Pareigos	Išsilavinimas¹⁶	Kvalifikacijos tobulinimo kursai	Išklaudytos valandos, (h)
1.	Dėstytoja-asistentė	U(b); U(m)	Autizmas. Teoriniai ir praktiniai aspektai.	8h
2.	Logopedė	U(b)	-	-
3.	Vyr. Logopedė	U(b)	Autizmas. Teoriniai ir praktiniai aspektai.	8h
4.	Kineziterapeutė	K	-	-
5.	Kineziterapeutė	U(b)	Vaikų pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu, ugdymas.	
6.	ART med. registratorė	K	-	-
7.	Kineziterapeuto padejėja	K	-	-
8.	Kineziterapeuto padejėja	K	-	-
9.	-	U(b)	-	-
10.	Gydytoja-pediatrė	U(b)	Autizmas. Teoriniai ir praktiniai aspektai.	8h
			Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	6h
11.	Spec. Pedagogė	U(b)	Vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu, ugdymas.	2h
12.	Logopedė	U(b)	Vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu, motorikos ypatumai.	6h
13.	Logopedė, surdopedagogė	U(m)	-	-
14.	Logopedė	U(b)	-	-
15.	Med. Felčerė	K; U(b)	-	-
16.	Kineziterapeuto padejėja	K; U(b)	Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	6h
17.	Kineziterapeuto padejėja	K; U(b)	-	-
18.	Kineziterapeutė	U(b)	Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	6h
19.	Logopedė	U(b); U(m)	Vaikų turinčių autizmo sindromą, ugdymas.	36h
20.	Kineziterapeuto padejėja	U(b)	Autizmas.	36h
21.	Soc. darbuotoja	K; U(b)	-	-
22.	Logopedė- spec. Pedagogė	K; U(b)	Vaikų, pasižyminčių autizmo spektro sutrikimu, motorikos ypatumai.	6h
23.	Dėstytoja	U(b)	-	-
24.	Kineziterapeutė	U(b)	Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	6h
25.	Vaikų ligų gydytoja, socialinė pediatrija	U(b)	Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	6h
26.	Vaikų ligų gydytoja, socialinė pediatrija	U(b)	Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	6h
27.	Logopedė-ekspertė	U(b)	Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	6h
			Darbo ypatumai su autistiškais asmenimis, Suomijos patirtis.	6h
28.	Logopedė	U(b)	Vaikų, pasižyminčių autizmo sindromu, ugdymas.	36h

¹⁶ U(b) – Universitetas, bakalauras; U(m) – Universitetas, magistras; K – kolegija.

29.	Logopedė	U(b)	-	-
30.	Vyr. spec.pedagogė Vyr. Logopedė	K; U(b)	Kontakto suradimas su vaikais autistais. Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas. Darbo ypatumai su autistiškais asmenimis, Suomijos patirtis.	10h 6h 6h
31.	Soc. darbuotoja	K; U(b)	Darbo ypatumai su autistiškais asmenimis, Suomijos patirtis. Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	6h 6h
32.	Logopedė	K; U(b)	Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas. Darbo ypatumai su autistiškais asmenimis, Suomijos patirtis.	6h 6h
33.	Auklėtoja	U(b)	Specialioji pedagogika.	-
34.	Med. Sesuo, slaugytoja	U(b)	-	-
35.	Psichologas	U(m)	Anomalios raidos psichologija.	-
36.	Psichologas	U(m)	Ypatingas vaikas.	-
37.	Spec. pedagogas	K	Vaikų autistų ugdymas. Psichosocialinė pagalba šeimoms, auginančioms autistiškus vaikus. Autizmas: kaip padėti vaikui ir šeimai.	
38.	Logopedė	K	Autizmas: kaip padėti vaikui ir šeimai.	
39.	-	U(m)	-	-
40.	-	U(m)	-	-
41.	Spec. pedagogas	U(b)	-	-
42.	Judesio ir padėties specialistas	K	-	-
43.	Judesio ir padėties specialistas	K	Autizmas: kaip padėti vaikui ir šeimai.	-
44.	Soc. darbuotojas	U(b)	Autizmas: kaip padėti vaikui ir šeimai.	-
45.	Logopedas- spec. Pedagogas	U(m)	Autizmo spektro sutrikimai vaikystėje.	-
46.	Psichologas	U(m)	Autizmas: kaip padėti vaikui ir šeimai. Autizmo spektro supratimo ir gydymo pažanga.	-
47.	Pediatras	K; U(m)	Autizmas: kaip padėti vaikui ir šeimai.	-
48.	Judesio ir padėties specialistas	K	-	-
49.	Soc. darbuotoja	U(b)	Autizmo spektro supratimo ir gydymo pažanga. Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas.	-
50.	Logopedas	U(b)	Vaikų su autizmu ugdymo ir reabilitacijos principai. Autizmas: kaip padėti vaikui ir šeimai.	-
51.	Psichologas	U(m)	Autizmas; kaip padėti vaikui ir šeimai. Autizmo spektro supratimo ir gydymo pažanga.	-
52.	Logopedas	U(b)	Autistiškų vaikų ugdymas.	-
53.	Auklėtoja	K	-	-
54.	Spec. pedagogas	U(b)	Autistiškų vaikų ugdymas.	-

55.	Auklėtoja	U(b)	-	-
56.	Judesio ir padėties specialistas	U(b)	Delfinų terapija- gamtos dovana XXI amžiuje.	-
57.	Spec. pedagogas	U(b)	Autistiškų vaikų ugdymas.	-
58.	Logopedas Spec. pedagogas	U(b)	Autistiškų vaikų ugdymas. Autizmas.	-
59.	Logopedė	U(b); U(m)	Vaikų, pasižyminčių autizmo sindromu, ugdymas.	40h
60.	Logopedė Spec. Pedagogė	U(b); U(m)	Vaikų, pasižyminčių autizmo sindromu, motorikos ypatumai.	6h

Patvirtinimas apie atlikto magistro darbo savarankiškumą

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas .....yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame institute / universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nėra medžiagos iš kitų autorių darbų, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateiktas visas panaudotos literatūros sąrašas.

.....
Vardas, pavardė

.....
Parašas